ALEKSANDR SOLJENIŢÎN

IUBEŞTE REVOLUȚIA!

Motivația Juriului Nobel, 1970:

„Pentru forța morală cu care a continuat tradițiile fundamentale ale literaturii ruse.“

Aleksandr Soljenițîn (1918–2008)

Aleksandr Soljenițîn

Iubeşte revoluția!

Traducere din limba rusă şi note
de Vadim Vasiliu

EDITURA
ART

Александр Солженицын *Люби революцию*
© Librairie Arthème Fayard, 2007
© Editura ART, 2012, pentru prezenta ediție
Credit foto: © Andrew Tregubov

JURNALUL NAȚIONAL

Date despre colecția BIBLIOTECA PENTRU TOȚI:

Director: Marius Tucă
Director general: Dan Matiescu
Coordonator colecție: Ana-Maria Vulpescu
www.jurnalul.ro;
www.bibliotecapentrutoti.ro

EDITURA ART
GRUPUL EDITORIAL ART
Comenzi – Cartea prin poștă
C.P. 22, O.P. 84, cod 062650, sector 6, București
tel.: (021) 224.01.30, 0744.300.870, 0721.213.576;
fax: (021) 224.32.87

Redactori: Elvira Dimitrov, Georgiana Paraschiv
Tehnoredactor: Angela Ardeleanu

Tipărit la Radin Print, prin reprezentantul pentru România
4 Colours Advertising, www.4colours.ro

Radin print 4 Colours Advertising

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SOLJENIȚÎN, ALEKSANDR
Iubește revoluția! / Alexandr Soljeniţîn; trad. de Vadim Vasiliu. - Ed. a 2-a. - Bucureşti: Art, 2012

ISBN 978-973-124-742-7

I. Vasiliu, Vadim (trad.)
94(47)

Cronologie

1918 – Pe 11 decembrie se naște Aleksandr Isaievici Soljenițîn, în orașul Kislovodsk, o stațiune balneoclimaterică situată la 234 km de Sevastopol. Părinții pe linie paternă au fost țărani. Tatăl, Isaac Semionovici, a avut studii superioare. A murit cu o jumătate de an înaintea nașterii fiului, într-un accident de vânătoare. Mama, Taisia Zaharovna Șcerbak, provenea dintr-o familie bogată din ținutul caucazian Kuban.

1924 – Mama și fiul se mută în Rostov-pe-Don.

1936 – Este admis la Facultatea de Matematică și Fizică a Universității din Rostov și face cunoștință cu Natalia Alekseievna Reșetovskaia, colegă de facultate.

1940 – Pe 24 aprilie se căsătorește cu Natalia.

1941 – Termină Facultatea de Matematică și Fizică a Universității din Rostov cu note excelente. Cu un an înainte se înscrie la cursurile prin corespondență ale Institutului de Filozofie, Literatură și Artă din Moscova, pe care nu le finalizează, din cauza războiului.

1942 – După o perioadă de pregătire la Școala de Artilerie din Kostroma este trimis pe front în calitate de comandant de baterie. Luptă pe linia Oriol-Prusia de

Est, este promovat căpitan și decorat. Impresiile din această perioadă vor apărea în nuvela *Iubește revoluția!*.

1945 – Pe 9 februarie este arestat. În corespondența cu un vechi prieten, Soljenițîn formulează critici dure la adresa lui Stalin și scrie despre impostura literaturii sovietice contemporane. Este condamnat la 8 ani de lagăr și la exil pe viață. O parte din perioada de detenție o petrece în apropierea Moscovei, la închisorile Lubianka și Butîrka, iar în intervalul 1950-1953 este mutat într-un lagăr din Kazahstan.

1947 – În iunie este trimis într-o *șarașka* din localitatea Marfino (nu departe de Moscova), descrisă ulterior în romanul *Primul cerc*, o închisoare specială, unde oamenii de știință făceau cercetare în interes sovietic. Aici începe să scrie și nuvela *Iubește revoluția!*.

1949 – Natalia Reșetovskaia îi trimite cererea de divorț pe care Soljenițîn o semnează.

1952 – I se descoperă o tumoare malignă şi este operat în lagăr.

1953 – Pe 13 februarie este eliberat din lagăr.
Din septembrie este profesor de matematică și fizică la o școală din orașul Kökterek (Kazahstan).

1954 – În ianuarie-martie se internează la o clinică de oncologie din Taşkent (Uzbekistan), pentru a se trata de cancer. În ciuda scepticismului exprimat de medici, Soljenițîn se vindecă. Retrospectiv, scriitorul vede în acest fapt incredibil o manifestare a voinței divine: a fost lăsat în viață pentru a povesti lumii întregi despre lagărele și închisorile sovietice.

1956 – Pe 3 februarie Curtea Supremă de Justiție a URSS îl absolvă de exilul pe viață, fără reabilitare.
În august se stabilește în Rusia Centrală, în provincia Mîlțevo, unde predă matematica la gimnaziu.
Pe 22 octombrie fosta soție vine la Mîlțevo.

1957 – Pe 2 februarie este reabilitat, iar pe 6 februarie se recăsătorește cu Natalia și se mută în Riazan, la mama acesteia. Începe să lucreze la romanul *Primul cerc.*

1958 – Începe să lucreze la *Arhipelagul Gulag.*

1959 – Scrie o nuvelă despre viața unui prizonier sovietic (o începuse în iarna lui 1950) și o intitulează *Ș-854*, după numele personajului principal, Ivan Denisovici Șuhov, și a numărului de deținut al acestuia. Corespondează cu foștii *zek* (deținuți politici) și strânge material pentru *Arhipelagul Gulag.* În timp, va avea peste 220 de întâlniri cu foștii deținuți.

1961 – În toamnă îi prezintă nuvela *Ș-854* redactorului-șef al revistei *Novîi mir*, A.T. Tvardovski, și primește aprobarea de publicare chiar de la prim-secretarul CC al PC, N.S. Hrușciov.

1962 – Nuvela apare în revista *Novîi mir* sub titlul *O zi din viața lui Ivan Denisovici.* Pentru a o putea publica, autorul este nevoit să atenueze unele informații cu privire la viața prizonierilor. Textul complet a fost publicat pentru prima dată la Paris, în 1973. În Rusia, nuvela a fost primită cu mare entuziasm, autorul a devenit celebru și, pentru scurt timp, a fost recunoscut oficial. În decembrie este primit în Uniunea Scriitorilor.

1963-1966 – Apar povestirile *Gospodăria Matrionei*, *Întâmplare din gara Krecetovka*, *În folosul cauzei*, *Zahar Kalita*. Termină *Pavilionul canceroșilor*, început în 1955, care conține amintiri din perioada petrecută în sanatoriul din Tașkent. Toate încercările de a publica textul în *Novîi mir* eșuează. *Pavilionul canceroșilor* și *Primul cerc* au circulat numai în samizdat.

1964 – Nuvela *O zi din viața lui Ivan Denisovici* este direcționată de revista *Novîi mir* să candideze pentru Premiul „Lenin" (unul dintre cele mai importante premii de promovare culturală în URSS), dar juriul respinge nominalizarea.
După venirea la putere a lui L.I. Brejnev, represaliile asupra lui Soljenițîn se intensifică.
Încă din exil, din 1955, Soljenițîn începuse să lucreze la romanul *Primul cerc*, iar ultima variantă, a șaptea, o va definitiva în 1968. Pentru a putea publica romanul în *Novîi mir* în 1964, Soljenițîn îl rescrie și atenuează critica la adresa realității sovietice (din cele 96 de capitole rămân 87). Totuși, cenzura interzice publicarea. Ulterior, Soljenițîn va restaura textul original.

1965 – În septembrie se organizează o percheziție la un prieten care păstra o parte din arhiva scriitorului. Mai multe manuscrise, printre care și *Primul cerc*, sunt confiscate și ajung la Comitetul Securității Statului.

1966 – Se interzice publicarea lui Soljenițîn în țară. Cărțile lui sunt retrase din biblioteci. La comanda KGB-ului, Soljenițîn începe să fie hărțuit în presă.

1967 – În martie Soljenițîn adresează o scrisoare Congresului al IV-lea al Uniunii Scriitorilor Sovietici, în care vorbește despre caracterul distructiv al cenzurii.

Scriitorul solicită Uniunii să contracareze calomniile la adresa lui şi să rezolve problema publicării *Pavilionului canceroşilor*. Conducerea Uniunii nu răspunde la acest apel. Soljeniţîn începe să scrie articole incisive, pe care le distribuie în manuscris, şi scrisori deschise de protest împotriva încălcării drepturilor omului şi împotriva persecutării disidenţilor în URSS.

1968 – Apar în Occident *Primul cerc* şi *Pavilionul canceroşilor*.

Face cunoştinţă cu Natalia Dmitrievna Svetlova, care îi va deveni a doua soţie. Soljeniţîn are 50 de ani, iar Natalia, 29.

1969 – În noiembrie este exclus din Uniunea Scriitorilor.

1970 – Este distins cu Premiul Nobel pentru Literatură la propunerea lui François Mauriac (laureat al premiului în 1952). Îşi va ridica premiul patru ani mai târziu.

1971 – În august KGB-ul încearcă eliminarea fizică a scriitorului. În timpul unei călătorii i se injectează o substanţă toxică. Soljeniţîn supravieţuieşte, dar va fi grav bolnav mult timp.

1972-1973 – Începe să lucreze la epopeea în zece volume *Roata roşie* (manuscris notat *R-17*), care urmăreşte restabilirea adevărului despre Revoluţia din Februarie, despre Revoluţia din Octombrie, despre Primul Război Mondial. Va termina epopeea la începutul anilor '90.

Divorţează de prima soţie şi se căsătoreşte cu Natalia Dmitrievna.

Elizaveta Voronianskaia, dactilografa *Arhipelagului Gulag*, este anchetată de KGB şi divulgă ascunzătoarea

unui exemplar, după care se sinucide. În septembrie, KGB-ul confiscă o copie a manuscrisului.
La sfârşitul lui decembrie apare primul volum al *Arhipelagului Gulag* în revista *YMCA-Press* (Paris).

1974 – Pe 12-13 februarie este arestat, i se ridică cetăţenia sovietică şi este expulzat cu avionul în RFG. Imediat după arestarea soţului, Natalia Dmitrievna distribuie în samizdat eseul lui Soljeniţîn *A nu trăi în minciună*, un îndemn adresat intelectualilor ruşi de a refuza complicitatea cu puterea sovietică.
Se stabileşte la Zürich împreună cu familia care îl urmează, iar în decembrie participă la decernarea premiului său la Stockholm.
Natalia Dmitrievna înfiinţează la Zürich „Fondul social rus pentru ajutorul persecutaţilor şi al familiilor acestora", cunoscut şi sub numele de Fondul „Soljeniţîn" (din 1992, fondul s-a mutat la Moscova).

1975 – Apare la Paris volumul de eseuri *Viţelul şi stejarul.*

1976 – În aprilie pleacă în SUA, împreună cu soţia, cu soacra şi cu cei patru copii, trei ai lui (Ermolai, Ignat şi Stepan) şi unul vitreg (Dmitri), din căsătoria anterioară a soţiei. În octombrie se stabilesc în apropierea oraşului Cavendish (statul Vermont). În prezent, fiul mijlociu, Ignat Aleksandrovici, este pianist şi dirijor de marcă, profesor la Conservatorul din Philadelphia.

1978-1983 – Soljeniţîn ţine în Occident discursuri celebre (la Harvard, Templeton etc.) prin care critică valorile liberale occidentale şi direcţiile societăţii de consum. O parte a emigraţiei ruse îl acuză de simpatii totalitare, de utopism, de obscurantism, de naţionalism. O imagine grotesc-caricaturală a scriitorului apare în

romanul satiric al lui V.N. Voinovici, *Moscova-2042* (1986).

1989 – În *Novîi mir* se publică capitole din *Arhipelagul Gulag*, selectate de autor.

1990 – Pe 16 august îi este restituită cetățenia, prin decretul președintelui URSS, Mihail Gorbaciov. Primește Premiul de Stat al URSS pentru *Arhipelagului Gulag*.

1994 – Pe 27 mai, Soljenițîn în revine în Rusia. Apare în mass-media cu comentarii acide la adresa puterii, pe care o acuză de imoralitate și de iresponsabilitate. Critică aspru reformele președintelui Boris Elțin și se declară constant împotriva comunismului.

1995 – În septembrie sunt întrerupte emisiunile televizate ale lui Soljenițîn de la canalul oficial (în total au fost 12 emisiuni, a câte 15 minute fiecare).

1997 – Este ales membru al Academiei Ruse de Științe.

1999 – Apare volumul *Proterevși glaza* (*Încremenit de uimire*), în care e publicată pentru prima dată în limba rusă nuvela neterminată *Iubește revoluția!* (cu titlul original *Liubi revoliuțiiu*).

1998 – Este decorat cu Medalia de Aur „Lomonosov", cea mai înaltă distincție a Academiei Ruse.
Pe 11 decembrie, la aniversarea a 80 de ani, este medaliat de președintele Elțin cu ordinul „Sfântul Andrei", pe care scriitorul îl refuză.

2001-2002 – Apare studiul monumental în două volume *Două sute de ani împreună*, dedicat istoriei poporului evreu în Rusia.

2003 – Moare Natalia Reșetovskaia, prima soție, autoare a mai multor volume de memorii despre fostul soț.

2007 – Primește Premiul de Stat al Federației Ruse pentru merite deosebite în domeniul științelor umaniste. Pe 12 iunie, Vladimir Putin îl vizitează pe Soljenițîn pentru a-l felicita.

Începe să apară ediția de opere complete în 30 de volume a lui Soljenițîn, al cărei redactor este soția sa.

2008 – Ultimii ani de viață îi petrece la casa din periferia Moscovei, în localitatea Troițe-Lîkovo, retras din viața publică. Toate aspectele referitoare la editarea cărților, la drepturile de autor, la relațiile publice sunt administrate de soția sa.

În noaptea de 3 august moare în vârstă de 90 de ani, de insuficiență cardiacă.

Pe 6 august este înhumat în cimitirul Mănăstirii Donskoi din Moscova.

Pentru realizarea cronologiei și a notelor de subsol aferente discursurilor lui Soljenițîn s-au folosit următoarele resurse: Agranovski A., *Aprel' v Prage 1968 goda. Vospominaniia*, „Znamia", 1/1990; *Documente din arhiva CC al PC URSS pentru cazul Soljenițîn*, „Kontinent", Moscova-Paris, 75/1993; Ostrovski, A.V., *Soljenițîn: proșceanie s mifom*, Moscova: Iauza-Prescom, 2006, http://www.x-libri.ru/elib/ostrv001/index.htm; Reșetovskaia, Natalia, *Aleksandr Soljenițîn i citaiușceaia Rossiia*, Moscova: Sovetskaia Rossiia, 1990; *Schneerson, Maria, Aleksandr Soljenițîn: ocerki tvorcestva*, Frankfurt pe Main: Posev, 1984; http://www. solzhenicyn.ru.

CAMELIA DINU

Discursul trimis de A. Soljeniţîn Academiei Suedeze, 10 decembrie 1970

Majestatea Voastră, doamnelor şi domnilor,

Sper că absenţa mea involuntară nu va strica perfecţiunea ceremoniei de azi. În seria de alocuţiuni este aşteptată şi a mea. Cu atât mai puţin aş dori ca discursul meu să întunece ceremonia. Totuşi, nu pot trece cu vederea coincidenţa remarcabilă că ziua înmânării premiilor Nobel este aceeaşi cu Ziua Drepturilor Omului. Laureaţii nu pot să nu simtă responsabilitatea acestei coincidenţe. Toţi cei care s-au adunat la Stockholm nu pot să nu vadă în acest lucru un simbol. Astfel, de la această masă festivă, nu uitaţi că deţinuţii politici sunt astăzi în greva foamei pentru apărarea drepturilor lor, reduse sau definitiv călcate în picioare.

După *Les Prix Nobel en 1970*, Editor Wilhelm Odelberg, [Nobel Foundation], Stockholm, 1971
Copyright © The Nobel Foundation 1970

Discursul rostit de A. Soljenițîn la ceremonia de înmânare a Premiului Nobel, 10 decembrie 1974

Majestatea Voastră Regală, doamnelor și domnilor,

Mulți laureați ai Premiului Nobel au vorbit în fața d-voastră în această sală, dar, probabil, cu niciunul dintre ei Academia Suedeză și Fondul Nobel nu au avut atâtea necazuri cum au avut cu mine. Cel puțin o dată am mai fost aici, deși nu în carne și oase. Iar onorabilul Karl Gierow[1] se pregătea să vină la mine. Și iată că în cele din urmă am ajuns să ocup un scaun liber, dar nu când mi-era rândul. Au trebuit să treacă patru ani ca să pot lua cuvântul timp de trei minute, iar secretarul Academiei este nevoit să se adreseze, iată, a treia oară, aceluiași scriitor. De aceea vă rog să mă iertați că am dat tuturor atâta bătaie de cap și mai ales că, la ceremonia din 1970, regele și d-voastră toți v-ați adresat unui scaun gol[2].

---

[1] Secretarul Academiei Suedeze, cel care a citit discursul trimis de Soljenițîn în 1970.

[2] Soljenițîn se referă la faptul că i s-a decernat Premiul Nobel în 1970, dar l-a ridicat abia în 1974. Împrejurările au fost următoarele:

În 1970, Ambasada Suediei la Moscova, sub influența guvernului sovietic, s-a împotrivit înmânării diplomei laureatului la Moscova. A izbucnit un scandal, iar pe 7 octombrie Academia Suedeză și Fondul Nobel au dat un comunicat de presă prin care au fost nevoite să transfere responsabilitatea faptelor petrecute asupra laureatului. Pe 22 octombrie, aflând cele întâmplate, Soljenițîn s-a adresat ambelor organizații cu o scrisoare, în care preciza: „Anul acesta, ca și anul trecut, sunt gata să primesc însemnele Nobel în Moscova, dar, desigur, nu în mod confidențial." Pe 22 noiembrie, Karl Gierow i-a

Veți fi totuși de acord că nici laureatului nu i-a fost ușor ca timp de patru ani să poarte cu el un discurs de trei minute. Când mă pregăteam să vin la d-voastră în 1970, nu mi-ar fi fost de-ajuns tot adâncul sufletului și nici toate hârtiile din lume ca să pot să mă exprim pentru prima dată în viața mea de la o tribună liberă. Pentru un scriitor al unei țări robite, această tribună liberă și acest prim discurs sunt despre toate câte sunt pe lume, despre toată durerea țării sale – situație în care este scuzabil să uite de scopul acestei ceremonii, de componența auditoriului, și să toarne amărăciune în pahare de sărbătoare. Din anul când nu am reușit să ajung aici, am învățat să spun și la mine în țară deschis aproape tot ce gândesc. Iar prin expulzarea în Occident am câștigat cu atât mai mult această oportunitate incredibilă, să spun oricât, oriunde, lucru care aici nu e întotdeauna prețuit la adevărata sa

---

trimis lui Soljenițîn un răspuns prin care îl anunța că îi poate înmâna premiul la ambasadă sau în orice alt loc stabilit de laureat. Deși nu exista un precedent, Gierow a fost de acord, la propunerea scriitorului, să-i înmâneze premiul acasă, în cadrul unei ceremonii restrânse. Între timp, a decedat A.T. Tvardovski, „părintele literar" al laureatului, redactorul-șef al revistei *Novîi mir*, iar Soljenițîn a întrerupt temporar corespondența cu Gierow, pentru a participa la funeralii. Ulterior, a fost dficil să stabilească, din motive obiective, o întâlnire cu Gierow (acesta nu a fost disponibil în anumite perioade să se deplaseze la Moscova, iar Soljenițîn era ocupat cu definitivarea *Arhipelagului Gulag* și cu publicarea lui în străinătate). În 1972, s-au reluat discuțiile despre înmânarea premiului și, cum ambasada s-a declarat în continuare indisponibilă pentru organizarea ceremoniei, s-a stabilit în secret ca aceasta să aibă loc în apartamentul lui Soljenițîn, dar KGB-ul a intervenit și, cu patru zile înainte de data stabilită pentru ceremonie (9 aprilie 1972), Gierow a fost anunțat că nu a primit viza de deplasare în URSS.

valoare. Și deja nu mai este necesar să complic această alocuțiune...

Mi se pare că există totuși un mare avantaj în faptul că poți să răspunzi la înmânarea Premiului Nobel abia după patru ani. De exemplu, în acești patru ani poți să înțelegi ce rol a jucat acest premiu în viața ta. În a mea – un rol imens. M-a ajutat să nu fiu zdrobit de persecuția necruțătoare. A ajutat vocii mele să fie auzită acolo unde predecesorii mei nu au fost auziți zeci de ani. M-a ajutat să exprim ceea ce n-ar fi fost în puterile mele altfel.

În cazul meu, Academia a făcut o mare excepție: mi-a decernat un premiu la o vârstă mijlocie, dar raportat la vârsta mea literară aparentă – sunt un copil de vreo 8 ani. Aici Academia și-a asumat un risc major, căci doar o mică parte din cărțile scrise de mine s-a publicat. Dar poate că cea mai importantă îndatorire a unui premiu literar și științific este tocmai să-l ajute pe autor să evolueze. Adresez Academiei Suedeze mulțumirile mele cele mai fierbinți pentru faptul că, prin alegerea făcută în 1970, a susținut în mod excepțional activitatea mea de scriitor. Îndrăznesc să-i mulțumesc și din partea acelei Rusii neoficiale căreia îi este interzis să se exprime cu voce tare, care este urmărită atât pentru scrierea unor cărți, cât și pentru citirea lor.

Academia a primit multe reproșuri pentru această decizie – sugerându-se că un astfel de premiu slujește unor interese politice. Dar acele voci răgușite urlau tocmai pentru că altfel de interese ele nu cunosc.

Știm cu toții că activitatea artistului nu este limitată de meschinăriile politice, la fel cum întreaga noastră VIAȚĂ, precum și conștiința noastră socială nu se limitează la acestea.

După *Les Prix Nobel en 1970*, Editor Wilhelm Odelberg, [Nobel Foundation], Stockholm, 1971
Copyright © The Nobel Foundation 1974

Prelegerea lui A. Soljeniţîn la decernarea Premiului Nobel pentru Literatură[1]
(fragmente)

Noi purtăm în mâini Arta şi, încrezători în sine, ne credem stăpânii ei, o dirijăm cu îndrăzneală, o înnoim, o inovăm, o actualizăm, o manifestăm, o vindem pentru bani, îi distrăm pe cei de sus, o folosim fie ca divertisment – până la cântecele de estradă şi din barurile de noapte, fie – cu un căluş sau cu o măciucă, depinde ce-ţi pică – pentru nevoi politice trecătoare, pentru scopuri sociale înguste. Dar arta nu este întinată de sforţările noastre, nu-şi pierde natura sa adevărată şi, de fiecare dată, la fiecare întrebuinţare, ne oferă o parte din lumina ei interioară misterioasă [...]. Cu toate acestea, iraţionalitatea artei, transformările sale uimitoare, dezvăluirile neaşteptate, impactul copleşitor asupra fiinţei umane sunt mult prea pline de magie pentru a fi epuizate de viziunea artistului asupra

[1] Soljeniţîn nu a susţinut public prelegerea. A început să lucreze la ea în iarna anului 1971, iar în aprilie 1972 a trimis-o în Suedia. A fost publicată în volumul oficial din 1972 al Comitetului Nobel *Les prix Nobel en 1971*. În Rusia a apărut pentru prima dată în iulie 1989, în revista *Novîi mir*.

lumii, de concepția lui sau de activitatea nevrednicelor sale degete. Prin artă, uneori ne sunt trimise slabe și scurte revelații, imposibil de produs pe cale rațională. Ca oglinjoara din poveste: te uiți în ea și nu pe tine te vezi, ci vezi pentru o clipă Inaccesibilul, unde nimeni nu poate să ajungă, nici să zboare. Și doar sufletul îți oftează [...].

Dostoievski afirma cândva enigmatic: „Frumusețea va salva lumea." Ce declarație este aceasta? Pentru mult timp mi s-a părut a fi o simplă formulare. Cum ar fi posibil așa ceva? S-a întâmplat vreodată, în istoria însetată de sânge, să fi salvat frumusețea pe cineva de la ceva? Că a înnobilat, că a înălțat – da, dar pe cine a salvat? Cu toate acestea, există o particularitate în esența frumuseții, o particularitate a stării artistice: certitudinea că adevarata operă de artă este incontestabilă și poate supune chiar și o inimă potrivnică. Un discurs politic, un articol declarativ, un program social, un sistem filozofic, aparent se pot construi lejer, echilibrat, și cu greșeli, și cu minciuni; iar ce este ascuns și distorsionat nu se vede imediat. Dar o operă de artă cuprinde propria estimare în ea însăși: concepțiile prea elaborate sau exagerate nu suportă a fi portretizate în imagini: se destramă și unele, și altele, se dovedesc bolnăvicioase, palide, neconvingătoare. O operă de artă care colectează adevărul și care ni-l prezintă într-o formă vie ne învăluie, ne obligă, și nu va exista nimeni, niciodată, chiar și peste un secol, care s-o respingă. În acest caz, remarca lui Dostoievski, „Frumusețea va salva lumea", să nu fi fost o frază oarecare, ci o profeție? La urma urmei, *lui* i-a fost dat să vadă multe, fiind un om incredibil de iluminat.

Și atunci, arta, literatura pot fi cu adevărat capabile să ajute lumea de azi? Puținul pe care am reușit să-l întrevăd de-a lungul anilor în acest sens, încerc să-l prezint astăzi, aici.

Ca să ajung pe acest podium unde se citesc prelegerile Nobel, podium oferit nu fiecărui scriitor și numai o dată în viață, nu am urcat trei-patru trepte improvizate, ci sute sau chiar mii de trepte neînduplecate, abrupte, înghețate, care ies din întuneric și din frig, de unde mi-a fost dat să mă salvez, și unde alții, poate mai dăruiți și mai înzestrați ca mine, au murit. Doar pe câțiva dintre aceștia i-am întâlnit eu însumi în Arhipelagul Gulag[2], fracționat în mii de insule, și, sub povara umbrei și a neîncrederii, nu am vorbit cu ei; despre alții doar am auzit, despre alții doar am ghicit că există. Cei care au căzut în acea prăpastie și care aveau deja un nume literar, măcar sunt cunoscuți, dar câți nu au fost niciodată identificați și niciodată menționați în public? Și, în fapt, nimeni nu a reușit să se mai întoarcă... O întreagă literatură națională a rămas acolo, pierdută în uitare, nu numai fără mormânt, dar chiar și fără lenjerie, goală, cu un număr atârnat pe degetul de la picior. Literatura rusă nu a încetat nicio clipă să existe, dar din exterior a părut a fi un deșert! Acolo unde ar fi putut crește o pădure, au rămas, după tăiere, doi sau trei copaci trecuți cu vederea de destin [...].

Cuvintele amuțesc și curg ca apa, fără gust, fără culoare, fără miros. Fără urme. Pe măsură ce am ajuns să înțeleg acest lucru, s-au tot schimbat, de-a lungul anilor, structura, conținutul și tonul posibilului meu discurs. Al discursului de astăzi. Și el seamănă prea puțin cu

[2] Administrația Generală a Lagărelor de Muncă.

discursul original pe care l-am conceput în nopțile geroase de lagăr [...].

Și într-un alt sens, foarte prețios, literatura transmite experiența condensată de la generație la generație. Astfel, literatura devine memoria vie a națiunii. Ea aprinde și păstrează în sine flacăra istoriei apuse, într-o formă protejată de calomnie și deformare. În acest fel, literatura, împreună cu limba, ocrotește sufletul națiunii. (În ultima vreme este la modă să se vorbească despre nivelarea națiunilor, despre dispariția raselor distincte în creuzetul civilizației contemporane. Nu sunt de acord cu această idee. Ea deschide o altă discuție și se cade să spun că dispariția națiunilor ne-ar deranja la fel de mult cât ne-ar deranja și dacă toți oamenii ar deveni identici, cu o singură personalitate și cu o singură față. Națiunile sunt bogăția umanității, personalitățile ei colective; chiar și cea mai mică dintre ele are propriile culori și poartă în sine o ipostază a voinței divine.) Dar vai de națiunea a cărei literatură este tulburată de intervenția puterii! Acest fapt nu reprezintă doar încălcarea „libertății presei", ci închistarea inimii naționale, extirparea memoriei naționale. Națiunea nu se mai recunoaște pe sine, este lipsită de unitate spirituală, iar compatrioții nu mai reușesc parcă să se înțeleagă unii cu alții în limba maternă. Îmbătrânesc și se sting generații mute, fără să poată povesti despre sine nici între ele, nici urmașilor. Dacă asemenea maeștri ca Ahmatova și Zamiatin, toată viața îngropați de vii, sunt condamnați până la mormânt să creeze în tăcere, fără să audă ecourile la opera lor, aceasta nu este doar tragedia lor individuală, ci a întregii națiuni, este un pericol pentru întreaga națiune. Iar în

alte situații – este un pericol pentru întreaga umanitate: de la o astfel de tăcere Istoria pe de-a-ntregul încetează să mai fie înțeleasă [...].

S-a dovedit că secolul XX a fost mai crud decât precedentul și că în prima lui jumătate nu s-au încheiat toate ororile. Aceleași sentimente primitive – lăcomia, invidia, lipsa de control, ostilitatea reciprocă, care au primit pe parcurs pseudonime respectabile precum lupta de clasă, conflicte rasiale, media, dispute sindicale – rup și distrug și lumea noastră.

Care este atunci locul și rolul scriitorului în această lume crudă, dinamică, divizată, în pragul a zeci de distrugeri? [...]

În toți acești ultimi ani, când activitatea și libertatea mea nu s-au prăbușit, ci, în ciuda legilor gravitației, au rămas undeva în aer, nu se știe unde, sprijinindu-se pe tensiunea invizibilă, mută, a compasiunii publice, în mod neașteptat și cuprins de entuziasmul recunoștinței am primit sprijinul fraților mei scriitori din întreaga lume. Astfel am înțeles și am simțit că literatura universală nu este o antologie abstractă, nici o formulă generală inventată de istoricii literari, ci un trup comun și un spirit comun, o inimă vie și unică, în care se reflectă spiritualitatea crescândă și unică a omenirii.

De aceea cred, prieteni, că suntem capabili să ajutăm lumea în aceste clipe arzătoare. Fără să ne scuzăm că nu posedăm arme și fără să ne dedăm unei vieți fără griji, ci trecând la luptă!

Proverbele despre adevăr sunt îndrăgite în limba rusă. Ele exprimă în mod constant și uneori izbitor imensa și considerabila experiență națională: „Un singur cuvânt

adevărat este mai mare decât universul întreg." Pe această încălcare fantastică a principiului de conservare a masei și energiei, se bazează și activitatea mea, și apelul meu către scriitorii din întreaga lume.

După *Nobel Lectures, Literature 1968-1980*, Editor-in-Charge Tore Frängsmyr, Editor Sture Allén, World Scientific Publishing Co., Singapore, 1993

Copyright © The Nobel Foundation 1970

Traducerea discursurilor şi a prelegerii de Camelia Dinu

Îndrăzneală şi geniu

Opera lui Aleksandr Soljeniţîn este una din acelea care însemnează o epocă. Puterea de evocare a destinelor omeneşti, totdeauna în contextul marilor furtuni istorice, caracterizează epica marelui scriitor rus, succesor direct al lui Tolstoi şi Dostoievski. Opera unui scriitor este întotdeauna legată de viaţa sa. În cazul lui Soljeniţîn, acest lucru este şi mai evident pentru că însăşi viaţa îi este o epopee. Dar opera soljeniţiană nu s-a mărginit să cânte Iliada şi Odiseea timpurilor moderne; ea a şi contribuit la schimbarea lumii pe care o povesteşte. S-a spus că secolul douăzeci ar putea fi numit „secolul lui Soljeniţîn", tot aşa cum secolul al optsprezecelea a fost numit „secolul lui Voltaire".

Soljeniţîn are prin originile sale familiale o profundă legătură cu pământul rusesc. Se naşte odată cu revoluţia. Originile lui sociale moşiereşti îl vor fi făcut reticent la puterea sovietică, dar el nu este de la început un opozant. Tânărul este înzestrat cu spirit critic şi, mai ales, este sincer, incapabil să ascundă adevărul. Aceste calităţi îl predestinează să devină un „disident" în societatea totalitară a stalinismului.

Războiul, lagărul, exilul, boala mortală – cancerul – de care se vindecă miraculos (așa crede el, spunând că Pronia l-a lăsat în viață pentru a mărturisi suferința pe care a trăit-o poporul căruia îi aparține), cunoașterea Rusiei profunde în tinerețe, în anii de exil și în cei ce urmează sunt izvoare infinit de bogate ale inspirației lui literare.

Tânărul profesor de matematici se orientează spre scris. Tot ce simte, observă se transformă în literatură. Anii eliberării din lagăr sunt anii în care URSS încearcă să se trezească din coșmarul stalinismului. Sunt încă anii „realismului socialist", unicul curent literar autorizat, care profesează punerea totală a literaturii în slujba „construirii socialismului", a „făuririi omului nou". Alexandr Soljenițîn, crescut în tradițiile marii literaturi rusești, urmașul natural al lui Tolstoi, nu se poate mulțumi cu unghiul îngust, cu falsificarea flagrantă pe care o reprezintă realismul socialist. În anii post-staliniști scrie, scrie enorm. Dar rămâne nepublicat. Experiența „șarașkăi", acelei închisori speciale în care deținuții calificați erau menținuți pentru cercetări științifice, se evidențiază în romanul *Primul cerc*. Boala, variatele reacții ale oamenilor față de proba de foc a morții se reflectă în opera zguduitoare, de o umanitate profundă, unul din marele romane ale secolului douăzeci, *Pavilionul canceroșilor*, care rămâne capodopera lui.

Destalinizarea dă speranțe scriitorului. Oare constrângerea ideologică va ceda? În 1961, cu autorizația personală a lui Hrusciov, apare nuvela *O zi din viața lui Ivan Denisovici*. Descriind viața din lagăr, aceasta va rămâne

singura scriere a lui Soljeniţîn publicată în URSS, înaintea exilului.

Ambiția lui Soljeniţîn este de-a schimba fața literaturii ruse. În acest sens, primește multe încurajări de la confrații lui scriitori care au citit *Pavilionul cancerosilor*, text din care circulă copii dactilografiate. Dar momentul destinderii a trecut. Presiunea politică crește. Urmează excluderea din Uniunea Scriitorilor, interzicerea formală de-a publica în țară, apariția *Pavilionului* și a altor scrieri în Occident, și, scandal suprem, atribuirea Premiului Nobel, în 1970. Soljeniţîn nu se va duce la Stockholm pentru ceremonia premierii, dar va trimite un discurs care este un elogiu al literaturii, al capacității ei de-a transmite un mesaj autentic.

De aici încolo, viața și opera lui Soljeniţîn capătă o semnificație mondială. Denunțarea rolului cenzurii, ancheta asupra lagărelor de concentrare staliniste (care va genera monumentalul *Arhipelag Gulag*) au transformat pe fostul ofițer sovietic într-un rezistent de primă mărime, un rezistent din interior care vorbește în deplină libertate (libertatea se manifestă deplin numai atunci când este interzisă). Pentru puterea sovietică prezența unei voci critice atât de prestigioase este de nesuferit. În 1974 va fi arestat și expulzat din propria lui țară.

În Occident, mai cu seamă în America, unde se va și stabili, Soljeniţîn continuă să-și scrie opera începută. Prea puțin cunoscută din pricina dimensiunilor ei colosale este lucrarea grandioasă, la jumătate de drum între studiul istoric și epopee, despre revoluția rusă, *Roata roșie*. Proiectul gigantic l-a împiedicat să o termine. Este

cuprins intervalul între vara lui 1914 (începutul Primului Război Mondial) și aprilie 1917. *Roata roșie* este o operă uimitoare în care se întrețes indisolubil povestirea istorică pe o imensă bază documentară, ficțiunea literară, poezia, scenariul cinematografic. Este o adevărată revoluție în arta literară și totodată un instrument de cunoaștere neîntrecut.

Dacă toate temele mari ale operei au fost deja gândite în Rusia, exilul îi dă scriitorului prilejul să le transpună în scris. În același timp, nu șovăie să ia atitudine față de realitățile lumii în mijlocul căreia trăiește. Uimite, America și Europa descoperă că Soljenițîn este disident nu numai în raport cu socialismul, ci și cu ideologia dominantă în Occident. Este antiliberal, conservator și slavofil. O oarecare umbră se așază pe gloria lui. Nimic nu-l poate face să se încline.

Soljenițîn avea convingerea că va muri pe solul rusesc. Improbabilul, adică prăbușirea regimului sovietic, se va produce. Scriitorul se va întoarce în 1994 în țara lui. Devine un critic al regimului Elțin, rămânând antiliberal precum a rămas anticomunist.

Gândirea politică a lui Soljenițîn conține multe aspecte ultra-conservatoare, dar niciodată nu s-a lăsat orbit de resentiment sau de ură. A sfârșit prin a accepta regimul Putin, regăsindu-se în naționalismul Rusiei actuale. Viziunea finală despre lume a lui Soljenițîn predică o învățătură esențială: organizarea societății umane nu se poate sprijini pe *a avea*. (Socialismul totalitar și liberalismul împărtășesc această convingere idolatră.) Pentru a-și realiza deplina umanitate, omul are datoria *să fie*. Îndărătul eticii

practice se situează un suport metafizic. Este mesajul ultim al operei celui care poate fi pe bună dreptate numit un titan.

*

Iubește revoluția! este un fragment rotunjit, scris în șarașka descrisă în *Primul cerc.* Eroul, Nerjin, vrea să intre în armată spre a-și apăra țara, dar este refuzat din motive medicale. Nerjin este un tânăr sovietic, unul înzestrat cu o judecată sănătoasă, deci cu simț critic. Cititorul va înțelege cum s-a format viitorul disident și va aprecia simplitatea totodată rafinată și proaspătă a scrierii tânărului Soljenițîn.

ION VIANU

Iubeşte revoluția!

Nota editorului

Această povestire a început să fie scrisă în secret în „şaraşka“ din Marfino, institutul ştiinţific unde autorul a fost internat la sfârşitul anilor '40, cadrul romanului *Primul cerc*. Redactarea sa a fost întreruptă de trimiterea lui Aleksandr Soljeniţîn în lagăr, dar manuscrisul a fost păstrat de către o colaboratoare a institutului, A. Isaaeva, înainte de a fi restituit în 1956. Această versiune a fost revăzută în 1958 de autor, care însă nu a mai continuat-o aşa cum îşi propusese s-o facă povestind participarea sa la război. Aceste pagini au fost publicate în limba rusă pentru prima dată în 1999 într-un volum ce cuprindea operele de tinereţe ale lui Soljeniţîn.

Băiete! Iubește revoluția!
Doar ea merită să fie iubită
pe această lume!

B. Lavreniov, *Marina*

I

Săptămâni măcinate

Într-o dimineață ploioasă și posomorâtă, apropiindu-se de Moscova, Nerjin stătea pe platforma deschisă a vagonului. Cu fața umezită de ploaia blândă de iulie, se gândea cât de profund este, cât de multe știe, în ciuda celor 23 de ani ai săi, imaginându-și cât de multe va cunoaște în viitor. Odată cu acele gânduri, îi veneau în cap diferite glume, iar pe cele mai reușite Gleb le istorisea în gând colegului său de școală Andrei, a cărui prezență o simțea permanent. Iar când amândoi trebuiau să râdă în hohote, el râdea cu voce tare, fapt ce l-a surprins pe însoțitorul de tren, care trecea prin tambur.

Și, iată, luând în prealabil ultimul examen de stat la Facultatea de Fizică și Matematică din Rostov, cu inima ușurată în fața drumurilor larg deschise acum spre toate științele și artele, Gleb a plecat imediat, în iunie, să susțină examenele la mult râvnitul IFLIM – Institutul de Filozofie, Literatură și Istorie din Moscova. Ducea în mintea sa, dar mai mult în conspecte, cunoștințe de latină și slavă veche, plus câteva literaturi: antică, universală până la Renaștere, rusă până la Karamzin, și istoria Evului Mediu. Numărul mare de discipline nu-l speria, dimpotrivă, îl bucura prin diversitatea sa și prin neasemănarea cu teoria analitică a ecuațiilor diferențiale și cu mulțimile monodrome. Măsurând ani întregi în secunde, Nerjin nu știa și nici nu-și dorea odihna. Nu o dată a verificat pe propria

piele și cu recunoștință regula lui Lamarck că odihna constă în schimbarea activităților.

Ai grijă! Nu pierde timpul! Aceasta era deviza febrilă a lui Gleb încă din anii de școală. Nu-l puteai atrage în niciun fel de hoinăreală, umblat fără rost, cu excepția fotbalului. Îl obseda amintirea morții nefericite a tatălui său la 27 de ani. (Dar Lermontov? Dar Évariste Galois?) Iar Gleb se purta de parcă și lui i-ar fi fost predestinat același soroc. Zbătându-se între matematică, literatură și istorie, deja după al treilea an de „Fizică și Matematică", a decis să studieze concomitent la fără frecvență, la IFLIM, despre existența căruia aflase cam târziu, din pricina izolării provinciale.

Pe tot parcursul anului trei, apăru la orizont primejdia înrolării în armată. Veneau agenți de recrutare de la una, a doua, a patra școală militară și-l ademeneau să treacă la ei, să abandoneze universitatea.

– Oare vei câștiga tot așa de bine lucrând ca învățător? (Dar ce importanță are cât câștigi? Oare ne alegem calea vieții după bani?) Iar în armată vei fi avansat imediat în aparatul de comandă, altfel vei sta trei ani ca simplu soldat.

Să pierzi trei ani din tinerețe în armată părea cu adevărat oribil, mai ales că acolo nu-ți vâri capul tu însuți. Pe vreme de război e altă treabă. Gleb aproape că se visa un bărbat glorios pe front, dar visa cu ochii deschiși și viitoarea revoluție europeană și, desigur, Marele Război Revoluționar. Dar mai este până la acel război, iar milităria în anii de pace este insuportabilă.

Și iată! La sfârșitul anului cinci, în primăvară, la examenul medical de la oficiul de recrutare, chirurgul i-a atras atenția asupra unei anomalii căreia Gleb nu-i acorda nicio importanță, deși încă din anii de școală îl deranja la fotbal. Chirurgul a ezitat, a dat de câteva ori din cap:

– Aceasta poate să se transforme repede într-o tumoare periculoasă. Și a notat în fișă: „În timp de pace, nu este apt, în timp de război – serviciu auxiliar."

Deși surpriza era cam neplăcută și prea neașteptată, totuși era un dar al destinului! Tumoarea poate să apară ori să nu apară, dar peste două luni te vei prezenta la examenele de stat și nu vei defila în echipa de recruți. Ești liber! Iar acesta e întocmai timpul de aur care-ți lipsea!

Așadar, viața era frumoasă. Mai întâi pentru că îi era supusă lui Nerjin, și el putea să facă orice cu ea. Și pentru că lumea i se revela nemărginită și miraculos de interesantă în evoluția sa, în diversitatea de culori a istoriei sale și a gândirii umane. Nerjin a avut noroc și de faptul că trăia în cea mai bună țară. O țară care trecuse de toate crizele istoriei, care era deja organizată după principiile de bază ale gândirii științifice și echității sociale. Acest fapt îi scutea mintea și conștiința de nevoia de a-i apăra pe nefericiți și umiliți fiindcă nu mai erau nefericiți și umiliți. Era cea mai potrivită țară ca să se nască în ea un om însetat de cunoaștere.

În ultima vreme, acestei țări i se atribuie o a doua denumire, una de substituție – „Rusia". Un cuvânt chiar plăcut într-un fel, deoarece cândva era interzis și blestemat, iar acum apare pe paginile ziarelor tot mai des. Acest cuvânt te încânta prin ceva, îți amintea de ceva, dar nu-ți redeștepta cele mai duioase simțăminte și chiar te enerva când se încerca înlocuirea cuvântului de chiparos și tămâie, de grâu și mesteacăn, cu un cuvânt proaspăt și tânăr, fumegând a sânge fierbinte – „Revoluția".

Toată generația lor era născută pentru a duce revoluția din cea de-a șasea parte a Pământului pe întregul Pământ.

Trenul huruia pe alocuri, trecând peste primele străzi și linii de tramvai ale Moscovei, asfaltul și acoperișurile

luceau umede în lumina noii zile, se zăreau câțiva locuitori mergând alene pe străzi, fiindcă era duminică, zi în care e atât de plăcut să dormi când plouă.

Împodobit cu cele douăsprezece semne eterne ale zodiacului, orologiul vechi al gării Kazan întâmpina trenurile spălate, strălucitoare, ce se apropiau unul după altul de platformele cenușii de cositor în aceste ore ale dimineții dintr-o simplă duminică de iunie. Chiar o simplă duminică, cea de-a douăzeci și doua zi a lunii.

Trenul zgomotos al metroului l-a dus pe Nerjin de la Piața Comsomolskaia spre Sokolniki, în Moscova Veche ce i s-a arătat cu-al său zid „Kitaigorod", cu Biserica lui Hristos și capela Iversk. O Moscovă pe care Nerjin n-a văzut-o niciodată și n-a cunoscut-o. El o știa doar pe cea nouă: cu două cozi în metrou, cu clădirea Sovnarcomului și blocurile A, B, C, D din strada Gorki. Această Moscovă nu-i tulbura inima precum Kievul, ci îl obosea prin masivitatea sa – totuși, era numai bună să fie capitala unei țări mărețe.

În schimb, începând cu centura Sokolniki, Gleb s-a calmat și privea liniștit tramvaiul CS[1], parcul, plăcuta zonă Rostokino, cu iazul tihnit, în urma căruia se întindea o pădurice, iar de partea cealaltă a râului – clădirile uniforme ale IFLIM pline de tineri care gândesc neuniform: în institut Nerjin intra ca într-un templu, mândrindu-se că va fi o părticică din el. I se părea că domnișoarele și tinerii pe care nu-i cunoștea și pe care-i întâlnea pe coridoare îmbulzindu-se lângă orare, lângă gazetele de perete, sau înconjurați de foliante uriașe în sălile de lectură ale facultății și chiar mâncând primitiv simple sendvișuri în bufetul de la subsolul institutului, erau cei mai talentați dintre toți semenii săi din întreaga Uniune Sovietică – și Nerjin murea de

[1] Centurii Sokolniki.

nerăbdare să facă cunoștință cu ei și să le arate că și el e la fel de talentat. Însă ca răspuns primea din partea lor doar priviri disprețuitoare: în grupul lor obișnuit el arăta ca un tip neobișnuit. Ca student la fără frecvență, se deosebea îndată, simțindu-se ca unul dintr-o rasă inferioară – un student de mâna a doua.

Spre hulubăria secției fără frecvență nici nu puteai urca pe scara centrală, ci pe o scară de lângă toalete. În schimb, în hulubărie stăteau două secretare extraordinare – una era o poloneză bălaie de o frumusețe răpitoare, cu ochii albaștri, cealaltă, cu ochii ca măslinele și cu o sclipire căpruie și umedă, era gata să înțeleagă și să creadă totul. Cea din urmă îi plăcea lui Nerjin în mod deosebit, prin neliniștea așteptării din sufletul ei tânăr.

Secretarele primeau studenții de la cursurile prin corespondență. Deși nu exista niciun motiv evident pentru a râde, în camerele mici de lângă hulubării se râdea cu însuflețire.

Primind bon pentru un pat în Complexul Studențesc Central, copiindu-și orarul cursurilor și al examenelor, luându-și legitimațiile necesare pentru toate sălile de lectură, abia stăpânindu-și nerăbdarea de a se arunca asupra cărților, Nerjin mergea în tramvaiul SK către Strominka și îl asculta distrat pe un evreu bielorus nu prea tânăr, student și el la cursurile cu frecvență redusă. Tovarășul de drum i-a spus care e salariul său, care e salariul soției sale, i-a descris aptitudinile fiului mai mare și, în fine, a recunoscut că e foarte neliniștit: duminica trecută, s-a ținut o lecție închisă pentru comuniști și lectorul din ștabul Districtului militar bielorus a spus că relațiile noastre cu Germania sunt încordate până la extrem și că în orice moment ne putem aștepta la un război.

Mestecenii din Sokolniki, împrospătați de ploaie, apăreau din când în când la geamurile tramvaiului. Mai erau niște dezmințiri solide din partea TASS-ului[2] cu privire la Germania, cum că ea nu ne este ostilă și că nu se pregătește de război, astfel încât nimeni nu se aștepta la nimic.

În Stromînka, Nerjin a nimerit într-o cameră unde erau șapte paturi, dintre care cinci erau ocupate de către umaniștii de la USM[3] și IFLIM. Ei încă nu se dezmorțiseră după somn: unul dintre ei se bărbierea, altul stătea întins și privea în gol, altul își așeza lucrurile în geamantan, iar aceste lucruri erau doar cărți, și stăpânul, neputând să se abțină, le răsfoia cu dragoste. Toți s-au uitat chiorâș la Nerjin, așa cum se uită pasagerii dintr-un cupeu la vreun bărbat cu un sac de slănină stătută și încălțat în ciubote date cu păcură.

Ploaia de după geam a încetat, însă nu toate picăturile de pe sticlă s-au uscat. La radio se difuza emisiunea de știri de la ora douăsprezece. În timp ce Nerjin își aranja patul și-și curăța noptiera de resturile predecesorului său, știrile își urmau calea celor cincisprezece minute alocate, erau banale și senine. În afară de toate victoriile obținute în întrecerea socialistă, cineva făcea grevă în Puerto-Rico; șomerii din Brazilia au capturat o mașină cu lapte, dar nu l-au băut, cum era de așteptat, ci l-au vărsat în canal; ticăloșii social-democrați finlandezi iarăși clevetesc împotriva Uniunii Sovietice; iar colonialiștii necruțători din India iar se îmbogățesc. Un student s-a ridicat alene să ridice furca gramofonului, însă altul l-a oprit:

– Așteaptă puțin, va fi un concert.

---

[2] Agenția Telegrafică a Uniunii Sovietice.

[3] Universitatea de Stat din Moscova.

Primul a încremenit cu mâna ridicată și crainicul a anunțat discursul lui Molotov.

Parcă o flacără electrică de la un aparat de sudură a trecut prin cele șase inimi ale viitorilor istorici și economiști. Ei s-au ridicat brusc, într-o tresărire comună, înlemnind care și unde stătea, și ascultau așa, schimbând din când în când priviri încruntate. Fâșii negre ale norilor treceau amenințător pe cerul tulbure, ca diviziile dușmanului care au spart deja linia apărării. Lumea echilibrată, comodă, firească s-a despicat, în ea a apărut o crăpătură largă care nu poate fi acoperită de așa-zisul podișor al *Cauzei Noastre Drepte*.

Acest fapt era resimțit de toți, parcă venea spre noi un gigantic spărgător de ziduri al Istoriei. Era ceva măreț. Era o epocă.

Toți cei cinci studenți au intrat în vorbă deodată, ba chiar și Nerjin li s-a alăturat. Erau gânduri răsunător-pocnitoare, gânduri vâscoase. Tinerii polemizau despre toate concomitent: oare aveam nevoie în '39 să legăm prietenie cu Germania? Cine pe cine a indus în eroare? Și oare ce înseamnă pentru Hitler Europa îngenuncheată – un depozit de praf de pușcă sau un atelier de arme în mișcare? Nu discutau doar despre cum se va desfășura războiul: tot ce citiseră prin ziare de mulți ani, tot ce ascultaseră la radio și la întruniri, tot ce văzuseră la demonstrații și în cinematografe (și toate lucrurile pe care era interzis să le rostești) s-au suprapus – și tinerii nu se îndoiau că granițele sovietice vor rezista.

Încă neacceptat întru totul, Gleb încerca un sentiment de înfrățire față de acei băieți care au căpătat în capitală un bagaj de cunoștințe incomparabil cu al lui – iată, noi suntem născuți în '17 și '18 și ne este dat să trăim ceva măreț și cumplit! Dar noi suntem pregătiți pentru asta. Am avut ghinionul să ne naștem după revoluție, ea nu ne-a

rămas nici măcar în amintirile din copilărie, nici vorbă să fi participat la ea. Dar mereu a existat o presimțire a marii bătălii inevitabile, care se va încheia cu Revoluția Mondială, însă înainte de asta ei trebuie să cadă, să piară toți, să se pregătească să moară cu toții, iar acest gând îi umplea de fericire și mândrie. Generației lor nu-i părea rău să cadă, fiindcă pe oasele celor căzuți omenirea va urca spre lumină și fericire.

Piața Preobrajenski era de nerecunoscut. Încă nu fusese rostit până la capăt discursul, că oamenii noștri sovietici, înnebuniți, alergau spre casele de economii, scoțând în fugă din buzunare carnetele de economii, ușile cu oglinzi erau sparte, bucățile de sticlă zăngăneau îngrozitor; în duhoarea densă a magazinelor, se clătinau de la o tejghea la alta gloate de femei și bărbați transpirați și furioși care înșfăcau tot ce putea pus între dinți – de la franzelele proaspete aurii până la pachetele prăfuite de muștar.

Însă spiritul de vitejie spartan, spiritul Romei republicane, fumega în odaia tinerilor de aceeași vârstă cu Revoluția din Octombrie. Acea adunătură de oameni-porci din magazine le provoca nu atât furie, cât repulsie. Iar ei trăiau în mijlocul acestei gloate întunecate? Și oamenii din această gloată îndrăzneau oare să se numească cetățeni sovietici? Erau mulți, extrem de mulți indivizi jos, pe stradă, și mai la deal, în piață, însă noi, cei bine instruiți ideologic, eram milioane – și în linia întâi a frontului noi trebuie să ne spunem cuvântul, nu ceilalți.

Nerjin plecă iarăși la institut cu tramvaiul de la cercul Sokolniki. El încă nu pricepu că sesiunea pentru cei de la fără frecvență nu va avea loc, nu vor fi examene. Institutul de Filozofie și Literatură va mai exista oare? Se duse cu legitimațiile sale în sala de lectură și adună manuale care nu se găseau în Rostov, stătea și răsfoia mai multe cărți

deodată, trecând de la una la alta, chiar mângâind paginile atrăgătoare, pe care nu va apuca să le citească vreodată. Și-atât de mult îi plăceau aceste științe pe care nu le va cunoaște niciodată.

S-a înseninat. Pământul s-a zvântat. Te învăluia căldura de iunie. Până seara, pe carosabilul Rostokin tot mergeau în viteză sute de camioane goale, înnebunite, iar fuga lor duminicală amintea cu neîndurare că războiul nu este un vis.

Prin cămine forfoteau intendenții, montând pe geamuri camuflaje stângace. Neavând încredere în ele, seara deconectau de la centrala electrică întregul raion Stromînka și, posibil, toată Moscova. Colegii de cameră ai lui Nerjin au plecat pe jos noaptea, pe întuneric, la adunarea comsomolistă de pe strada Mohovaia, traversând toată Moscova. Acest fapt era amenințător, misterios, în aer plutea presimțirea războiului civil. Pentru generația lor, acesta era cel mai înalt etalon.

Nerjin stătea întins pe cușetă în beznă și, cu o expresie de aprobare sumbră pe chip, asculta șirul de ucazuri: despre mobilizarea totală, despre introducerea stării de război, despre interdicția de a circula dintr-un oraș în altul, despre sancțiunile penale pentru cei care răspândesc zvonuri și seamănă panică.

Așa. Așa. Corect.

Stop: dar ce-i cu interdicția de a circula dintr-un oraș în altul? Înseamnă că el nu va mai pleca la Rostov? Pe moment, l-a apucat extazul în acea nenorocire comună – și, dacă nimeni nu are voie, atunci nici el nu va mai cere exmatricularea. Înseamnă că rămâne în Moscova și se va înrola în armată aici. (Neapărat în artilerie, ca și tatăl său: din universitate direct în artilerie.) Firește că Gleb își iubea soția cu pasiune, era atașat sufletește de mama sa, însă

nu într-atât ca să mai zăbovească pentru a îndeplini procedura de bun-rămas, neobligatorie și de prisos.

În iunie, nopțile din Moscova nu sunt albe, ci cenușii și scurte pentru sudici. Înainte de sfârșitul nopții, războiul zdruncină puternic Moscova – de parcă toată aviația lui Hitler veni să bombardeze capitala. Iată epicentrul războiului! S-a aflat apoi că erau tunurile noastre care păreau să crape de ciudă. Și parcă se clătinau pereții șubrezi ai complexului studențesc, ridicat la repezeală, în goana cincinalelor. S-a tras din tunuri până la răsăritul stacojiu al soarelui, când era clar că nemții nu sosiseră îndeobște, iar alarma era de exercițiu.

Pe străzi erau lipite ziare din data de 23 – și cât de diferite erau de surorile lor nepăsătoare din data de 22: ieri, în gazete, încă era o prietenie strânsă cu Germania, și nimeni nu-și putea imagina titlurile de azi, ca niște strigăte. Infailibilul ziar *Pravda*, bunăoară, țipa că preafrumoasa Europă geme strivită sub cizmele ocupanților nemți.

La stațiile de tramvai, copiii se smulgeau din mâinile mamelor care plângeau și săreau voinicește pe treptele vagoanelor. Casele teatrelor vindeau bilete din inerție, și oamenii cumpărau. Nerjin n-ar fi vrut să vadă o astfel de profanare: despre care teatre putea fi vorba? Pe o ulicioară lăturalnică a Arbatului, unde Nerjin intră să cinstească memoria lui Skriabin, camerele din spatele geamurilor casei-muzeu închise erau scufundate în tăcere și întuneric.

Turnurile cărămizii ale Kremlinului erau întunecate, sumbre, stăteau nemișcate deasupra scuarului Alexandrovsk și nu dezvăluiau tainele furtunoase din spatele pereților. Cei patru cai ai Teatrului Balșoi alergau ca-ntotdeauna acolo sus, pe soclurile lor, și probabil erau sortiți să fie bombardați chiar în zilele ce se apropiau. Nimeni, în afară de provincialul

Nerjin, nu-și întorcea privirea spre primul tipograf, atât de bătrân, uitat deja. Mai departe și mai sus, de partea cealaltă a pieței imense, steagul roșu fâlfâia grațios în soarele luminos de iunie, între două nimfe cioplite din piatră ce se înălțau deasupra clădirii cu multe etaje despre care, deși nu știa nimic și nici nu se apropia de panourile sale lucioase, Nerjin și-a dat seama brusc că e Ministerul Afacerilor Externe.

Gara Kazan era ticsită de oameni, erau aproape numai bărbați. Biletele se vindeau doar celor care aveau certificate de recrutare pentru prima și a doua zi de mobilizare în comisariatele militare din provincie. Ca să vezi! Lui Gleb nici nu-i trecu prin cap până acum că, având adeverința de „parțial inapt de serviciul militar", nu va fi mobilizat imediat? Deci trebuie să aștepte? Nu câteva zile, ci săptămâni. Și dacă tot războiul se va termina? El s-ar fi lipit fără să stea pe gânduri de prima unitate militară care l-ar fi primit, însă nu știa ce să facă – încotro s-o ia prin vârtejul ăsta general? Se duse să se informeze la comisariatul militar din Sokolniki: dacă un ins din alt oraș ar putea să se mobilizeze în Moscova. Se dovedi că nu e posibil. Deci s-o ia cât mai curând spre casă! Și de acolo, direct în armată! Cât mai repede! Trotuarele Moscovei ardeau sub picioarele lui.

Ordinea de pe calea ferată se duse dracului după prima răbufnire a războiului: nu puteai cumpăra bilete de la case, dar nici nu le controla nimeni. Pentru o secretizare mai vigilentă, ca să-i aducă la disperare pe spionii germani, numerele și plecările trenurilor nu se anunțau în difuzor. Abătându-se de la oră, o garnitură de pasageri, supraaglomerată, porni spre Voronej. Și Nerjin se afla în ea.

Stătu tot drumul visându-și nerăbdător orașul natal. În cupeurile ticsite, se aflau în mare parte bărbați; fumau

și discutau despre război. Un aviator blond, un băiat chipeș, voinic, lat în umeri, în care se îmbinau cumva armonios și forța, și blândețea, și mintea lucidă, și umorul caracterului rusesc mediu, rezemându-și coatele de masă, povestea pe îndelete că a fost în permisie, iar acum se întoarce la unitate. Aviatorul, în pofida vârstei sale, nu afișa o expresie de orgoliu, ba chiar mai curând îi părea rău de superioritatea sa față de cei zece vecini de cupeu, de diferite vârste. Transferat după reforma lui Timoșenko din corpul ofițerilor în cel al sergenților, slujea în armată al treilea an la rând și era gata de tot felul de transferări, pericole, neplăceri, iar acești oameni din civilie, legați strâns de familie și de obișnuințe, i se păreau niște copii necopți, nepregătiți de nimic, care nu cunoșteau din plin amarul.

Toate întrebările puse aviatorului îl făceau să-i asigure pe ceilalți că aviația noastră este imensă și invincibilă. Însă, gândindu-se la aerodromul unității sale de peste Nipru, și-l amintea așa cum îl părăsise cu trei săptămâni în urmă: erau acolo patru avioane de luptă noi, abia aduse de la uzină, de pe o linie experimentală. Ele nu se produceau încă în serie, având o cadență de tragere și o capacitate de manevrare în aer foarte bune – nu toți au reușit să zboare cu aceste mașini, nici măcar o dată. Mai erau pe aerodrom zeci de sicrie zburătoare „I-16", poreclite și „I-șac"[4], cu tavanul jos și cu o viteză de tot rahatul. Purtând pică celor care, fără să priceapă o boabă, turnau filme pompoase gen *Escadrila nr. 5*, având tupeul să le arate chiar și în clubul lor, aviatorul nu îndrăznea să mintă, ci povestea totul așa cum se întâmpla în realitate. Nerjin îl asculta amorțit, iar în urechi îi suna țăcănitul

[4] *Șac* – „măgar".

roților trenului, care îi ducea pe toți, și nu găsea puterea să creadă în vorbele aviatorului.

În gările mici, atât de obișnuite în Rusia, se adunau deja cei mobilizați în așteptarea plecării. Ca prin minune, pe iarba verde de după îngrăditurile stațiilor, lăsau urme albe baticurile femeilor și legăturile cu merinde de drum, nevestele plângeau convulsiv, atârnau de bărbați, aceștia se eliberau și beau în grabă votcă direct din sticle, iar la o stație se dansa voinicește. Acel dans deloc vesel se întipări în memoria lui Nerjin ca o imagine atemporală. Îl străbătu un val de recunoștință față de acei mujici beți pe care de atâtea ori îi chemau să-i ducă pe front și tot n-au fost duși la război.

A treia zi după duminica de 22 iunie, în Rostov au apărut deja primele semne de statornicire a noii vieți – viața în stil militar. Bulevarde întregi, iar străzile, pe alocuri, erau săpate, apăreau tranșee prin pietrele pavajului. Unele șanțuri rămâneau deschise, altele erau acoperite cu scânduri ușoare sau vreascuri, peste care se presăra pământ – toți oamenii erau confuzi și nelămuriți: oare e nevoie de astfel de șanțuri, vor folosi la ceva sau nu?

Orașul era cuprins de două psihoze: psihoza gărzii de noapte și psihoza camuflării. Se întocmeau liste colective pentru garda de noapte – angajații la locul de muncă, locatarii în case. Fiecare era nevoit să facă serviciul aproape o noapte, în timp ce lucra și ziua. De parcă se grăbeau să-și consume mai repede forțele, nepricepând că ar trebui să le păstreze. Răsuflau la minut, fără să înțeleagă că ar trebui să respire pentru ani înainte. La fiecare poartă, stăteau noaptea câte doi locatari de serviciu – fiindcă unul ar fi putut fi ucis de un spion diversionist. Administratorul clădirii, ca un paznic cu toacă, înconjura tot cartierul și întreba la fiecare scară a blocului:

– Stați de gardă, tovarăși?

Pe străzi mai erau și patrulele și reținеau, de la o anumită oră, trecătorii fără autorizație. Cei din santinela AAC[5] alergau imediat spre ferestrele unde observau vreo fâșie de lumină ce se strecura prin perdea, bocăneau cu pumnii în geam, strigau cu voci de bas, amenințând că îi vor pune pe locatari să plătească amendă de o sută de ruble. Toate acestea păreau necesare și rezonabile și oamenii credeau că vor putea trăi așa ani întregi; și, dacă un fumător aprindea în întunericul nopții o țigară, acest fapt era considerat imediat o încercare a individului de a transmite semnale misterioase avioanelor inamice care încă nu au sosit. Din pricina camuflajului meticulos, în nopțile fără lună, namilele blocurilor cu multe etaje deveneau ireal de străine, cu vârfurile lor abia deslușite în lumina slabă a stelelor. Iar în nopțile cu lună plină se părea că trăim într-un oraș antic ruinat, doar că toate clădirile, ca prin minune, rămăseseră întregi, nefiind încă dărâmate.

În pauzele scurte dintre buletinele de știri și instructajul AAC, deasupra orașului se desfășurau în primele zile marșuri, marșuri și iar marșuri militare: programul radiofonic cu care ne-am obișnuit de ani de zile a fost întrerupt – se părea că e nepotrivită transmiterea gimnasticii de dimineață, a discuțiilor cu tinerii naturaliști sau a muzicii de pian, în timp ce undeva mureau oameni. Seara, cu o oră mai devreme decât de obicei, în apartamentele înăbușitoare și acoperite cu perdele răsunau știri, povestiri despre faptele de arme ale ostașilor noștri, cu anecdote despre viața Cehoslovaciei și Norvegiei sub ocupație – apoi totul amuțea.

Nerjin a alergat într-un suflet la comisariatul militar o dată, a mai fost și a doua oară, însă cei de-acolo nici n-au

[5] Apărarea Antiaeriană Chimică.

binevoit să-i vorbească: până la *tipi de-alde Gleb* încă n-au ajuns.

Între timp, comisariatele militare luau deseori absolvenți ai școlilor superioare, care abia au susținut ultimul examen de stat. Toți colegii de an ai lui Nerjin, precum și prietenul său apropiat Andrei Holudenev frecventau cursurile de la Academiile ARMȚ[6]: matematicienii – în Academia de Artilerie, alții în cea de Chimie, de Motorizare-Mecanizare... Iar Gleb tot rămânea pe loc...

Acel dar al sorții, după cum părea să fie la început, acum s-a dovedit o ironie umilitoare. Să fii comandant înseamnă să conduci cu adevărat lupta, evenimentele. Iar Gleb, refuzând în anii precedenți școala militară, iată că a devenit unul care își conducea rușinos prietenii mobilizați, rămânând singur la umbra vieții de odinioară, simțindu-se un nu-se-știe-cine și pentru nu se știe cât timp.

În ultima seară, Andrei a venit să-și ia rămas-bun. Când ploaia se opri un pic, Gleb și Nadia au mers să-l conducă, apoi iarăși a început să plouă zdravăn și au fost nevoiți să se ascundă într-o scară a blocului – o scară necunoscută, în care niciunul dintre ei nu fusese vreodată, cu podeaua spartă și neagră, cu pereții spoiți în galben și scorojiți, cu un curent de aer rece și un bec siniliu care se zărea undeva la etaj. Era un loc absurd pentru a-ți lua rămas-bun, ca o expresie clară a faptului că lumea nu mai este ca odinioară și nici nu va mai fi – lumea modestelor petreceri studențești: o sticlă de vin pentru douăzeci de oameni, dispute teoretice între băieți, dansuri cu fetele, patefonul răgușit, foxtrotul *Rio-Rita*. Oricum, viața de odinioară părea atât de însemnată, încât și momentele de despărțire în această scară a blocului, întâmplătoare, trebuiau să fie excepțional de importante și deosebit de inteligente. Însă totul s-a

[6] Armata Roșie a Muncitorilor și Țăranilor.

petrecut în grabă, aiurea – se grăbeau să se despartă, atrași de războiul revoluționar mult așteptat.

Nadia și-a învelit strâns umerii cu șalul stropit de ploaie, capul îi era descoperit și picurii de apă luceau pe ici, pe colo pe inelele buclelor. Lângă Andrei și Gleb, Nadia părea mică, și fiindcă era slabă, firavă, și-și întorcea brusc privirile de la unul la altul, părea chiar o fetiță. Era o fată sârguincioasă și se mândrea că nu rămânea în urma băieților, că participa la schimbul lor de idei. Chiar și acum urmărea discuția și participa cu ardoare și, în afară de asta, se gândea – ba chiar mai mult, simțea – că în acest moment de despărțire lui Andrei nu i-ar plăcea dacă ea va fi vizibil apropiată de soț, astfel aducându-i aminte lui Andrei că nu l-a ales în această viață, din care el tocmai pleacă. De aceea ea încerca chiar să stea exact la mijloc. Și Gleb înțelegea acest lucru foarte bine, tot întrebându-se dacă Andrei chiar o iubea pe Nadia sau era doar atras de ea; oricum, mai exista ceva rivalitate între ei, care însă niciodată n-a distrus prietenia.

Andrei se afla în acea stare mohorâtă de apatie care îl cuprindea de fiecare dată când viața îl tulbura. Nu-i plăcea când evenimentele îl atingeau direct, îl abăteau de la cărțile sale, el având chipul încruntat al unui om care ascultă lucruri neplăcute și așteaptă când vor lua sfârșit. Asta nu însemna deloc că Andrei socotea nedrept să mergi la luptă, ba dimpotrivă, toate principiile teoretice conduceau spre concluzia că locul fiecăruia dintre noi este pe linia de luptă, însă pe corpul lui a pus stăpânire un fel de inerție care era mai presus de voința lui și care se opunea schimbărilor. Acum îi era recunoscător Nadiei, că ea se poartă așa cum trebuie, însă în această seară crucială nimic nu-l putea face să uite senzația că tinerețea lui s-a dus dracului și, chiar dacă va rămâne în viață, pe

front se va gândi tot la acest căpșor vioi și creț. Și căuta mai repede să-și ia rămas-bun și să plece.

Însă lui Gleb îi plăcea să întindă minutele neobișnuite, pe cele vesele și mai ales pe cele triste, crezând că tocmai în ele se află sarea vieții. Și au tot discutat despre chestii banale: despre mersul absurd al războiului, despre retragerea vizibil nefirească și, desigur, temporară a armatei de ofensivă.

Și brusc temele de discuție s-au epuizat: să-ți aduci aminte de trecut în această dispoziție marcată de sacrificiu, în aceste zile grele, era oarecum pervers, să vorbești despre viitor era o nebunie, iar prezentul era o scară a blocului, un bec albastru și orb, răpăitul ploii dincolo de ușă, și tinerețea și prietenia se rupeau atât de nedemn și banal.

– Și ce se va-ntâmpla mai departe?... Nu vom mai putea discuta nimic?

– De ce? răspunse Andrei convingător. Cu timpul lucrurile se vor limpezi și nimeni nu ne va împiedica să discutăm sistematic despre orice în scrisori. Ce va găsi cenzura în scrisorile noastre? Nimic. Doar să nu menționăm numărul unității, cantitatea de muniții, satele ori drumurile, iar ideile generale cine ne va împiedica să le discutăm?

Se părea că tocmai așa va fi. O frază neînsemnată, întâmplătoare, s-a întipărit în mintea amândurora.

S-au sărutat și s-au despărțit.

Andrei și-a ridicat gulerul și a plecat nefiresc de rapid, înghițit de întuneric. Iar Gleb și Nadia s-au luat copilărește de mână și au fugit spre casa lor, sărind peste bălțoace.

Ei încă nu fuseseră atât de apropiați ca în hăul acestei nenorociri. Nadia se sfia mereu, însă, nu se știe de ce, pe ea o atrăgea faptul că Gleb, ca un meteor incandescent,

arzând, zbura într-un spațiu vizibil numai pentru el și ea încerca să se țină după el, dar se frigea, se extenua. Acum, s-au năruit obstacolele pe care Gleb le punea între ei doi: a dispărut graba lui – nu mai avea unde să se grăbească, a dispărut și neastâmpărul –, acum trebuia să aștepte cu multă răbdare și perseverență, scopurile apropiate și îndepărtate au fost eclipsate. Nadia a simțit ușurată că acest Gleb dezorientat, zăpăcit, îi aparține doar ei, că este acum un om normal pe care e firesc să-l ai ca soț. Iar Gleb, când tot ce era măreț și îndepărtat se scufunda în ceața tremurătoare, acum, pentru prima și ultima dată în viață, și-a contopit ființa cu a soției sale, și acesta era unicul lucru pe care l-a obținut. Încă niciodată împreunarea lor nu a fost atât de îmbietoare ca o primăvară, atât de intensă. Au atins acel nivel al înțelegerii fără cuvinte, când își citeau unul altuia gândurile și dorințele. Se simțeau ca într-un parc mic înainte de furtună: deja furtuna se apropie, o poți vedea după norii negri învolburați, dar niciun fir de iarbă nu tremură, nu se apleacă încă. E o fascinație acută să stai îmbrățișat pe bancă până în ultimul moment.

Însă Gleb făcea tot ce-i stătea în putință ca să-și distrugă fericirea trecătoare. Pe toți funcționarii comisariatului militar, de la cel mai de jos până la comandantul sclipitor, numai bun pentru o statuie de militar, îi asalta cu rugăminți de mobilizare. Din buletinele biroului de informare, din secvențele radiofonice ale luptelor, Nerjin își dădea seama cu luciditate încotro cerea să fie trimis, se ducea benevol la moarte și inima îi stătea în loc de bucurie când i se părea că, încă puțin, și din gura superiorului primei unități a comisariatului militar va ieși încuviințarea. Însă acela îl privea pe Nerjin de după birou cu o mutră acră și cu neîncredere. În creierul lui domol, nu era loc pentru această categorie de oameni, din care făcea parte

și acest tânăr necopt la minte, care nu e înrolat în armată în aceste săptămâni, dar care se oferă cu atâta insistență. Unei firi lucide, care se bucură de confort și siguranță, i se părea că Nerjin este un nebun sau un fățarnic ce caută cu orice preț să fie eroul unui articol de ziar.

– Deci nu înțeleg, dumneavoastră vreți să vă apărați patria cu pieptul înainte?

Fiind extrem de sensibil la situațiile care sună a fals și a ridicol, Nerjin a răspuns cât mai modest cu putință:

– Da, aș vrea să merg... în linia întâi.

Comandantul primei unități s-a răsturnat în fotoliul vienez, care nu se știe cum ajunsese printre dulapurile standard din cabinet.

– Cum vă închipuiți că e posibil? Eu nu am dreptul să vă trimit pe front dacă nu sunteți pe deplin apt de serviciul militar. Apoi a strigat iritat: Ca infirmier! Vă trimit ca infirmier! Să duceți brancardele, să scoateți oalele bolnavilor din spital! Mergeți?

– Nu! se dădu Nerjin brusc în lături.

– Atunci nu mă mai sâcâiți atâta, duceți-vă la dracu'. Patria o să vă cheme când o să fie nevoie.

Lui Nerjin îi era rușine de el și de lumea din jur, care îi vedea chipul tânăr, îl vedea așa, fără bocanci grei în picioare și fără bluză militară transpirată pe corp, ci îmbrăcat într-o cămașă albă cu guler răsfrânt; sau poate că lui i se părea că îl văd așa. Și era atât de invidios pe toți colegii de curs care s-au dus la Academie și care vor primi în curând epoleți, iar el unul vă rămâne fără grad! Asta înseamnă că și mințile luminate cedează în fața farmecului decorațiilor de ofițeri. Încă li se mai reproșează femeilor pasiunea pentru uniforma militară.

Probabil că în ființa lui Nerjin a apărut ceva vinovat și rușinos. Ochii ageri ai milițianului au descoperit îndată

acest lucru. Și mica barcă a vieții neînsemnate a lui Nerjin a început să danseze pe talazurile mării, acolo unde valurile se rup în două și barca, în loc să meargă acolo unde apa luminează cu sclipiri argintii, se îndreaptă spre bulboanele murdare și tulburi.

Totul se întâmplase astfel: apăruseră așa-numitele „complicații temporare" cu pâinea, sute de oameni se îmbulzeau lângă brutării pentru câte două kilograme de pâine – cartelele de alimentație încă nu fuseseră puse în uz. Familia soției sale stătea de trei zile fără pâine. Gleb, care încă din copilărie, din primul cincinal, era antrenat ca un sportiv să stea la tot felul de cozi și avea experiența asalturilor magazinelor și a „procurării" celor trebuincioase pentru viață, s-a angajat și de data aceasta să facă rost de pâine. Pentru asta, trebuia să se trezească cu noaptea în cap și să stea la poarta casei sale în așteptarea răsăritului. La toate porțile străzii erau grupuri asemănătoare pregătite de start, care se uitau chiorâș unele la altele, însă spre brutărie nu fugeau mai devreme decât trebuia, deoarece mersul pe stradă în timpul nopții era interzis din motive de securitate, pe străzi treceau regulat doar patrula de noapte și milițienii. Dar, așa cum în peticele de nori plumburii se acumulează electricitatea, tot așa se acumula și în pâlcurile de oameni și, în sfârșit, tensiunea devenea insuportabilă și sarcina electrică se descărca într-un fulger: fără ca cineva să le ordone ori să le dea vreun semn, cu câteva clipe înainte de răsăritul soarelui, unul tresărea, altul se clătina, al treilea făcea un pas și, deodată, din toate gangurile mulțimea năvălea spre brutărie, revărsându-se într-o avalanșă. Era un asalt de care nu toate războaiele aveau parte, un asalt la care oamenii participă benevol, fără ca cineva să-i mâne, fiecare fuge cu devotament, din răsputeri, dând tot ce are mai bun în el. Lângă

peretele brutăriei mulțimea bombată trebuia să se transforme într-un șir, oamenii trebuiau să stea unul după altul. Dar gloata vuia, se zbătea și nu izbutea nicidecum să se transforme într-un șir ordonat, căci fiecare credea că venise înaintea celorlalți. Era și Nerjin în acea mulțime gălăgioasă. El a ocupat unul dintre primele locuri lângă perete și se ținea cu mâna de un chirpici care ieșea în afară din colțul clădirii, de aceea nu făcea gălăgie, nu se împingea, ci aștepta cu răbdare, fiindcă peste două ore trebuiau să aducă pâinea, iar peste trei vor deschide magazinul.

Totuși, miliția nul, care s-a apropiat să facă ordine, nu s-a legat de cei care se îmbrânceau și nici de cei care se băteau, l-a ales tocmai pe Nerjin cu supleţea sa cam înfumurată de om învățat, el deosebindu-se cert de băieţandrii desculți, de bătrânele certărețe, de babele și fetele care o țineau tot într-un țipăt. Milițianul i-a făcut semn să vină și Nerjin s-a arătat uimit. Milițianul l-a strigat cu voce tare, numindu-l „cămașă albă". „Ei, cămașă albă!" Nerjin nu răspundea. Milițianul a început să împingă la o parte mulțimea care devenise tăcută. Nerjin i-a ieșit în întâmpinare și a cerut explicații. I-a poruncit să meargă la sector. Nerjin a bâiguit ceva, un protest de formă, însă a cedat, ca să nu nimerească într-un scandal penibil. Și s-au dus împreună la sectorul de miliție.

Drumul era lung: patru cartiere lungi. La început, Nerjin era doar supărat pentru că își pierduse rândul, își pierduse locul atât de norocos, pe care l-a ocupat cu prețul a două ore nedormite. Apoi, parcurgând cartier după cartier, privind cu un zâmbet ironic, nimicitor, fața roșie de momâie a milițianului, Nerjin a devenit cumva indiferent și a început să se plictisească. Nu era nimic remarcabil în toată treaba asta: la sector îl vor elibera imediat, dar era

stupid să te întâlnești cu vreun cunoscut când mergi în așa companie.

La sectorul de miliție, stăteau doi după o barieră. Comisarul a raportat:

– Uitați-vă, tovarășe locotenent, acesta provoca panică.

Nerjin a început să vorbească febril, la repezeală:

– Ascultați-mă, tovarășe locotenent, asta e o prostie absolută. Eu eram perfect calm, nu am încălcat ordi...

– Stați puțin, spuse locotenentul, privindu-l chiorâș și rece. Stați jos. Apoi a ridicat glasul: Așază-te acolo, mai departe!

– Adică... pentru ce să stau? Trebuie să plec!

– Stați acolo, v-am zis!

Oare Nerjin nimerise printre oameni care nu înțeleg rusa? Ridică din umeri, se așeză pe bancă și începu să examineze cu o privire fixă, neatentă, interiorul cazon al încăperii: fața de masă din stambă roșie, cu o pată mare de cerneală, carafa tulbure cu gâtul spart, un dulap pentru hârtii cu ușa strâmbă, o mulțime de mape pentru hârtii în dulap, tocul cu peniță ce scria gros, ținut strâns de mâinile miliția nului de serviciu.

N-au trecut nici cincisprezece minute, că doi milițieni au adus alți doi reținuți și i-au predat sub aceleași acuzații:

– provoacă panică;

– răspândesc zvonuri.

Dacă Nerjin n-ar fi fost un viteluș de douăzeci și trei de ani abia ieșit de pe băncile școlii, ar fi înțeles imediat: că alaltăieri Stalin își ținuse acel discurs stupid, cu acei *frați și surori*, aproape că întru Hristos, cu întreruperi, cu bolboroseli, cu reținere ale respirației, discurs în care apăruseră termeni noi – „provocator al panicii", „răspânditor de zvonuri" –, fiind emis un nou Ordin prin care acum trebuiau prinși acei „provocatori". Ieri la miliție a avut loc o ședință

de instructaj, iar în dimineața aceasta milițienii au ieșit la vânătoare, pentru ca cifrele de reținuți din rapoartele zilnice să demonstreze vigilența lor și să le justifice existența. Însă Nerjin înțelegea lucrurile într-un mod prea complicat și nu înțelegea acest fapt simplu.

A mai protestat de două ori împotriva reținerii. Comisarul de serviciu l-a chemat într-un final, i-a înregistrat numele și adresa, apoi i-a dat drumul, spunându-i că va mai fi chemat. Nerjin a zâmbit doar ironic, ieșind în verdeața proaspătă a dimineții de iulie din unitatea îmbâcsită cu fum de tutun. Pentru el era clar: n-au avut de ce să se lege, n-au găsit asupra sa nimic compromițător, deci i-au dat drumul definitiv.

Dar după o zi, i-a venit acasă o citație violetă, mânjită: era indicată ora la care trebuia să se prezinte la anchetator. Era ceva atât de prostesc, încât nu mai era deloc amuzant. Nerjin așteptase cu nerăbdare să se facă ora, ajunsese în fugă la miliție, intrase în cabinet, scuturându-și energic părul încâlcit: era timpul să scape de această absurditate ce se lipise de el ca o căpușă. Înfocat, a început să turuie, venind cu argumente ireproșabile. Sublocotenentul, un ins cu părul lins pieptănat corespunzător, i-a arătat scaunul aflat ceva mai departe de el, a pus sârguincios o pană nouă în toc, a curățat de pe fundul călimării niște resturi umflate, a adăugat niște cerneală proaspătă și a început să răsfoiască hârtiile. Oare ce acte mai puteau fi întocmite în cazul lui Nerjin?

Minutele se scurgeau, avântul scădea, și Nerjin rămăsese fără cuvinte, asculta confuz foșnetul hârtiilor. Răsfoind două mape, anchetatorul a luat un formular pentru interogatoriu, nu se știe de ce l-a privit în lumină și a început să pună lent întrebări: numele, prenumele, patronimicul, anul nașterii, ocupația, domiciliul. Lui Nerjin i

se părea ciudat că anchetatorul parcă nici nu voia să afle adevărul, având grijă doar să completeze rândurile cât mai exact și mai frumos – și asta se petrecea în aceste zile furtunoase, când în vest se ciocneau armate de milioane, diviziile de motociclete mergeau cu o sută de kilometri pe oră, iar aici ticăiau acele ceasornicului, pana agramată scârțâia încet, din cauza unei întâmplări stupide și lipsite de sens. Locotenentul milițian se prefăcea că scrie ceea ce spunea Nerjin, dar cu alte cuvinte, reieșind că Nerjin își confirma participarea la dezordinea mulțimii care stătea la coadă la pâine lângă o brutărie, la ora patru dimineața, unde a și fost reținut de către apărătorul ordinii publice și dus de către acesta la miliție. Toate acestea au fost expuse sub formă de întrebări și răspunsuri, fără sintaxă, dar cu o parafă pompoasă, confirmată de semnătura lui Nerjin la sfârșit și cu o notă din articolul 26 privind încheierea anchetei, cusută în mapă, unde deja se afla procesul-verbal cu mărturiile funcționarului milițian.

Nerjin a încercat să obțină audiență la superiorul sectorului, dar s-a dovedit a fi imposibil. A ieșit cu un sentiment de întristare, ca și cum cineva a făcut o glumă, deloc veselă și neinspirată, pe seama lui. Era ceva respingător! – aerul! foile! Toate astea nu ar trebui să aibă niciun efect asupra lui, dar i se precipitau în suflet, Nerjin fiind cuprins de o stare de spirit cum nu se poate mai proastă.

S-a întâmplat că, tot în seara aceea, Nadia i-a promis Eloizei Dovner, o veche prietenă de școală a lui Gleb, o fată blândă și deșteaptă, cu ochelari rotunzi și mari, că ea și Gleb o vor vizita. Prietenii Eloizei plecaseră și se împrăștiaseră în lume atât de repede, încât din cercul mare de cunoștințe doar ei doi puteau să vină la serată, să împartă cu Elocika acel lux, oarecum apăsător, al salonului cu pian, cu fotolii moi, cu oglinzi și covoare, dar fără

aparatul de radio, acum interzis; să vorbească despre viitorul obscur, să tânjească după trecutul plăcut, stând la balcon în amurgul vâscos, deasupra străzii principale a orașului.

Frumoasa Bolșaia Sadovaia, care de mult se numește Engels, dreaptă ca o săgeată, perfect curată, plină de copaci verzi și de trecători pestriți, eliberată de tramvaiele huruitoare, cu troleibuze și automobile care fâșâie lin, cu pașii târșâiți ai pietonilor, strada principală a Rostovului nu era iluminată de obișnuitele becuri, multe și strălucitoare, și nici de vreo fereastră cu perdea de dantelă – acum apărea din întuneric molatecă, în pelerina lăptoasă a clarului de lună. Bolșaia Sadovaia, care a fost martora și confidenta vieții de douăzeci și trei de ani a acestor tineri, frământându-se în noaptea înmiresmată de iulie, era și acum aglomerată, afară sub balcon plimbându-se mulți oameni, încoace și-ncolo. În lumina lunii, se vedeau o mulțime de costume albe după moda sudică, oamenii pluteau fără să se depășească unul pe altul, fără să se îmbulzească, pe alocuri licăreau becurile albastre ale gheretelor cu înghețată și apă gazoasă – toate astea creau o atmosferă de sărbătoare, de liniște, de totală absență a războiului, încât toți parcă voiau să se prefacă, măcar pentru o seară, că nu există niciun fel de război, că el nu s-a înfipt ca un par ascuțit și nemilos în trupul moale al vieții, că își puteau face planuri, puteau visa și asculta concerte... Dar nu! Chiar și în apartamentul confortabil al Dovnerilor nu izbuteai să te prefaci: însuși Dovner-tatăl va trebui mâine-poimâine să plece direct pe front. Tinerii, stând la balcon, au văzut cum s-a apropiat automobilul lui.

Doctorul Dovner, la cei patruzeci de ani ai săi, deși juca un rol important în viața oficială, în sinea lui o detesta, preferând în locul ei partea reală, materială a vieții,

în sensul că prefera ceea ce era adevărat, nu aparențele. De aceea a avut în viață un mare succes. Fiind corpolent, dar sprinten, rumen, iubitor de viață, el deosebea cu ușurință oamenii necesari de cei inutili, oamenii de treabă de palavragii, știa că se face una și se scrie alta, intra cu plăcere în afaceri reciproc convenabile, gen „eu–ție, tu–mie", a profitat la momentul potrivit de protecția partidului atotputernic și, spre primăvara lui 1941, a devenit una dintre cele mai importante persoane din Rostov: șef-adjunct la Departamentul Sanitar al Regiunii, director al celui mai mare dispensar, membru al consiliului muncitoresc regional și orășenesc de deputați ai poporului, îmbinând atât de plăcut funcția de medic-administrator cu rolul unui comunist devotat trup și suflet.

Doctorul Dovner avea o idee destul de vagă despre Gleb, însă l-a remarcat mai demult printre tinerii care veneau la cină în apartamentul lor. L-a recunoscut și acum, în clipa când a intrat, îndemnat de dorința de a sta cu fiica sa la balconul întunecos. Iar Elocika, învârtind sub nasul mic o floare, fata asta cu inimă bună, plină de compasiune fără să fi avut o reprezentare despre viața reală, căci era doctorandă la Litere, îndată începu să i se plângă tatălui:

– Tată! Pe Gleb îl trag la răspundere pentru nimic... interogatoriu, anchetă...

Gleb s-a simțit jenat că s-a pomenit fără voie în postura acuzatului care a venit după ajutor. Dovner l-a întrebat voios despre cele întâmplate și a râs molipsitor, fapt care l-a făcut pe Gleb să-și dea seama că nici nu merita să înceapă discuția despre astfel de mărunțișuri. Au stat de vorbă în balcon, apoi doctorul l-a chemat pe Gleb în cameră, să nu-i audă fetele.

Deși era un civil, te mirai să-l vezi îmbrăcat ca acum, în veston militar. Croitorul și-a dat osteneala, potrivindu-i bluza militară din lână moale pe silueta puhavă, cu burtică. Cureaua lată, din acelea pe care le poartă comandanții, era încheiată la una dintre primele găuri. Cu toate astea, el se ținea destul de brav: pe epoleții lui, de o parte și de alta a gâtului gros, erau cusute câte trei dungi roșii, dar el nu arăta ca o jertfă a războiului, ci ca un om mulțumit de serviciul și de ținuta sa. Mergea cu automobilul, în calitate de șef al spitalului de campanie.

Acum, scutit de grijile din spatele frontului și încă necunoscându-le pe cele ale frontului, îi prezentă ca în palmă situația referitoare la ancheta de urmărire penală:

– Îți dai seama ce înseamnă acest proces? Zece ani de lagăre.

O amenințare, un pericol au o limită; dacă treci de ea, nu mai există frică. Noi ne speriem când întâlnim un bandit care scoate un cuțit, dar nici n-am tresări dacă ar striga: „Te voi străpunge cu o sută de fulgere!" „Cinci luni" l-ar fi speriat mai tare pe Gleb decât „zece ani". „Zece ani" e dincolo de orice limită... Însă Dovner-tatăl nu glumea. El s-a lăsat leneș pe canapea, ca un actor care fusese chemat la bis de prea multe ori, și, mijindu-și ochii, a spus:

– Copii, copii, ce-ați învățat pe la universități? a arătat cu capul spre cartea abonaților de telefon. Caută-ți sectorul. Cabinetul superiorului.

– Acum e seară... replicase Gleb nehotărât.

– Așa le e profesia, lucrează și nopțile, se încruntase Dovner-tatăl. Caută!

– Oare chiar îl cunoașteți? Gleb răsfoia în grabă cartea.

– Întreabă-mă pe cine nu cunosc? Toate autoritățile administrative trebuie să fie la picioarele proletariatului. Acum pot să-ți fac comandă de un avion până în Extremul

Orient, să te fac director de restaurant, să te internez într-un sanatoriu pentru femei gravide, vrei? Care-i numărul? 05384?

În maniera autoritară cu care forma numărul cu degetul său alb, puhav, fără să se ridice de pe canapea, fără să rotească discul până la capăt, întorcându-l exact cât era nevoie ca să formeze numărul, ținând receptorul în aceeași mână – chiar și în aceste mici detalii se manifesta omul ce stăpânea, de la mari înălțimi administrative, un oraș cu o populație de jumătate de milion.

– Alo! Sectorul cinci? Căpitanul Maximov? Sunt doctorul Dovner... Salut, salut... Cum o duci? Și eu... Poftim? Bine, trimite-o la mine, o s-o trecem prin comisia de expertiză medicală, am să-l anunț pe adjunctul meu... Eu? Plec pe front... Uite, vreau și eu să te rog ceva... Notează, te rog, numele... Nerjin... Nikolai, Evghenii, un nepriceput, aș... da. Ai notat? Băieții tăi i-au ticluit o anchetă, dar e o greșeală... Păi, da... Bine, mă suni mai târziu... Verifici acum? Ei bine, verifică...

Jucându-se cu receptorul lângă ureche, Dovner se uita spre Gleb, însă nu se mai gândea la el, ci la grijile sale. Gleb se uita la sublocotenentul Dovner și se mira: îl percepea într-un mod straniu și ambiguu. Dacă e să ne luăm după principiile teoretice, Dovner întruchipa sistemul sovietic, conceput să fie ideal, cristalizat. Însă, de fiecare dată când Gleb îi vedea fața largă, zâmbitoare, ochii lunecoși, ce exprimau o gândire deloc înălțătoare, dar vertiginoasă și atotcuprinzătoare, Gleb observa concomitent și modul în care funcționa mecanismul de afaceri și de servicii reciproce, dezarmante, care mereu erau în favoarea anumitor persoane, fără a le aduce prea mare bogăție, ci ajutându-i să se eschiveze, să se salveze, să se

elibereze, și se mira de ce Dovner nu arăta ca un tip demn de ură și dispreț, era de-a dreptul simpatic.

– Alo? Da!... Ai găsit? Poimâine e audierea? Bine, achită-l, achită-l!... Sănătate... Da, da, s-a făcut.

Dovner a pus încet receptorul.

– Ai înțeles?

Nu! Nerjin nici acum nu a înțeles și nu a simțit pericolul. Până nu demult, se bucura de acele ucazuri corecte, prin care erau pedepsiți provocatorii de panică, aceste ucazuri nu puteau să-l atingă tocmai pe el! Primejdia a trecut atât de ușor, de parcă nici nu a existat: o roată enormă se rostogolea, amenințând să-l strivească, să-l facă una cu pământul, dar Gleb nu-și dădea seama că roata venea spre el și nici nu-i venea să creadă că ea a existat cu adevărat.

Dar roata se rostogolea. Și l-a strivit deja pe pictorul acela caraghios de șaizeci de ani, Gherman Ghermanovici Koske. Era un neamț (locuise vreme de patruzeci de ani în Rostov) care a fost luat chiar în primele zile ale războiului.

Despre asta Gleb a aflat de la Lyalea. O întâlnise cu o zi înainte, lângă parcul orășenesc, și au intrat în parc să stea de vorbă. Statuile antice, nuduri, se înșirau albe de-a lungul aleii – în cinci instanțe se discuta dacă sunt obscene sau nu. Încă nu era toamnă, însă pe alocuri frunzele se îngălbeneau sub soarele nemilos.

Ce muzică aud în parc,
E muzica durerii fără margini...

Radioul începuse deja să transmită, între marșuri militare, și valsuri, melodii cântate la pian, dând de înțeles că războiul devine o obișnuință.

Gleb se uita cu durere la chipul Lyalei, cunoscut încă din copilărie. Acum vedea fața unei femei de treizeci de ani, corpolente, în floarea vârstei. Din cauza liniștii, a

împăcării de pe chip, femeia și-a pierdut elanul și eleganța de altădată. Doar atunci când petele de soare tresăreau pe fața ei din pricina vântului ușor, lui Gleb îi licărea Lyalea cea de altădată, fata care desena miniaturi, îl acompania pe Gherman Ghermanovici – *Maharadjah*. Nerjin și-o amintea și pe Lyalea cea slăbită, palidă, înmărmurită de durere ca o statuie, care asculta scrisoarea învățată pe de rost de băiatul speriat.

Trecuseră unsprezece ani de la acea scrisoare și de la acea seară rece și ploioasă, când norii negri deasupra Temernikului își păstraseră marginile sângerii târziu după ora amurgului. Gleb a fost ultimul care l-a văzut pe Alexandr Djemelli, după aceea nimeni nu l-a mai văzut vreodată și nu a mai aflat nimic despre el. Numai strigătul de adio al lui Djemelli a străpuns pentru totdeauna memoria băiatului, și Gleb, neavând curajul să o acuze pe Lyalea, totuși în adâncul sufletului nu-i putea ierta trădarea față de omul pe care ar fi trebuit să-l poarte mai mult timp în inima sa. Mai bine de un an Lyalea mergea mândră, retrasă, tăcută, tristă, și brusc, pe bulevardul Pușkin, umbrit de copaci, pe sub geamurile Bibliotecii muzicale, Gleb o întâlni ținându-se de mână cu un oarecare grăsan, al cărui pântece ieșea în relief umflându-i pantalonii din in. Lyalea mergea supusă, rezemându-se de mâna tovarășului de drum, pierzându-și poziția dreaptă a corpului, acea strună de os invizibilă care-i făcea silueta zveltă. Gleb avea paisprezece ani în acea primăvară și înțelegea foarte vag sentimentul distrugător al dragostei, dar a simțit o jignire pentru memoria celui decedat.

Mai târziu aflase că grăsanul era Boris Brailovski, și el student la Universitatea de Căi Ferate, cu un an mai mare decât Lyalea. Avea o alură de bărbat dârz, părea om de afaceri, dar nu inginer – sau poate că trecuse vremea

inginerilor precum Oleg Ivanovici, tatăl Lyalelei? În toți cei cinci ani de universitate, Brailovski s-a ocupat intens de treburile partidului și ale sindicatului – el conducea adunările din universitate, poza lui nu cobora de pe panoul de onoare, roșu, era un adevărat „tovarăș nacealnic" nu al anilor '20, ci al anilor '30: autoritar și trupeș, neîndurător, oarecum imperios, nepăsător față de ironiile celorlalți și absolut indiferent față de bunăstarea oricui, cu excepția bunăstării proprii. Își susținea examenele între patru ochi cu profesorii sau spre sfârșit, când în auditoriu aproape că nu mai era nimeni. Se apropia de profesor în tunica sa cu gulerul descheiat și-i spunea:

– Știți, domnule profesor, cred că e nevoie să-mi veniți în întâmpinare. În aceste zile, am fost foarte ocupat de activități obștești, unu la mână, și, doi la mână, dumneavoastră nu puteți să-mi subminați autoritatea în fața întregii mase studențești...

El nu ruga, el își cerea dreptul. Profesorul privea cu sfială în jur, se făcea roșu și-i punea grăbit un trei în carnetul de note, iar altul, mai timid, îi punea chiar și patru.

Certându-se înfocat cu părinții, stârnind nemulțumirea, aproape ura prietenilor, Lyalea s-a căsătorit cu Brailovski. Măritișul, înainte de susținerea licenței, a rupt-o de universitate, apoi i-a venit pofta să-și schimbe profilul: totuși, cu puțin înainte de război a terminat facultatea, dar n-a reușit să lucreze nicio zi, devenind casnică, ocupându-se de amenajarea camerelor și de organizarea unor recepții demne de inginerul-șef al agenției de montaj – funcție pe care Boris a ocupat-o îndată, fără efort și fără să fi fost trimis în provincie.

Brailovski prospera la serviciu, în ciuda faptului sau poate tocmai pentru că lui nu-i revenea conducerea tehnologică, ci direcția generală. Cei mai mari șefi ai agenției

erau trei oameni, care se vizitau în fiecare duminică, jucau cărți, beau votcă, își aduceau și soțiile. Când se vorbea de un concert simfonic sau de o dramă în versuri, cinci din șase membri ai cercului aveau arsuri la stomac. Mergeau la operetă, la circ, se plimbau cu barca pe Don, primăvara se odihneau în crângul din afara orașului, iar vara în stațiuni, însă doar pentru a schimba atmosfera în care jucau cărți și beau votcă. Soțiile puteau să se laude cu pantofii noi, însă nu știau cum se deschide o cutie cu acuarele.

Dar acum, în parc, unde probabil își luau rămas-bun pentru totdeauna, lui Gleb i se părea că o vede din nou pe Lyalea cea de odinioară – sensibila, gingașa regină a copilăriei sale.

Își luau rămas-bun lângă havuz: ea avea să meargă la Sadovaia, el pe bulevardul Pușkin. Discobolul din ghips își arunca discul. În aer încremeni zăpușeala grea, specifică sudului, din pricina căreia, în fiece vară, cine putea mergea în stațiuni; se simțea și neliniștea, din pricina căreia, în vara asta, cine putea pleca în orașe cât mai îndepărtate. Agenția de montaj a lui Brailovski s-a mutat în Novosibirsk.

Gleb ținea mâinile Lyalei în mâinile sale.

– E așa de ciudat, Lyalka... cândva păreai atât de înaltă, dar acum sunt mai înalt decât tine. Iar Mișa ar fi și mai înalt decât mine... (Mișa era fratele ei, mort prea devreme, prietenul din copilărie al lui Gleb. Dar cum ar fi arătat dacă ar fi trăit azi? O viață necunoscută, întreruptă la treizeci de ani.)

Pentru ultima dată a privit-o pe Lyalea de jos, dintre straturile de flori. Ea se îndepărta încet, mergea drept, cu pași ușori – poate că deasupra inimii ei se așternuse un pat de trandafiri sau o brazdă de iarbă de mormânt?

Nimeni nu știa că ea își dăduse seama de ceva: soțul o va părăsi în curând.

Gleb i-a povestit mamei sale despre întâlnirea cu Gherman Ghermanovici și despre soarta acestuia. Abia acum a aflat și mama! (Iubind-o atât de tare pe Lyalea cândva, după căsnicia ei aproape că nici n-o mai văzuse.)

În aceste ultime zile, Gleb iarăși a locuit la mama sa, într-o cocioabă, unde trăise și în timpul studenției: opt metri pătrați, locuința lor fusese altădată grajd de cai, cu tavanul jos și cu ferestruici făcute după reconstrucție, înălțându-se deasupra acoperișului acelui grajd.

Gleb își dăduse seama că maică-sa a avut cu mulți ani în urmă o relație de dragoste cu Gherman Ghermanovici, însă ea nu se măritase cu el și nici cu nimeni altcineva, temându-se că fiul nu se va înțelege cu tatăl vitreg. Însă Gleb nu se temea deloc de acest lucru: lui nu-i era frică de severitate și nu căuta blândețe.

Inima de mamă e în copii, iar a copiilor e de piatră, spune proverbul. Copilul crește, apoi devine bărbat, propria-i existență devine pivotul vieții, iar părinții îi par de prisos. Oare sunt mulți care-i întreabă pe părinți despre detaliile și cotiturile vieții lor? Toate astea reprezintă trecutul, important e prezentul, abia acum vine vremea lor, a copiilor. Gleb nu a încercat să afle prea multe despre tatăl său decedat prea devreme, pe care nu l-a văzut niciodată. Iar maică-sa și-a sacrificat viața și sănătatea doar pentru a-și crește băiatul, de parcă viața lui viitoare ar fi mult mai importantă decât propria viață. Ea se spetea la slujbă, făcea ore suplimentare, muncea și seara, iar în casă nu aveau apă, o aduceau de la fântână, și pentru sobă niciodată nu le ajungeau cărbunii, spăla în antreul rece și purta haine jilave când era ger. Astfel ea s-a îmbolnăvit de tuberculoză și îi era recunoscătoare comitetului sindical

de la întreprindere pentru biletul la sanatoriu: o amânare temporară a deznodământului.

Mama lui Gleb era apropiată de el, dar nu atât de apropiată precum cei mai buni prieteni, cu care putea să filozofeze, să facă planuri. Și nu așa de apropiată cum îi era soția de un an. Nu trăiau însă împreună, Nadia plecase să lucreze la școală în Morozovsk, în aceeași regiune Rostov, fiind repartizată acolo de Direcția Regională a Educației Populare. Acolo era nevoie de învățător de matematică.

A început un nou an școlar, iar comisariatul militar tot refuza să-l înroleze, și Gleb nu putea sta fără să facă nimic, trebuia să muncească.

Mamei i-au rămas doar aceste zile întâmplătoare, în care fiul său, fără soție și fără universitate, asculta cu atenție încordată fiecare știre și simțea cu durere că e părăsit în acel oraș din spatele frontului, departe de toți prietenii săi. Ca să se liniștească, el trebuia să ajungă pe front, și atunci mama sa l-ar pierde pentru totdeauna. Așa că îl lăsă să meargă doar la Morozovsk, pe linia Lihov–Stalingrad.

Ea l-a petrecut doar până la treptele gării, căci nu avea bilet și nu putea să intre în gară. Acolo, pe treptele de lângă colț, și-au luat rămas-bun, și în acel moment pe Gleb l-a străfulgerat gândul că vede pentru ultima dată acest chip slăbit și îmbătrânit înainte de vreme, chipul mamei, atât de familiar încât nici nu-l poți descrie.

II

Vremuri şubrede

Morozovsk a fost cândva un sat de cazaci, apoi un centru muncitoresc, iar acum e numit oraş; e pustiu, cu verdeaţă săracă, supus vânturilor prăfuite şi soarelui istovitor al stepei de pe Don. Stătea lângă calea ferată – una dintre căile marii retrageri, ce atinsese Morozovskul cu respiraţia sa de foc, arzându-l din temelii. Convoaiele militare curgeau spre est ca un flux de sânge printr-o arteră vibrândă, ducând cât mai departe de front utilajele uzinelor, bunurile din depozite, dar toate astea se pierdeau în vacarmul nodurilor de cale ferată, al valizelor, în învălmăşeala oamenilor speriaţi şi istoviţi. Rareori vedeai pe cineva, neavând puteri să meargă mai departe sau în speranţa că nemţii nu vor pătrunde atât de adânc, că debarcă în Morozovsk pentru a se stabili aici; alţii ieşeau doar pentru a trage o fugă până la piaţă şi, fără să se târguiască şi plătind un preţ de trei ori mai mare decât cel cerut, cumpărau în grabă unt, o găină fiartă, ouă, povestind cum sunt părăsite băncile naţionale, pline de bani, cum se fură depozitele fără pază, cum sunt bombardate staţiile, cum ard oraşe întregi, după care intrau în vagoanele lor pentru a merge mai departe, peste Volga, peste Ural, peste Obi, unde nu va ajunge nimeni niciodată. Orăşelul era răvăşit de preţurile umflate din piaţă, de abundenţa fantastică a banilor de hârtie a multor „parveniţi" – aşa li se spunea în popor evacuaţilor –, peste tot auzeai

povestiri pline de grozăvii, care fac războiul mai cumplit, mai fascinant. Însă din Morozovsk nimeni nu se grăbea să plece, că doar nici Kievul nu fusese încă cedat! Deși senzația intimă a ritmicității vieții fusese pierdută demult, totuși pulsul exterior al vieții părea regulat ca altădată: în sala de lectură a casei de instruire partinică[7] se înnoiau rafturile cu cărți de istoria partidului, la comitetul executiv raional ședințele erau convocate după grafic, oamenii stăteau la cozi să completeze cererile standard pentru primirea combustibilului, elevatorul primea pâinea, uzina se sforța să repare utilajul agricol, la asociația editurilor de stat[8] se vindeau manuale pentru noul an școlar, iar Gleb și Nadia stăteau în cabinetul metodic din secția raională a învățământului obștesc și pentru prima dată în viață întocmeau planuri calendaristice de jumătate de an. Gleb a fost însărcinat să predea matematica și astronomia, iar Nadia, chimia, pe care o studiase cinci ani, și biologia, din care nu știa o iotă. Așteptau cu neliniște ziua cea mai bună a anului, acea zi răsunătoare, gălbui-aurie, de întâi septembrie. Dar funinginea pojarurilor de dincolo de Nipru a otrăvit mierea acestei zile.

Intrau în clasă cu un fior aproape religios și timp de patruzeci și cinci de minute se simțeau într-o lume liniștită, misterioasă, izolată, doar la picioarele lor. Creta albă lăsa urme sclipitoare pe tabla neagră. Șuvițele de păr tremurau, ochii se îngustau și se lărgeau, penițele conturau linii violete, ideile se conturau clar, scuturându-se de învelișuri, geamurile stăteau amorțite, ele nu au simțit încă bubuituri dinspre vestul îndepărtat, literele formulei matematice se aranjau frumos, mâna desena un dreptunghi perfect, și acei patruzeci de copii stăteau departe de gândurile neliniștite, izolați în dreptunghiul camerei.

---

[7] *Partpros* – organism care promova istoria partidului.

[8] *Kogiz.*

Trebuie să te naști pedagog. Lecția nu trebuie să fie niciodată o povară pentru profesor, să nu obosească niciodată, iar când apare primul semn că lecțiile tale nu mai aduc bucurie, trebuie să abandonezi școala și să pleci. Sunt mulți care posedă acest talent norocos. Însă puțini sunt cei care pot să ducă acest talent peste ani. Ambilor Nerjin le plăcea să predea și credeau sincer că sunt niște pedagogi desăvârșiți. Ei nu observau că le plăcea nu atât slujba, cât se complăceau în rolul de învățători, erau mândri de superioritatea cunoștințelor lor, de sonoritatea vocii, de mișcările lor calculate, de capacitatea de a prezenta ceea ce este complicat ca fiind ușor, se bucurau de capacitatea lor de a vedea și de a auzi cu ochii și urechile fine ale copiilor, și totuși se iubeau pe ei înșiși mai mult decât pe copii, fiindcă erau și ei tineri.

Aveau ore dimineața, însă nu se puteau liniști până seara. În cap se învârteau iar și iar detaliile subtile ale explicațiilor reușite. Cu o viteză mai mare decât a penițelor, se urzeau în mintea lor țițele gândurilor despre lecțiile de a doua zi. Le era foarte greu să-și rupă gândul de la școală: își povesteau unul altuia, întrerupându-se emoționați, cum a fost la ore, cum trebuia să fie, cum e mai bine, își revedeau impresiile despre elevi: Cum ți-a părut băiatul acela? Dar acela? Dar fata aceea? Se așezau alături, parcă ar fi fost frate și soră, fețele lor ovale erau înguste, și siluetele înguste, semănau și prin vioiciunea cu care munceau, scriindu-și planurile didactice.

În serile înstelate, Nerjin îi aduna uneori pe cei din clasa a zecea în curtea școlii și, instalând tubul lui Galilei, le arăta inelele lui Saturn, îi învăța cum să găsească Antaresul multicolor, Altairul – inima albastră a Vulturului, Denebul, prins în ciocul Lebedei. Nerjin știa că tainele astronomiei farmecă mințile adolescenților, el le explica materia cu o voce puternică, stând lângă postamentul

întunecat, și simțea cum uneori îi tremura vocea. Ducea sufletele băieților și fetelor tinere către stele, însă corpurile lor rămâneau pe pământ, pe pământul acesta care la sute de kilometri de aici e zguduit de șenilele armatelor, de tancurile invadatoare ale inamicului. Ardoarea lui Gleb se stingea, bucuria de a învăța cât mai multe era umbrită de deznădejde. Și el se așeza la masă, scria noi și noi scrisori nebunești: ba lui Vorošilov, ba mareșalului Voronov, de parcă undeva cineva avea timp să citească acele aiureli copilărești. Uneori scria și către GUNArt, fără să fi avut vreo idee că acest departament administra doar armamentul de artilerie.

Morozovskul era în pas cu războiul, ca orice oraș care se respectă: profesorii făceau de serviciu noaptea în școală, dormeau pe divanul uzat cu arcurile ieșite, ascultând glasul paznicului de noapte, un soldat bătrân, înalt, care încă nu s-a ramolit la cei șaptezeci de ani ai săi, participant la războiul japonez și german, dornic să povestească cu orice ocazie despre paradele militare de pe Câmpia lui Marte, despre monedele de aur ce erau împărțite câte una de căciulă în zilele când Înălțimea Sa ori Maiestatea Sa vizita regimentul, despre ofensiva de peste Carpați sau despre prizonieratul maghiar unde s-a simțit aproape ca în libertate. A fost instituită armata populară, a apărut și un batalion de vânătoare, se făcea și instruirea generală. Nu se știe de ce, se cerea să fii trecut pe liste în trei locuri și să frecventezi acele locuri în zile diferite, având unul și același scop: să te prezinți, să desfaci și să strângi închizătorul puștii din 1891 care, după un milion de exerciții cu ea, se pare că învățase să facă asta de la sine, apoi să smulgi și să pui la loc inelul grenadei de instrucție, să asculți relatarea presărată cu „păi", „desigur" și „asta, cum să-i spun" despre mecanismul sticlei cu amestec explozibil, pe care încă nimeni din

Morozovsk n-o văzuse în fața ochilor, însă schițele ei erau prin ziare, însoțite de explicația că aruncă în aer orice tanc ca pe niște lemne uscate, apoi să pleci. În Morozovsk totul era în pas cu războiul. Erau de toate. Lipseau doar pâinea și combustibilul pentru profesorii nou-sosiți.

Unii primeau făină, alții, dintre locuitorii mai vechi ai Morozovskului, aveau lemne și cărbuni, însă Gleb și Nadia simțeau pe pielea lor raiul din colibă (se bucurau doar de dragoste și de apă proaspătă): comercializarea liberă a pâinii era *deja* interzisă, cartele pentru pâine *încă* nu erau; familia Nerjin nu avea niciun fel de provizii de făină, dar cel mai groaznic e că aici, la o sută de kilometri de Donbass, nu aveai pe ce să fierbi apă pentru ceai ori să gătești o supă. La baza comercială a potrebsoiuzului[9], un armean slab cu sprâncene stufoase – în tot Morozovskul erau trei armeni și toți se statorniciseră în mod inexplicabil în depozite și baze de comerț – vindea niște lăzi nenorocite fără facturi, bonuri, cecuri, fără vreo altă hârțoagă, ci pur și simplu pe bani gheață și cum îi trăsnea: cu trei, cinci sau șapte ruble pentru o bucată. Cumpărând cu zece ruble niște lăzi pentru a se încălzi o singură zi, Gleb mergea posomorât și abătut spre casă și încerca să se gândească la calea luminoasă spre progresul general, dar nu reușea. Situația tristă a familiei Nerjin era agravată și de faptul că Gleb, chiar din primele zile, l-a jignit pe secretarul de partid al comitetului raional, pe atotputernicul Vasilii Ivanovici Zozulia.

În clasa a noua, era o fată care stătea în banca a doua, arătoasă, aproape domnișoară, cu părul ondulat, fața ei părea de sticlă și avea acea frumusețe inexpresivă, ovină, care se întâlnește uneori la fetele de vârsta ei. Nerjin o

[9] Societatea consumatorilor din URSS.

scosese o dată la tablă și și-a dat seama imediat că ea habar n-are nici de radicali, nici de fracții, iar două minusuri înmulțite o aduc într-o stare de perplexitate totală; i-a pus nota doi, gândindu-se distrat: oare nu e fata secretarului comitetului raional de partid? În pauză, în cancelarie a aflat că, într-adevăr, era fiica secretarului. Colegii cu experiență îl priveau îngroziți și încercau să-l convingă pe Nerjin să-și corecteze gafa imediat. După câteva zile, Gleb a chemat-o din nou la tablă. Ea stătea în fața clasei încrezută, disprețuitoare, strângându-și degetele în buzunarele din față ale bluzei croșetate, și nu se ostenea să-și mânjească mâinile de cretă, când i s-a cerut să găsească prin câteva linii centrul poligonului regulat. La școală ea o ducea bine, de la an la an profesorii aveau tupeul să-i dea note bune nemeritate, spre supărarea întregii clase, iar acum chiar se plictisea cu totul: acest nou învățător știe deja cine este ea și nu-i va pune doi. Nerjin își dădea silința să fie îngăduitor și i-a mai pus câteva întrebări, însă, când Zozulia n-a fost în stare să spună nici teorema lui Pitagora, Nerjin, cu o flacără rece în priviri, a trimis-o la loc, i-a pus unu în catalog și i-a zis:

– Voi face demers către consiliul pedagogic să te transfere în clasa a opta. Dumneata nu știi nimic și nici nu vrei să studiezi și, din câte văd, chiar te mândrești cu asta.

Zozulia își ridică brusc capul, ca după o lovitură, apoi îl scăpă pe bancă și începu să plângă înăbușit, în zvâcnirile corpului.

Tocmai aceste lacrimi ale fiicei sale Vasilii Ivanovici Zozulia, care nu admitea niciun fel de revoltă sau împotrivire în raionul său, nu i le putuse ierta lui Nerjin. După cum prevedeau directivele obkomului[10], Zozulia personal manifesta o atenție deosebită față de activitatea școlară:

[10] Comitetul regional al partidului.

mobilizarea elevilor pentru lucrările agricole se efectua conform indicațiilor lui. Odată apăruse el însuși la școală, discută cu directorul despre cele necesare școlii și, printre altele, dădu de înțeles că ai lui copii (avea câțiva) nu au cum să învețe prost, fiindcă doar un tată prost poate avea copii proști. Însă Nerjin era un nepricopsit atât de mare, încât credea că dreptatea are destule gheare ca să se apere. Pentru început, au fost nevoiți să stea fără făină – se făceau niște liste pentru primirea făinii, însă mâna cuiva îi ștergea permanent din listă pe ambii Nerjin.

În schimb, ei puteau să mănânce carne crudă din plin. Din toate produsele, doar carnea nu se scumpea nicidecum: cât mai erau în viață, oamenii se grăbeau să-și taie animalele pentru siguranță, în așteptarea foametei. Târgul, vrednic de al doilea abator mondial, era roșu de vite tăiate.

Piața era foarte aproape de ei. Familia Nerjin închiria o cameră de la o bătrână cazacă, singură; ea avea două case mici și o poiată care încăpeau într-o curte nu prea mare, împrejmuită cu un gard trainic, cu niște porți masive. Căsuța în care locuiau Gleb și Nadia avea un pridvor care dădea în curte, un pridvor cu balustradă și cu un fel de cozoroc din lemn sculptat. Cealaltă casă era scundă, întunecată și semăna tare cu un hambar reconstruit, deși bătrâna se jura că nu este așa. În cea de-a doua casă, locuiau Illarion Feognostovici Diomidov cu soția sa Nina Matveevna.

Diomidov avea 55 de ani, însă umerii i se lăsaseră, omul slăbise de la bolile sale, multe și îndelungate, mergea sprijinindu-se într-un baston, dar ochii mai păstraseră o sclipire vie și era în figura lui înaltă ceva care încă nu fusese strivit. Purta lornion și pălărie de paie, avea obiceiul să

și-o ridice solemn, mai întâi aranjându-și lornionul când se apropia, apoi, mai aproape, scoțându-și din nou pălăria.

Între familiile lor nu exista o prietenie formală. Pur și simplu, în primele zile, se salutau între ei, privindu-se atent, apoi soțiile au făcut cunoștință, și Nadia a spus despre Nina Matveevna:

– Știi, ea e foarte bună, modestă. Însă e oarecum demodată.

Despre Nina Matveevna puteai să crezi că nu e soția lui Diomidov, ci fiica: ea nu avea mai mult de treizeci. Mult mai scundă decât el, cu un mers tiptil de călugăriță, însă pricepută în gospodărie – când trebăluia iute prin casă, părul ei alb ca de in fremăta vioi. Nina Matveevna lucra ca economist în secția de planificare a raipotrebsoiuzului, Illarion Feognostovici era inginer-constructor într-un oarecare birou de construcții, de unde venea mereu indispus.

În scurt timp, începuseră să vorbească cu Gleb, după ce au stat odată sub stâlpul cu megafon și, ascultând buletinul de știri, au făcut schimb de idei. Se întâlneau dimineața în curte, înainte de serviciu, erau primele înghețuri din toamna aceea și căzuse bruma.

– Ați auzit? A fost *cedat* Dnepropetrovskul, spuse Gleb posomorât.

– Da, dădea din cap Diomidov.

Iar în altă zi:

– Și Poltava a fost *luată*.

– *Au cedat-o*? Poltava? Când? se întuneca Gleb – oare cât mai avea să mucezească în spatele frontului?

Gleb îndura căderea armatei roșii și a statului ca pe o boală fatală a unei persoane dragi. Plămânii i se umpleau de amărăciunea neagră a blocadei Leningradului, a Kievului cucerit, a Cernigovului ars până-n temelii. Gleb mai

credea – dar începea deja să nu mai creadă – că sistemul socialist, creat pentru prima dată în istorie de Lenin prin atâtea și atâtea sacrificii, va rezista în fața loviturilor date de armatele blindate ale Germaniei. Laudele pompoase dinaintea războiului, minciunile vulgare ale literaturii și artei i se păreau dubioase cu doi ani în urmă – și cât de scârboase i se păreau acum! Însă în sufletul lui Gleb se năștea o hotărâre fermă: el nu se va supune! Dacă armatele noastre se vor retrage peste Ural, va merge și el dincolo de Ural; dacă va cădea Siberia, va pleca în China, se va duce peste Ocean, va găsi un petic de pământ unde inima omului se poate zbate în voie; acolo se vor aduna și alți semeni ai lui – fărâme ale continentului roșu zdrobit în bucăți, și restul vieții îl vor dedica faptelor de cuvânt și arme, așa încât să renască marele foc leninist, curățat de duhoarea anilor '30. Pentru ce să rămână Gleb în viață dacă tot ce era mai luminos în istoria omenirii va fi strivit? Încăpățânarea jertfirii de sine mai curând îl înnegura pe Gleb decât îl însenina, și nu rămăsese loc pentru niciun sentiment personal, nu-l bucurau nici momentele de intimitate petrecute cu soția sa, deși puține zile le mai rămaseră să fie împreună.

Nu se știe ce sentiment i-ar fi trezit lui Gleb contradicțiile terminologice constante cu Diomidov, dacă într-o seară de sâmbătă liniștită și neobișnuit de caldă ei n-ar fi intrat în vorbă, așezându-se toți patru pe treptele pridvorului.

În acea seară, cerul le oferea una dintre imaginile sale bizare. Luna plină se ridicase destul de sus, însă era acoperită de un nor negru, zimțat. Tot restul cerului era absolut curat și doar pe alocuri se vedeau fâșii de nori pufoși. Lumina lăptoasă de acolo, din ascunzișul negru, nu ajungea până la pământ, dar inunda lin cerul, ascunzând stelele și

dând nuanțe argintii spumei norilor. Vântul nu sufla nici jos și nici la înălțime: norul negru nu se mișca, ori se ridica încet, cu viteza lunii, iar luna nu ieșea de după nor, lumina ei părea să treacă printr-un zid înalt, medieval.

Toți patru stăteau cu fețele îndreptate spre răsărit, priveau acel zid negru și lumina ce se revărsa de cealaltă parte. Discuția luneca de pe o potecă pe alta și se strecura, pe nesimțite, către intimitatea supremă.

Diomidovii se simțeau foarte singuri în Morozovsk, și nu pentru că era un loc uitat de lume, ci tocmai pentru că era o tabără gălăgioasă, tumultuoasă, care se bucura din te miri ce. Despre ceea ce discutau între ei sub tavanul lăsat al cocioabei umede, nu puteau vorbi în altă parte, nu aveau cu cine și nici nu era îngăduit. Așa cum luna își ținea lumina de partea cealaltă a norului negru, la fel întreaga lor viață rămăsese de partea opusă a unui zid de nepătruns. Aici în Morozovsk ei descoperiseră o strofă a lui Blok, uitată și neînțeleasă altădată, și, tulburați, o șopteau în sinea lor, încercând să uite de ședințe, aplauze și lozinci:

Ce chin e să rămâi printre cei vii
Să te prefaci că n-ai murit
Să le vorbești de patimi și urgii
Celor ce încă n-au trăit...

În memoria și sângele Diomidovilor au rămas ținutul Narîmsk, sortit pieirii, plin de musculițe, mlaștinile Vasiuganului și infernalul Djezkazgan, scufundat în nisipul galben zăpușitor. Ei credeau că trebuie să vorbească doar despre acele locuri, că nu este nimic mai important pe lume decât strigătele și hârâitul oamenilor ce mor acolo. Cei doi soți au scăpat ca prin minune de deportare și arest, dar nici aici nu și-au găsit patria, ci o țară străină și un popor sălbăticit. Acea Rusie în care fuseseră născuți și educați a dispărut cu desăvârșire, s-a evaporat, s-a dus.

Tatăl Ninei – femeia cu părul de in – a fost un preot deportat în ținutul Narîmsk încă în anii '20, pentru neaderarea la biserica reformată. Maică-sa murise. Fiica de șaisprezece ani plecase după tatăl său în exil. Da, ea nu era în pas cu vremurile. Nu încercase să se țină de viață cu dinții și ghearele, „ca toți ceilalți". Sigur, „mătura de fier" a epurării proletare ar fi măturat-o pe ea de după masa de scris ce-o adăpostea. Tatăl Ninei nu a trăit mult, însă, după ce l-a înmormântat, ea nu a plecat din Narîmsk, ci a rămas acolo cu Diomidov, de care se îndrăgostise pentru „chinurile" lui, iar el se îndrăgostise de ea „pentru îngăduința față de acele chinuri". El avea pe-atunci peste patruzeci, ea avea nouăsprezece, însă, pentru fata care își petrecuse toată copilăria ascultând cântările luminoase ce pluteau în biserici împreună cu fumul de tămâie, dragostea lumească era acoperită de vălul dragostei creștinești. Și iată că de unsprezece ani nimic nu le tulbura mersul vieții.

Diomidov privea suspicios fețele curioase, poleite de lumina lunii, ale tinerilor soți Nerjin. El știa de mult timp că n-are ce să discute cu această generație, care crede că denunțurile la NKVD sunt un act de eroism. De la înălțimea vârstei și a experienței sale, el îl înțelegea perfect pe Gleb, atât de pătruns de ideologia partinică, încât era nemilos față de el însuși și față de alții, oameni apropiați și cei îndepărtați. Ar fi o nebunie să-l faci pe acest tânăr să-și schimbe părerea. Dar după atâtea suferințe Diomodov căpătase darul de a simți frământările inimii altuia. Și Illarion Feognastovici a început să le povestească tinerilor ceea ce nu istorisise nimănui. El povestea cu amănunte necruțătoare despre minele de cupru, pline de praf gros ce atârna în aer; în acele mine nu se practica forajul umed pentru a nu micșora productivitatea; plămânii muncitorilor erau mâncați în două luni de boala numită

silicoză; acolo chiar și apa potabilă era plină de săruri de cupru și îți rodea stomacul, iar apa pentru administrația și paza lagărului era adusă cu avionul; din locurile acelea nu răzbăteau în afară scrisorile pentru rude și plângerile către autorități; de acolo nu ieșeai sănătos, ci erai dus ori direct la cimitir, ori în spitalul-lagăr unde zăceau oameni – într-un cuvânt, povestea despre Djezkazgan, unul dintre cele mai groaznice locuri din lume.

Asupra lui Gleb se năpusti din nou suflarea rece a unei lumi inadmisibile, imposibile, absolut invizibile, dar care trăiește cu-adevărat în noi. Lumea aceasta era atât de îngrozitoare, insuportabilă, că nu mai puteai trăi după ce aflai despre ea. Nu mai puteai privi soarele, dacă ar fi existat vreodată cu adevărat! Ar fi atât de ușor să n-asculți și să n-auzi nimic despre ea! Cu-al său munte Jiguli, cu șisturi și cariere de piatră; cu vitejia beată și râgâiala unchiului Mișa, omul deschiaburit, ajuns alcoolic; cu urmărirea în noapte a fugarilor din lagărul Krasnaia Glinka; cu acea șalupă de dimineață de pe Volga, ticsită cu deținuți; cu acele femei triste care stăteau ore-n șir la gura canalelor de scurgere de pe ulicioara Nikolski din Rostov; cu zăngănitul geamului și căderea unui om de la ultimul etaj al GPU-ului din Rostov[11]; cu dalele opace de sticlă, ținând loc de lucarne, pe care le puteai vedea sub picioarele trecătorilor în asfaltul negru; cu cojoacele cechiștilor[12] care dădeau din coate, scuturând nucile argintii din brad în ziua când l-au luat pe bunicul său; cu grămada de cărți răvășită barbar în cabinetul lui Oleg Ivanovici; cu scrisoarea de dragoste ce lumina în semiîntuneric, frigându-i degetele; cu arestații ce se împiedicau pe pavaj printre țevile pistoalelor gata să tragă; cu camioanele de trei tone,

[11] Direcția politică de stat.

[12] Colaboratori ai CK – Comisia extraordinară pentru lupta împotriva contrarevoluționarilor.

închise, acoperite, având în spate o ferestruică cu zăbrele și strecurându-se hoțește prin porțile negre ale GPU-ului; cu povestiri șoptite despre tortura prin care erai împiedicat să dormi în camere de cauciuc ce se clătinau, inundate de o lumină electrică insuportabilă, și despre alte camere de mărimea unui om, unde erai strivit de perete cu ușa; despre un bătrân de fier, care, urcat la tribună în atelierele leniniste din Rostov, arunca anatema asupra credinței înșelate a muncitorilor. Această lume cumplită îl înfiora pe Gleb cu respirația ei de gheață; această lume era de neimaginat, n-ar fi trebuit să existe, dar exista în realitate!

Gleb simțea trivialitatea oricăror obiecții despre legile progresului, despre necesitățile istoriei. Pentru o vreme, era deprimat, îl apăsa adevărul care se năpustea asupra lui ca o avalanșă, dar din cauza unei încăpățânări interioare nu-și putea schimba concepțiile, convingerile.

Nici acum Gleb nu a înțeles până la capăt cele auzite și-i era rușine să-l întrebe dacă Diomidov a fost deținut, dacă a stat închis în lagărul din Djezkazgan, dar felul în care a povestit, atât de viu, cu buzele tremurânde, despre lagăr și despre chinul de a nu fi avut apă sănătoasă vădea în el un martor ocular.

Stăteau doar ei doi, soțiile nu mai erau în pridvor. Luna se ridicase, în sfârșit, deasupra marelui nor zimțat ca o fortăreață și prinse a licări, ruptă în două, în cele două lentile ale lornionului lui Illarion Feognostovici, luminându-i fața prelungă, obosită, cu cearcăne ca niște pungi pe obrajii lăsați.

– Țară nenorocită! rosti bătrânul, și lui Gleb îi păru că pe fruntea lui sclipeau picături de transpirație. Popor nenorocit!

– Illarion Feognostovici!, întrebă deodată Gleb, dacă nu e secret, ați făcut vreodată parte dintr-un partid?

Colțurile buzelor lui Diomidov s-au ridicat într-un zâmbet ironic.

– O întrebare tipic europeană! Nu ne mai putem închipui un om *în afara* partidului. Omul nu poate fi pur și simplu *rus*, trebuie imediat să-i lipești pe frunte o etichetă și după aceea ori îl bați cu bâta, ori te bagi la pupat...

După ce Diomidov plecă, Gleb mai stătu o vreme pe treptele pridvorului, cu coatele sprijinite pe genunchi, cuprinzându-și capul cu palmele.

Ce era viața?

În spatele lui, ușa scârțâi încet, iar mâinile Nadiei i se culcară pe umeri. Fără să se întoarcă, Gleb și-a cuprins soția. Au stat așa puțin, în tăcere. Nadia era deja în halat, cu părul strâns pentru somn. Venise să-și cheme soțul la culcare, dar fără să-l deranjeze, lăsându-l să-și ducă la capăt trăirile și gândurile.

Lumea teribilă despre care le povesti Diomidov nu putea să pătrundă în viața normală, mai ales în viața lor. Totuși, deunăzi, avea să i se întâmple și Nadiei: ea greșise orarul, lipsise de la o lecție și a venit la școală cu o oră mai târziu. Șeful departamentului de studii, Piotr Ivanovici, o întâmpină încruntat: era vorba de o absență și, conform legii, pe timp de război – una dintre acele legi pe care Gleb le lăudase în nopțile de adineauri petrecute la Stromînka – vinovatul trebuie supus judecății. (Și, ca urmare, să ajungă într-un astfel de lagăr... Oare se poate întâmpla așa ceva cu noi?) Însă Piotr Ivanovici a luat radiera, a șters cu ea „chimia" din orarul de pe perete și apoi a scris neclar același cuvânt. Îi ordonase Nadiei să scrie în nota explicativă că nu reușise să urmărească schimbarea orarului. Asta însemna că el lua totul asupra sa.

Spre dimineață, vremea se schimbă brusc. Sufla un vânt tăios și umed, treceau în goană nori albăstri-suri, gura

neagră a difuzorului din piață bolborosea despre luptele crâncene din preajma Leningradului, în direcția Oriolului și apoi într-o direcție nouă, foarte apropiată, cea a Taganrogului, această veste îngrozind întregul Morozovsk.

Vântul li se păru oamenilor și mai puternic decât era, așa că își trăgeau și mai tare căciulile pe ochi și noaptea stăteau cu urechile ciulite să nu le rupă vreun colț din acoperiș. Cerul părea și mai întunecat decât era. Oamenii mergeau pe străzi cu aceeași grabă, însă aveai senzația că alergau aiurea. La ore, elevii parcă ședeau cuminți și ascultau, dar nu mai rămăsese nimic din curiozitatea și atenția lor dinainte, se vedea că nu mai erau supuși învățătorilor, nu mai credeau nici că primul trimestru se va încheia, nici că vor lua toate notele trimestriale. Se zvonise că după câteva zile școala va fi închisă. Fiica lui Zozulia nu mai venea la ore, iar ăsta era un semn rău. Apoi au dispărut câțiva băieței și fete dintre evreii evacuați din Vinnița – s-au stabilit la început în Morozovsk, iar acum se porniseră peste Volga. Atunci directorul l-a chemat pe Nerjin și l-a trimis pentru o săptămână, cu una dintre clase, într-un colhoz, la cincisprezece verste depărtare, să rupă pălării de floarea-soarelui și să culeagă cartofi.

Încă o cotitură neașteptată a sorții: nu era de ajuns că se chinuia în Morozovsk, acum trebuia să meargă și într-un colhoz. Gleb a mai văzut colhozuri doar în copilărie când, elev fiind, era trimis la strânsul roadelor. Ținea minte că nimeni n-avea chef să lucreze, iar seara se adunau lângă învățătoare să asculte poveștile sau citeau cărți la lumina lămpii cu gaz. Aceia erau primii ani de colhoz, școlarii primeau pâine portocalie de porumb, iar țăranii nici de aia nu aveau, însă copiii le dădeau pâine în schimbul laptelui. Aceeași dispoziție o aveau și elevii de acum, doar

că erau și mai abătuți de război și îngrijorați că frontul se apropia: nu voiau să lucreze și era totuna dacă le dădeai sau nu normă, oricum nu-i puteai pune la muncă; așa că nici brigadierul nu mai credea că ei ar putea fi de ajutor. Trebuia însă îndeplinit ordinul consiliului raional de partid.

Ar fi putut sta de vorbă cu elevii în acele seri întunecate, dar Nerjin n-avea chef de astfel de discuții: toți acei elevi, colhozul și școala din Morozovsk erau un fel de umbre, atât de întâmplătoare, rătăcite și predestinate dispariției. Importante pentru el erau doar lucrurile care se desfășurau în direcția Taganrogului. Toate știrile veneau cu o întârziere de două zile, din gazeta raională nu puteai afla sau înțelege nimic. Însă ei își dădeau seama deja că atunci când la știri se anunța direcția spre un oraș însemna că nemții nu mergeau *spre* acel oraș, ci *dinspre* el. „Direcția Taganrogului" o presupunea, așadar, pe cea a Rostovului! Probabil că de-acum luptele se duceau la periferia acestui oraș. Și tot mai tare îl trăgea ața încolo, să se ducă și el la bătălie! Toată această luptă în numele Revoluției mondiale (ursită de către Istorie, agresiunea lui Hitler fiind cu totul întâmplătoare), toată această luptă era atât de nobilă, încât puteai să-ți dai viața pentru ea. Însă cel mai bine ar fi să mori în cartierele de la periferie, pe străzile sau în parcul orașului natal, unde ai hoinărit, unde te-ai plimbat visător, ai nutrit speranțe – să mori *acolo* ar fi aproape o desfătare, având conștiința împlinirii! Dar Gleb nu putea merge acolo nici măcar pentru a muri...

Fără să fi făcut mare lucru în colhoz, ei s-au urcat în căruțe și s-au întors la Morozovsk. Elevii bănuiau că nu vor mai avea ore. Și într-adevăr, în absența lor trecuse pe-acolo o unitate militară și ocupase școala pentru trei

zile. Unitatea venea de undeva de prin apropiere, direct de pe front, soldații treceau posaci pe lângă orășeni și nu voiau să răspundă la întrebările lor, iar comandantul, fără a-i da multe lămuriri directorului, a pus doi soldați de gardă la porțile școlii, și deodată, inexplicabil, dar vesel, din hornurile școlii începură să iasă rotocoale de fum, deși școala nu avea pregătită pentru iarnă nici măcar o căldare de cărbuni. Când unitatea a plecat, s-a văzut că din zece bănci nu rămăsese nicio așchie, iar celelalte bănci, dimpotrivă, erau absolut întregi – soldații s-au purtat gospodărește. Examinând împreună cu directorul școala umplută de gunoi, mânjită de pământul de pe bocanci, Nerjin se tot mira: „Cum e posibil? Soldații noștri! În țara noastră!" Directorul, din contră, examina distrugerile cu sânge-rece. Gândurile-i erau în Celeabinsk, unde își trimisese familia.

Cursurile au început la fel de triste și inutile, cu doar o jumătate din componența claselor, dar nu venea nicio directivă de suspendare a orelor. Într-o după-amiază, a sunat cineva și Nadia a fost chemată la comitetul raional de partid. Acest fapt era cu totul inexplicabil, însă Gleb nu avea timp nici să chibzuiască, fiindcă frecventa cursurile de instruire a armatei populare. Spre seară, ajunsese acasă, dar Nadia nu era, și nici geanta ei nu era – înseamnă că nici nu se întorsese. S-a apucat să facă ceva, dar l-a cuprins o presimțire apăsătoare, încât lucrurile îi cădeau din mâini. În cameră era frig de-a binelea, se simțea că locuința nu era încălzită. Se apropia iarna, dar nici cărbuni, nici lemne nu erau. Frigul n-ar fi fost atât de pătrunzător dacă în ușă ar fi apărut Nadia și ar fi zâmbit. Nadiei îi plăcea foarte mult confortul – nu intimitatea, nu comoditatea, ci tocmai ce se înțelegea prin cuvântul străin „confort": culmea intimității, îmbinarea tuturor condițiilor care fac

viața plăcută, fără un efort vizibil. De aceea Gleb era uimit cum putea ea să suporte și subnutriția, și frigul, și absența multor mărunțișuri de care nu se putea lipsi când trăia la maică-sa sau la diferite mătuși. Gleb a făcut tot ce-a putut: a curățat cartofi, i-a pus în apă. Apoi a desfăcut ziarul, deja citit. „Ei nu vor învinge Rusia!" – scria *Erenburg* înflăcărat și amenințător. Articolele îl înfierbântau pe Gleb în lunile acestea, îl contaminau tot mai mult de patima războiului. „Rusia este înveșmântată acum în pufoaică", „Rusia tremură în vagoane de marfă" – scriitorul știa cum să atingă inima rusului! –, „Să ne ținem respirația câțiva ani", „Hitler privește peste ocean cu frică, acolo fumegă țevile uzinelor". Toate vorbele acestea îl instigau, îl chemau la luptă, dar Gleb se simțea neputincios și inutil, condamnat să-și piardă timpul aici. Dar de ce încă nu a venit Nadia? Ce treburi poate să aibă la consiliul raional – doar ea nici măcar nu era comsomolistă? Alarmat, Gleb a stins lampa cu gaz și s-a pornit într-acolo.

Era o seară fără lună, cu mii de stele strălucitoare. Morozovskul, camuflat cu prea mult zel, era într-o beznă absolută. De fapt, nici pe timp de pace nu era prea luminos.

Chiar deasupra capului, strălucea Vega cu o lumină albă, la răsărit se ridica îmbulzeala scânteietoare a Pleiadelor.

Pâlcul de stejari întunecați și înalți, ce creșteau în fața raikomului[13], foșnea încet, ramurile se clătinau ușor în bătaia unui vânt domol, nu prea rece.

Gleb a intrat în anticamera pustie. Pe perete era agățată o hartă mare a Persiei, iar steguleţele roșii arătau înaintarea noastră glorioasă spre Teheran. Grefiera primului secretar a răspuns prin ferestruica tăiată în ușă că Nerjina se află în cabinetul lui Vasilii Ivanovici și că nu are voie să intre acolo. Gleb a ieșit. O greutate îi apăsa pe inimă, îl copleșeau

[13] Comitet raional.

tot felul de suspiciuni. Își închipuia cu dezgust fața roșie și nesănătoasă a lui Zozulia, ochii lui albaștri palizi și șuvița pe creștetul pleșuvit – ce dracu' avea el să discute atâtea ore cu soția altuia?

Gleb ba se așeza pe banca de sub stejari, ba se plimba pe cărarea îngustă de ciment, foarte netedă, din mica grădină. Nicio dâră de lumină nu străbătea prin geamurile acoperite. Câțiva trecători se poticneau pe strada principală.

Pentru el era ceva nou și chinuitor că, uite-așa, îi fusese luată deodată soția, devenise inaccesibilă.

Gleb a fost învățat de mic să aibă față de femeie un sentiment de adorație, să se închine în fața ei. El încă nu descoperise și nimeni nu i-a sugerat – neavând tată – că există și o frumusețe bărbătească, că și el trebuie să fie frumos la chip. Gleb a fost un adolescent subțire, palid, neatrăgător, concentrat asupra vieții interioare, nu dădea atenție îmbrăcămintei, dar nici nu prea avea cu ce se îmbrăca. Nu știa cum să facă curte, cum să cucerească fetele, iar când se îndrăgostea, doar scria despre asta în caietul său, zugrăvind tablouri de dragoste caleidoscopice, fragile. I se părea ridicol să-i faci curte unei femei. Să-i oferi blana și galoșii la garderoba de la teatru? Ceea ce Hegel numea reflecție – gândul orientat asupra sinelui și asupra subiectului său – îl făcea să-și imagineze cât de caraghios e să iei fata la braț și s-o conduci spre casă. Înainte de a te hotărî să te apropii de o fată, mai întâi fugi pe strada Sadovaia într-o seară ploioasă, când cele trei sfere ale felinarelor se contopesc; apoi te uiți prin lumina lor, cu privirea scrutătoare a astronomului ce caută o cometă, și observi cum alți bărbați își iau femeile la braț. Nu e voie să te arăți novice, dar nici nu există vreo lege în privința asta: unul abia de atinge femeia cu ascuțișul cotului, altul îi susține toată lungimea mâinii până la încheietură,

un al treilea îi ține în palmă pumnișorul ei alb și mic, al patrulea își trece degetele autoritare printre degetele însoțitoarei. Nu există legi...

Cu câtă ușurință a spus Maupassant că dansul e „cea mai scurtă cale către inima unei femei", dar cum să-ți ștergi de pe față seriozitatea tensionată când dansezi foxtrot, sărind ca un apucat, sau când te miști pe ritm de tango, printre sutele de fețe care râd sau rânjesc cu nepăsare, printre hohotele colegelor de an care te întreabă: „Gleb, ce formulă rezultă?"

Totuși, e mai ușor să faci algebră, să te ocupi de rezultantele și discriminantele ei. Și *Dialectica naturii*? (De altfel, Gleb, cu viziunea sa de matematician, nu a găsit în *Dialectica naturii* acea profunzime la care se aștepta, deși îi era teamă să recunoască acest fapt.) „Știința îi cere omului întreaga viață" – aceasta era lozinca ce atârna pe frontispiciul Bibliotecii Academiei. De pieptul lui Gleb se izbeau valurile oceanului de cunoștințe.

Cineva a intrat în raikom. Doi oameni discutau despre întreruperea aprovizionărilor, iar al treilea fosăia în urma lor, ducând o geantă grea, umflată. Din raikom a ieșit o femeie, iar Gleb și-a dat seama imediat că nu e Nadia. Pleiadele de-acum se ridicară sus, Lebăda s-a răsucit pe cer. Se făcea tot mai frig, stejarii raikomului fosneau dușmănos deasupra capului. Gleb nu avea palton de toamnă, era îmbrăcat într-o șubă jerpelită, oarecum nepotrivită pentru un profesor. Își ridicase gulerul și se plimba încordat pe cărarea cimentată din fața raikomului.

Dar trebuia să facă o alegere, la naiba! Gleb a stat o vreme pe gânduri, apoi a ales-o pe Nadia, chiar din anul întâi, inclusiv pentru că ea știa să cânte la pian. Începu să-i facă curte, fără să observe că toată ardoarea relației venea doar dinspre el. În lunile de vacanță, se întâmpla ca la

vreo trei-patru scrisori înflăcărate ale lui ea să-i răspundă doar cu o ilustrată discretă, dar poate ea credea că așa se cuvine potrivit tacticii sale de seducție. Nadia accepta curtea lui Gleb cu un chip satisfăcut și până la o anumită limită, fără să-i permită vreodată s-o încalce și fără ca ea însăși s-o depășească, păstrând amândoi un echilibru deplin al sentimentelor.

Însă Gleb nu se mira și nici nu pătrundea în esență: poate că pentru domnișoare e firesc să fie așa. Și-a ales și el o singură dată un obiect de admirație și nu-și putea ascunde entuziasmul, rămânându-i absolut fidel. Credea că e total necinstit să te uiți la alte fete și să le comentezi calitățile.

Au urmat doi ani de întâlniri monotone, extenuante, prin ganguri și scări străine. Gleb pleca legănându-se de la acele întâlniri, fără să fi cunoscut un gest, o manifestare involuntară, spontană, de apropiere sentimentală reciprocă. Dar nici nu putea să renunțe atât de devreme la libertatea singurătății: îi era frică să-și piardă acel privilegiu al gândirii libere și mai avea de gând să studieze în anul următor la două universități concomitent. Ar fi fost imposibil să suporte toate acestea dacă nu ar fi fost ocupat ziua și noaptea cu chestii mult mai mărețe.

În sfârșit, s-au căsătorit. A urmat o lună de miere în timpul verii, dar cu greu o puteai numi lună de miere din pricina supărărilor, a acceselor de furie, a incompatibilității caracterelor. Apoi totul parcă s-a aranjat în mod fericit. Făcuseră bine că s-au căsătorit.

A licărit o lumină din ușa raikomului, dar imediat s-a stins. Însoțit de adjutantul său și de șofer, a ieșit și șeful NKVD-ului, un bărbat ghebos, înalt, cu alură de stăpân al lumii. În spatele gardului de zăbrele a zbârnâit *emocika*[14] și a plecat fără să aprindă farurile.

[14] Diminutiv de la *emka* – automobil sovietic antebelic.

Însă Nadia tot nu era.

De fapt, Nadia era foarte aproape, într-o odaie mică din raikom, cu obloane la ferestre, ușa fiind încuiată cu lacătul. Ea a stat acolo patru sau cinci ore, cu capul plecat, ghemuită într-un ungher al divanului și fără să înțeleagă dacă o să fie arestată sau împușcată, ori pur și simplu au adus-o aici pentru a o intimida. Pe parcursul acelor ore lungi, ea pășea încoace și încolo prin cameră și plângea, apoi i se făcea somn și își lăsa capul în jos, iar acum parcă s-a luminat și deja nu-i mai era frică, dar nici nu voia să bată prima la ușă: bine că *ei* n-o atingeau.

Când prim-secretarul raikomului, Zozulia, o chemase astăzi după ore, i-a pus o întrebare de față cu secretarul comsomolului, luând-o prin surprindere:

– Iată pentru ce v-am chemat: sunteți pentru sau contra puterii sovietice?

Nadia s-a speriat:

– Nu vă înțeleg, cred că n-am dat niciun motiv...

– Deci pentru? Așa credeam și noi. Stați jos.

Acum nu mai erau în anii '20, când comisarii scriau cu cerneală din călimări crăpate pe birouri acoperite cu ziare *Bednota*[15]. Acest birou avea jaluzele scumpe, fotolii de piele și canapele moi. Iar în spatele colaboratorilor raikomului atârna portretul solemn al lui Stalin, spre care se ridicau inele de fum de țigară, ca și cum portretul se bucura de o veșnică tămâiere.

Iar Nadiei i-au spus că în cazul în care armata noastră se va retrage, în Morozovsk se va forma un detașament de partizani și ea va fi numită acolo în calitate de chimist, ca să prepare amestecuri incendiare și substanțe explozive.

---

[15] *Bednota* („Sărăcie") – cotidian bolșevic care îi privea mai ales pe țărani.

Nadia se ghemuise: aici totul era insuportabil și groaznic. Și acest detașament, în care poți fi împușcat... ea nicidecum nu se aștepta ca războiul să se prăbușească astfel asupra ei. În plus, ea cunoștea substanțele incendiare și explozive doar din teorie și nicidecum nu ar fi putut să le prepare singură, mai ales în detașamentul de partizani. (Ce-a făcut-o să se transfere de la muzică la chimie? Păi, fiindcă în muzică ierarhia, concurența, veninul puținelor aplauze sunt prea grave, dureroase, și e foarte trist să n-ai succes, iar în chimie toate astea nu contează. Și acum i-au căzut pe cap substanțele explozive!) Și Gleb? Va fi și el în acel detașament? Și cum o să stea ea cu acei bărbați în pădure?

Totul era atât de groaznic și chinuitor. Nadia a găsit forța să refuze categoric: a spus că înțelege destul de bine ce înseamnă datoria patriotică, le-a mulțumit pentru încredere, dar le-a mai zis că misiunea asta e peste puterile ei, că nu o vor ține nervii și că nu poate să se despartă de soț...

– Păi, soțul tău e deja în armată.

– E acasă, știu eu mai bine!

– Mergeți și verificați! Are deja ordin de mobilizare.

– Atunci mă duc să-l petrec!

– Stați jos, stați jos! Acum sunteți obligată să scrieți.

Dacă ar fi fost mai atentă în acel moment, ar fi observat că și nacealnicii din fața ei tremurau de frică din pricina acestui detașament de partizani. Și-ar fi adus aminte că astăzi, în gazeta raională, era publicat un articol al secretarului obkomului, prin care spunea că au fost împușcați doi secretari ai raikomului care încercaseră să fugă. A venit și timpul lui Zozulia să se achite pentru anii fericiți de conducere a raionului. A reușit doar să scoată un camion cu bunuri, iar el a fost nevoit să rămână. Iată că au mai apărut și aceste substanțe explozive care te pot

arunca în aer cât ai zice peşte, dacă nu ai un om competent. Iar el nu are pe nimeni, nu există prin apropiere niciun cunoscător, cu excepția acestei profesoare de chimie. Așa că la toate protestele și lacrimile, el avea un singur răspuns:

– Cine nu e cu noi e împotriva noastră. Acum, că știi totul, trebuie să accepți, altfel vom fi nevoiți să te lichidăm.

Apoi, ca să nu piardă timp pentru a o convinge, au încuiat-o într-o odaie alăturată, până va accepta. Aveau și fără ea destule griji: trebuiau săpate șanțuri antitanc, trebuiau evacuați caii, tractoarele, căruțele, trebuiau să facă mobilizarea în masă a bărbaților și să se ocupe de arestările necesare. Aveau multă treabă, a sosit și șeful NKVD-ului și ei se ocupau de acestea împreună cu el. Ghebosul a spus despre profesoară: „Nu avem nevoie de blegi, vom găsi pe altcineva."

Cât a stat închisă, Nadia a hotărât să mintă – să-și dea consimțământul, doar ca să i se îngăduie să-l vadă pe Gleb și să se sfătuiască cu el. Secretarul comsomolului a pus-o să scrie pe o hârtie că va păstra taina și a lăsat-o pentru două zile ca să „cugete".

Fericită că l-a găsit pe Gleb chiar acolo, în grădina raikomului, deloc mobilizat, a început să-i spună îngrozită toată povestea. Termină de povestit în curtea casei lor. Pe Nadia o cuprinde un tremur neîntrerupt, nu se putea liniști. Îi zicea că e din pricina frigului și a fericirii că ajunsese acasă.

Au bătut la ușă, stăpâna a deschis fără zgomot și le-a întins o hârtiuță ce fusese adusă în lipsa lor. Flacăra galbenă a lămpii cu gaz a iluminat adăpostul vremelnic al tinerilor: masa încărcată cu cărți, lada cu veselă, scrinul vechi, gata să se risipească cu totul, și patul simplu din scânduri.

Nadia a înșfăcat ordinul de mobilizare din mâinile lui Gleb, scris pe hârtie de ambalaj cu cerneală diluată. Femeia s-a lăsat moale pe scaunul șubred ce scârțâia jalnic. Gleb i-a

luat foaia din mâini și a citit că a doua zi, la cinci dimineața, este chemat la comisariatul militar raional, cu livretul militar, cu pașaport, cană, lingură și lenjerie de schimb.

„Ei nu vor învinge Rusia!" – titlul lui *Erenburg* se vedea negru pe masă. În sfârșit! Revoluția îl chema pe front! Tânăra soție l-a apucat pe Gleb de cot cu degetele-i tremurânde și-l privea cu ură:

– Ești bucuros că ai scăpat, că nu va trebui să te chinui, să iei vreo hotărâre. Tu vei pleca, iar ei vor face ce vor cu mine...

A început să plângă, convulsiv, încât părea că pieptul i se va rupe. Gleb stătea în continuare triumfător lângă masă, mângâind cu mâna împietrită părul soției.

Ei nu vor învinge Rusia! La arme, quiriților[16]! Gleb se simțea excelent, părea că în vene îi pulsa o forță de uriaș.

– Naduișa! se întoarse el brusc, luând imediat o decizie. Ia valiza și strânge în ea strictul necesar, la ora patru te voi urca în tren și vei pleca la Rostov.

Ea a făcut ochii mari:

– Direct spre front?

– Prostuțo, ce înseamnă spre front? Acolo sunt toate rudele tale. Acolo trăiesc.

Mai întâi gândul a bucurat-o pe Nadia, nu doar pentru că va scăpa de detașamentul de partizani, ci și pentru că va pleca prima și nu va rămâne singură plângând în această cameră scârboasă și insuportabil. Contaminată de energia soțului, Nadia s-a repezit să facă bagajele. Gleb stătea în continuare lângă masă și nu mai putea gândi la rece din cauza emoțiilor. Lingura și cana! Idioții! Trebuie să iau și un geamantan, creioane, hârtie curată, câteva cărți mai mari.

Iar băieții, colegii de facultate, sunt deja locotenenți! Cât de mult a rămas Gleb în urmă... Acest categoric ordin

[16] Etnie din timpul Imperiului Roman.

de mobilizare îi aduse pe chipul său o expresie de fericire, parcă respira aerul liber al frontului.

Deschizând toate cele trei sertare strâmbe ale scrinului crăpat, Nadia se așeză pe taburet și spuse cu voce slabă:

– Nu, nu pot pleca așa.

Gleb coborî cu picioarele pe pământ parcă de undeva de la înălțimi amețitoare, înțelegând cu greu vorbele soției.

– Nu poți? dându-și seama brusc. Cum adică nu poți? Ce ai?

S-a apropiat de ea și în clipa aceea Nadia își lăsă capul în brațele lui. Vocea lui a devenit mângâietoare și caldă.

– De ce mă chinui, ce mai născocești? Te voi urca în tren și voi pleca liniștit.

El îi mângâia capul, iar Nadia primea legănându-se ușor mângâierile lui.

– Vei pleca, da? a întrebat-o încet, sărutând-o pe frunte.

Ea și-a dat capul pe spate și a suspinat cu tristețe:

– Nu. Ție ți se pare acum că totul e foarte simplu, te porți ca un vântură-lume. Diploma mea e la raion, carnetul de muncă – la raion, dacă voi pleca fără să demisionez, ei nu mi le vor trimite.

– Dar dacă îți vei da demisia, nu vor accepta.

– Așa sunt timpurile... Ce să facem? Pentru fuga de la serviciu, pot fi dată în judecată.

– Cui îi pasă de tine? Cine te va căuta? Și serviciul... lasă-l baltă!

– Nu voi dormi nicio noapte, dacă voi fi dată în urmărire! Și acest detașament! Doamne, ce partizană pot fi eu?

Și-a ascuns fața în mâinile lui.

– Dar nici nu poți rămâne aici, Nadiușa. Ei te vor persecuta, te vor amenința cu închisoarea...

– Poate că nu vor face asta...

– Nici bani n-avem...

– Da, trebuie să aștept salariul...

– Cărbuni nu sunt, alimentele vor dispărea. Cum vei trăi?

Nadia a inspirat de parcă a gemut:

– O să mă descurc cumva... Și lucrurile, ce facem cu ele? De ce să le aruncăm? Le voi strânge încetișor, voi demisiona, apoi voi pleca.

Nadia avea în continuare statut de civil, această odaie era în continuare casa ei, lucrurile își aveau valoarea lor, iar pentru Gleb toate acestea erau niște vechituri și boarfe îngrămădite într-o odaie de ocazie, care azi e a lor, iar mâine poate să nu mai fie.

– Cu ce inimă voi pleca? Îmi fac griji pentru tine.

– Îți voi scrie...

– Unde?

– Poșta va funcționa cumva. Să-mi scrii imediat!

– Am o presimțire că voi ajunge în apropiere de Rostov, acolo vor fi lupte, iar în parcul nostru de la Teatru, ca și în complexul studențesc din Madrid, dacă ții minte acel film documentar, vor fi tranșee, mitraliere, saci cu nisip...

– Încă ți se năzare acel Madrid?

– Cât de tare am vrut să merg atunci în Madrid!

– Imediat ce vei ajunge în preajma Rostovului, eu voi veni în fuga mare.

– Dar diploma? Dar carnetul de muncă?

– Da-a-a...

Au sucit fitilul lămpii. Până la răsăritul soarelui nici nu rămăsese mult.

– Sunt gata, spuse Gleb. Nu te ridica să mă conduci. E și întuneric, și frig.

Și Nadia a rămas culcată pe pat, încălzindu-se încetul cu încetul.

III

Pecenegii

Când Gleb ieșea pe poartă, secera albă a lunii în descreștere încă lucea cu destulă putere. Abia se crăpa de ziuă. Nerjin, în bocancii grei pregătiți cu mult timp în urmă, țăcănea energic pe pământul înghețat în zori de zi. Bocănitul pașilor îl înveselea și-l făcea mai puternic. Nu erau pantofi oarecare de intelectual, ci bocanci solizi, cu talpă de cauciuc. Oare cât timp și pe unde va fi nevoit să mărșăluiască în ei?

Acum, când Gleb s-a rupt din îmbrățișările calde ale soției, se simțea mai bine decât în orele despărțirii. Pe cerul cu stele rare, luminat de lună, Orionul s-a răsucit spre vest, iar săgeata celor trei stele ale centurii lui zbura spre Sirius, tocmai în direcția comisariatului militar spre care se îndrepta și Nerjin. Asta îi părea un semn bun.

Gleb își imagina că în comisariatul militar cineva foarte priceput va discuta cu el și-l va îndrepta, fie și ca simplu soldat, în divizia de artilerie. Gleb voia pe front, imediat, și anume în zona Rostovului! Las' să fie puse tunuri în poienile din parcul Teatrului, unde încă era o toamnă de aur. Ca și cum în Rostovul natal nici nu-ți este frică și nici nu-ți pare rău dacă ai să cazi cu fața la pământ pe strada Tkaciov sau Sobornaia sau dacă ai să fii un cadavru uitat în stradă.

Când Gleb s-a apropiat de comisariatul militar, deja se lumina de ziuă. Comisariatul militar își avea sediul în

interiorul unei curți largi, împrejmuite de un gard înalt din piatră, iar poarta fără canaturi era pur și simplu o breșă în acel zid și acolo stătea o santinelă care îi lăsa să intre doar pe cei care aveau ordine de mobilizare – și nu mai lăsa pe nimeni să iasă. Vreo șaptezeci de femei se împingeau spre santinelă, din gheretă ieșea un caporal zdravăn cu un triunghi galben de tinichea la rever și izgonea babele cât mai departe. Bărbații în civil, dar îmbrăcați în haine prea cenușii, le explicau femeilor ceva prin gesturi și strigăte, printr-o deschizătură a porții. Nerjin nici nu observase cum a trecut linia porții, fără să fi conștientizat ireversibilitatea evenimentului.

În curte erau foarte mulți bărbați, incredibil de mulți pentru raionul Morozovsk. Geamurile micii clădiri străluceau acolo, în sediul format din câteva birouri. Militarii și funcționarii alergau dintr-un birou într-altul cu niște liste lungi, iar alții îi alungau de pe culoar pe cei mobilizați. Aici se înghesuiau doar pentru că era cald. Numai Nerjin căuta altceva decât căldură. El era convins că oamenii sunt făuritorii propriului destin. El nu admitea să rămână pasiv. Simțea acut că aceste minute nu se vor repeta, că acum ori niciodată va corecta ceea ce în primăvară fusese distrus prin refuzul de a fi luat pe front. Dar încă nu-l lua nimeni în seamă: era alungat de toți cei care fluturau listele, dat afară din toate birourile. Amărât, a ieșit în curte, ducându-și valiza și mica servietă aburcată în spate.

Atunci au intrat în curte vreo zece camioane goale, cu caroseria deschisă. Au ieșit câțiva militari cu listele și le-au ordonat tuturor să se alinieze în patru rânduri. Atunci au început să se îmbulzească: pesemne, puțini fuseseră instruiți să se alinieze. Fără să se fi isprăvit bine aranjarea, s-au pus să-l cheme pe fiecare pe nume, iar cel strigat, rostindu-și numele întreg, fugea spre camion și urca. După ce

mai înainte pierduse o oră în zadar, Nerjin înțelegea că acum i se întâmplă ceva ireparabil: ratase șansa de a-și împlini destinul, vedea că îl trimiteau într-o direcție greșită, și nimic nu putea fi îndreptat. Când i-a fost strigat numele, a ieșit și a spus că vrea să adreseze o cerere, însă, printr-o înjurătură, i s-a făcut semn spre camion. S-a urcat acolo pe roată, toți se așezau compact pe jos strângându-și picioarele, mulți dintre ei aveau saci, iar sergentul le ordona să se mai înghesuie. Erau doar o adunătură haotică de oameni și nu mai era nimic de făcut. Într-adevăr, pierdea timpul.

După ce toți fuseseră chemați și așezați în caroserii, camioanele s-au pornit încet, huruind. Atunci au început să urle și femeile, agățându-se de obloanele laterale ale camioanelor. Era un strigăt răscolitor, sălbatic, un fel de muget alcătuit din suspine și bocete. Nerjin își dăduse seama că aici erau petrecuți localnicii din Morozovsk, ceilalți își luaseră rămas-bun prin stanițe și cătune. Gleb părea a fi un omulean din vreun cătun, pleca și el fără să fie petrecut. (Și ar fi de-a dreptul nepotrivit să ți-o imaginezi pe Nadia printre aceste femei. Ea nu se ridicase să-l petreacă nici până în prag, dar el nu era supărat: soția lui mai avea atâtea de îndurat!) Accelerând, camioanele s-au rupt de mâinile femeilor, bărbații tăcuți se desprinseră și ei de acele urlete, iar convoiul s-a îndepărtat.

Ziua a început cu negură, cu o îngrămădire apăsătoare de nori și chiar cu o ploaie măruntă. Nerjin nu știa să determine direcția deplasării, iar indicatoare niciodată nu erau pe drumurile noastre, însă localnicii au priceput repede că se îndreaptă spre Obliva – marele cătun din est, aflat la șaizeci de kilometri în spatele frontului. Au ajuns acolo în vreo două ore și au coborât lângă un cămin cultural, iar în curtea lui deja se îmbulzeau recruții, majoritatea oameni

în vârstă, în aceleași haine întunecate, cu aceleași pungi și legături de produse alimentare, doar că erau din regiunea Obliva.

Aici chiar nu puteai să te prezinți niciunei autorități străine și nici nu aveai cui să te adresezi pentru a-ți schimba soarta. Vremea se strica, începeau ploile – mai bine să-și găsească un loc înăuntru, în cămin, decât să se agite ca un zănatic prin curte. Din sala mare a căminului au fost scoase toate scaunele, locurile mai bune de lângă pereți au fost ocupate imediat de către cei din Obliva, iar cele mai proaste – de către tovarășii de drum din Morozovsk. Toată podeaua sălii era acum acoperită de oameni, saci și genți, iar Nerjin nu-și găsea loc nici măcar să se așeze. În sfârșit, a găsit unul cam murdar de noroi și, neavând încotro, s-a așezat. Straniu, oare comisariatul nu poate să facă ordine și să-i repartizeze mai repede în unități militare?

Așa a trecut toată ziua, a venit și seara: niciun comandant, nicio dispoziție, niciun fel de hrană, fiecare mânca oarecice din sacul propriu și era clar că acolo trebuiau să înnopteze – atunci de ce a fost nevoie să fie goniți de-acasă în dimineața aia?

Nerjin nu s-a simțit niciodată atât de neajutorat și distrus ca în acea zi ploioasă, stând în curent pe podeaua rece, printre câteva sute de oameni pe care nu-i cunoștea. Aceștia însă se cunoșteau între ei, fiind adunați din ținuturile învecinate. După ce trăise douăzeci și trei de ani cu maică-sa, apoi cu soția, aflându-se mai mult printre elevi și studenți, Nerjin se pomeni pentru prima dată într-o gloată gălăgioasă, neordonată, de bărbați, o gloată care funcționează după niște legi sălbatice, afișând un fel de brutalitate și dispreț atât față de ei înșiși, cât și față de ceilalți.

Nerjin auzise că vor sta așa o săptămână; apoi îi vor mâna pe jos până la Ural; Se auzise că în noaptea aceea

vor fi duși fără arme în prima linie de pe front; că în curând li se va lua din alimente (Nerjin avea provizii doar pentru o zi, asta nu-l îngrijora); și că le vor lua cizmele, dându-le în loc bocanci cu moletiere. Nerjin a replicat ceva timid vecinului cu privire la cizme și a fost luat în râs într-un mod grosolan; și era clar că nimeni dintre cei prezenți nu avea îndoieli că biroul de recrutare ar fi vrut și ar fi avut dreptul să le ia cizmele – și toți stăteau jos și nu îndrăzneau să-și scoată cizmele. Multe previziuni sumbre a mai auzit Nerjin – niciuna nu era pozitivă. Ce-i drept, se polemiza mult, unele presupuneri erau dezmințite cu înverșunare, dar imediat apăreau altele și mai teribile. Nu puteai să verifici nicio știre, niciun zvon, asupra lor apăsa povara disperării comune. Nerjin voia din răsputeri să-și împărtășească cuiva grijile pentru artilerie, voia să întrebe cum ar putea ajunge acolo, dar nu îndrăznea. Tăcea mâlc în ungherul lui, înțelegând că va fi și mai rău dacă va scoate o vorbă, cei din jur îl vor lua în râs, ca în cazul cizmelor, și-i vor strivi visul ca pe o șopârlă.

Așa treceau orele care i se păreau lungi-lungi, în acea clădire erau aduși tot mai mulți oameni. Nerjin se mutase mai departe de curent, mânca fără poftă ouăle fierte de acasă, strivite, și, când becurile slabe de pe tavan s-au aprins, el nu numai că nu avea chef să se uite la vecinii săi, ci simțea până-n măduva oaselor că nu mai vrea nimic, nici să gândească, nici să trăiască. Unde era acea țară cu steagul roșu pe care o lăudase atât de tare până acum? Dacă oamenii ăștia n-ar fi vorbit rusește, Nerjin n-ar fi crezut că sunt compatrioții săi. De ce nicio pagină a literaturii ruse nu i-a transmis acea privire posomorâtă, încăpățânată, nezdruncinată a poporului, o privire plină de taine – tocmai acum avea nevoie de o taină, pentru a putea supraviețui! Cine sunt observatorii, stăpânii? Ei *coborau* din când în când printre

oamenii simpli, dar rămâneau acolo, sus, ei nu erau aruncați pe podeaua de ciment. Cum de-a îndrăznit să creadă că va scrie istoria acestui popor?

În servietă își luase cărți interesante, dar îi era rușine să le citească acolo, și-apoi lumina era foarte slabă. Gleb ațipise îmbrățișându-și genunchii. Dormeau și alții. Ziua a trecut fără să li se spună nimic (așa e mai bine, mai avem o zi în plus, comentau vecinii săi). Oamenii se întindeau pentru somn, cu sacii sub cap, unii își strângeau picioarele, alții și le băgau printre vecini. Deodată, cei care ocupaseră locuri mai bune pe podiumul de scânduri al scenei, lângă peretele îndepărtat, au început să fie alungați de-acolo. Afară era întuneric, aerul din sală se încălzise, mai mult de jumătate dintre oameni dormeau când vreo câteva persoane, printre care două fete, spre care din toate părțile se întindeau mâinile bărbaților și se îndreptau glumele lor, au trecut spre podium, strecurându-se printre cei culcați și cei care stăteau pe podea, iar pe scenă a sărit un oarecare tânăr cu părul alb zbârlit și, fluturând ca un clovn din mâini, a început să strige asurzitor:

– Artiști ai Armatei Roșii! Începem concertul artiștilor amatori de la Clubul căilor ferate. Interpretează...

Și au început concertul. Pe scenă ieși târâș unul cu o armonică, a cântat marșul din *Băieții veseli* și ceva din Blanter. Asta era țara tânără cu steagul roșu fâlfâind, după care până adineauri tânjea Gleb. Era și nu era țara aceea veselă. Armonica îi rănea urechile ce auziseră muzici mai elegante, sonate pentru pian. A apărut și un prezentator și, vorbind despre sine la persoana a treia, a anunțat că va recita monologul lui Șciukari. Umorul nefiresc, deloc comic, într-o interpretare la fel de nefirească ar fi fost foarte plictisitor dacă ar fi trebuit să-l asculte, însă spectatorii puteau să și doarmă. Nerjin s-a folosit de această ocazie,

și-a pus servieta sub cap și s-a acoperit cu șuba scârboasă pe care o avea de când era la școală, cu buzunarele desprinse, cu blana gulerului năpârlită, cu smocurile de vată ieșite din căptușeala ruptă și cu butonierele frecate până la albeață. Gleb auzea încă, dar nu se uita, stepul, apoi lezghinca tropăită a aceluiași prezentator, care dansa cu una dintre fete, acompaniați de aceeași armonică. Cei din jur stăteau într-o rână privind scena, unii zâmbeau, însă cei mai mulți se culcară fără ezitare sau deja adormiră. Apoi s-a anunțat că cealaltă fată va interpreta sub același acompaniament un cântec popular rusesc. Și atunci se întâmplase o minune. Aceeași armonică, același acordeonist opac, dar sunetele zăngănitoare, răgușite se contopiră cu vocea caldă, catifelată, care se înălța până sub căpriorii descoperiți ai căminului neterminat. Nerjin nu rezistă și se ridică, observând cum pe ici, pe colo, mai aproape și mai departe, se ridicau oamenii care deja se culcaseră, căci voiau să vadă și să audă mai bine. Fata, pe care Gleb n-o putea vedea la față, nici la trup, cânta cu suflet, cu milă, iar cuvintele se potriveau cumva cu acea seară, deși nu vorbeau de despărțire, ci de întoarcere:

Crește iarbă verde pe cărarea
Unde se plimba iubitul seara...

Pentru prima oară, Gleb fu copleșit de un cântec simplu, acompaniat doar la o armonică. A vrut să râdă de el însuși, dar nu i-a ieșit – ochii îi înotau în lacrimi. Pereții înalți ai clădirii au început să plutească, și în legănarea asta i se păru că vede chipul Nadiei dându-i ultimul sărut, apoi i se arătară Rostovul pângărit de cuceritori, parcul Teatrului strivit de tancuri, văzu toată tinerețea generației lor călcată acum în picioare.

Numai lobodă înaltă și trifoi
Unde ne plimbam, iubitule, în doi.

Tinerețea lor a fost tăiată cu toporul. Pentru totdeauna. Începuse Armata – o etapă crudă, obscură a vieții.

Au aplaudat-o mult pe tânăra fată, a aplaudat-o și Gleb (armonică, o voi, muzelor!), apoi el s-a prăbușit cu capul pe servietă și a adormit într-o destindere atoateiertătoare. Și a visat frumos.

Însă la război e ca la război. Ziua nu începe cu un sărut al soției, ci cu un strigăt asurzitor: „Deșteptarea!" Dar geamurile încă erau cu totul întunecate.

– Deștepta-a-rea! strigau două voci concomitent. Afară la alinie-re!

Și toți acei oameni mahmuri și posaci, printre care nu-i puteai recunoaște pe spectatorii înduioșați ai concertului din ajun, ieșeau pe rând prin ușă, tropăind și icnind. Uf, că tare nu le venea să iasă în frig!

În curtea cea mare, oamenii erau aliniați într-un careu, câte șase în coloană, însă aveau doar trei lanterne „liliac", pe care cineva le flutura alergând, înjurăturile vibrau neîntrerupt, ca o pânză-n vânt; cineva era mânat de colo-colo; mujicii ba își aburcau pe spinare sacii, ba îi dădeau jos, sacii erau burdușiți cu nu se știe ce (doar Nerjin habar n-avea ce era în saci, ceilalți știau prea bine: cu slănină și pesmeți). Bărbații tot nu izbuteau să se alinieze în careu, ci mai curând ieșea o elipsă, mai deasă și compactă spre centru.

În sfârșit, când se crăpă de ziuă, comandanții au decis să lase baltă alinierea și cineva începu să-i strige pe mujici pe nume. Bărbații ascultau cu un fel de nesaț glasul celui care făcea apelul. Brusc opreau discuțiile cu vecinii când își auzeau numele, își înhățau sacul și treceau alergând dincolo de spațiul iluminat, ocupându-și locul la coada coloanei care începea între porțile deschise. Toți băieții erau zdraveni, sacii le erau și mai mari, și Nerjin se pierdea cu firea în fața lor. Se strigau nume și licăreau nenumărate

chipuri, ca picăturile de ploaie, iar Gleb avea senzația că în sclipirea chioară a lanternelor se va pierde și infima picătură „Nerjin", care mai ieri-dimineață pretindea că era în stare să oglindească și pământul, și cerul.

Într-adevăr, lista cu multe sute de nume s-a terminat, iar Nerjin nu se afla printre acei oameni. Dar mai rămăseseră alte câteva sute de bărbați care n-au fost strigați. Coloana a ieșit pe poartă și imediat s-a auzit un murmur: „Au luat-o spre stație. Pe ei îi vor duce la Stalingrad. I-au selectat după specializarea militară: adică unul o fi trăgător, altul mecanic, altul pușcaș."

„De unde pot ști?" – pe Gleb l-a supărat foarte tare vestea asta, îl durea inima. Uite, artileria a plecat! O pierduse din cauza pasivității sale de ieri!

Au mai strigat încă o sută cincizeci de oameni și iarăși i-au scos după porți. Despre aceștia îndată s-a aflat că sunt din infanterie și că vor fi transportați în Voronej.

Se făcea deja amiază – vremea era posomorâtă, dar nu ploua. Au început să-i strige pe bărbații de pe a treia listă, și iată că i-a venit rândul picăturii Nerjin. Aliniindu-se la coada coloanei, Nerjin auzise o vorbă, cum că acum sunt chemați invalizii – îi vor duce în spatele frontului, pe ei nu-i vor mâna la război. Gleb s-a uitat atent la vecinii săi – toți erau bărbați în vârstă, unii păreau bolnăvicioși – și i s-a strâns inima în piept din cauză că zvonul părea verosimil. Artileria l-a atins pe Gleb cu coada sa strălucitoare și a pornit în goană mai departe, lăsându-l într-o încurcătură și stupidă, și amară. Nerjin ieșise din coloană, ca să se apropie de comandanți și să le explice tot tragismul situației sale, însă câțiva nacealnici botoși, ce stăteau deoparte, s-au răstit la el și l-au trimis înapoi în coloană.

În curând, și coloana lor a fost mânată undeva spre câmpie. Câțiva comandanți mergeau la o anumită distanță

de ei. Toți erau în civil și nici măcar nu încercau să împartă coloana în patru. Doar unul, pesemne comandantul superior, mergea călare. Purta o manta de ploaie sură și un chipiu militar vechi, fără steluță. De atâția ani chipiul ar fi înverzit de uzură sau ar fi devenit brun ori albastru, dar încă avea o înfățișare impunătoare, pe care i-o dădea curelușa lăcuită de deasupra cozorocului, aceeași curelușă fiind trecută și în jos de-a lungul feței, cuprinzându-i bărbia. Din această cauză, fața lungă și smolită a comandantului căpăta un aspect medieval-cavaleresc, galopând pe calul său înalt, musculos – vecinii ziceau că-i armăsar, însă Gleb credea că e un simplu cal.

Au parcurs deja doi kilometri, unii spetindu-se sub greutatea sacilor cu alimente, alții, echipați mai ușor, îi luau peste picior, propunându-le să le ducă jumătate din conținutul sacilor; un bătrân roșcat se împiedicase de câteva ori, apoi căzuse într-un genunchi, scăpând sacul pe jos, însă i-a dat la o parte pe toți cei care voiau să-l ajute. S-a ridicat singur, ca să nu fie nevoit să-și împartă slănina, dar n-a reușit să-și aburce sacul pe spinare – îi dădu prin cap să pună sub el pieptarul și astfel putea să-l târască pe pământ.

Norii erau plumburii de dimineață, acum se înșirau pe cer, un abur ușor ieșea din miriștea arămie, din arătura neagră, din spinii umezi – ziua devenea mai caldă, mai zvântată, și promitea să fie însorită –, iar coloana era gonită înainte, oamenii cu părul roșcat zburlit gâfâiau sub saci, gurile vorbărețe se potoliseră de mult, obosite să prezică faptul că ei sunt mânați în batalionul de muncă la construcția drumurilor, în mine sau pe pistele de aterizare ale avioanelor. Într-un final, capul coloanei a cotit spre dreapta, în jos, spre o vâlcea lungă, ușor înclinată și mărăcinoasă, și din sutele de gâtlejuri ieșise o presupunere. Toată vâlceaua, cât

cuprindeai cu ochii și puteai vedea printre tufele de mărăciniș, era ticsită cu cai și căruțe țărănești, mai veneau alte și alte căruțe noi pe trei drumuri, din trei regiuni îndepărtate. Coloana s-a risipit și s-a prăbușit pe iarbă.

Pe loc drept, pe o zarișteș, se aflau o masă și o pereche de scaune, arătând straniu aici, departe de casă, și stăteau doi militari – un medic veterinar înalt și chel, cu gâtul umflat – avea grad de căpitan – și un sergent furier pieptănat cu grijă și atât de curat, că părea rozaliu. Furierul, fără să se ridice de la masă, ba introducea în listele lungi ca niște cearșafuri cifrele cu cai predați, căruțe, hamuri și denumiri de colhozuri, ba urmărea arogant agitația căpitanului sugând vârful stiloului gros. Iar căpitanul, după un vechi obicei de serviciu, îi certa pe inferiori, îi punea să fugărească prin poiană caii, el însuși mergea repede, gâfâind în urma lor și strigând: „Se smucește! Se smucește!" Se certa cu colhoznicii, apoi, văzând fețele lor indiferente, își aducea aminte că asta nu mai era armata antebelică de odinioară, care era ușor de condus, că oricum va trebui să ia și caii nărăvași, că tot ce știa el n-are niciun rost acolo – pielea de pe scăfârlia cheală i se încrețea. Se așează alături de furier și făcu un gest cu mâna: „Scrie!", apoi își lăsă capul în jos. Și colhoznicii, în mare parte moșnegi și babe, uitându-se cruciș la medicul veterinar ca un glob gălbui, răspundeau cu o repezeală serviabilă la întrebările cadențate ale furierului, primeau acte cu ștampila comisariatului militar și plecau cu ce le-a mai rămas.

În acele zile – deși nimeni dintre sutele de oameni împrăștiați prin vâlcea nu știa nimic –, în acele zile a fost cedată Odessa, trupele germane asaltau Harcovul, pătrunseseră mai adânc pe traseul Taganrog-Rostov, Moscova încă nu-și revenise din panica sălbatică de-acum trei zile, și, nu se știe de ce, nu se vedea și nu se zărea nicăieri mâna

de oțel a lui Stalin; iar de la comandamentul suprem din districtul militar nord-caucazian, unde unele acte erau arse, iar altele încărcate cu brațul în mașini, au trimis telegrame cifrate în comisariatele militare din regiune: în telegrame se spunea ca în decurs de trei zile să fie duși de acolo caii, tractoarele, căruțele și toți bărbații de la optsprezece până la cincizeci de ani.

Dintre miile de oameni mobilizați în acele zile, nimeni nu cunoștea detalii, însă toți știau că nu miroase a bine. Totuși, mulțimea aceea de oameni, în afară de profesorul ridicol cu servietă îmbrăcat într-o șubă roasă de pe vremea când era adolescent, primea cu o smerenie sumbră toate câte se întâmplau, fără agitație convulsivă și înfrigurare nerăbdătoare. Nici nu încerca să întreprindă ceva imediat, pentru a-și schimba soarta și mai ales pentru salvarea Revoluției. Medicul veterinar și furierul, slujind permanent în armată, știau că toate vor fi rânduite prin niște ordine ale comandamentului; moșnegii și babele se întorceau în colhozurile lor și nu se gândeau la soarta Rostovului și a Moscovei, ci la cum vor strânge grânele și floarea-soarelui fără bărbați în putere și fără cai; se întrebau dacă vor rămâne colhozurile în cazul în care vor veni nemții; cei mobilizați s-au liniștit – ei și-au făcut griji ceva mai devreme, când nu știau dacă vor reuși sau nu să rămână acasă și ce trebuiau să facă pentru a rămâne, gândindu-se că soțiile și copiii erau lângă ei și acoperișul, atât de drag, le veghea insomnia –, însă acum toate rămăseseră în urmă și le era mult mai ușor: o singură minte nu e săracă, și, chiar dacă e săracă, e una singură.

Doar comandantul coloanei nu avea acest calm al ireversibilului – Zabaznîi cel cu față lungă și cu curea sub bărbie se așezase împreună cu câțiva dintre ortacii lui în jurul unui harbuz, pe o pânză groasă, așternută deasupra

ierbii calde și umede ce scotea aburi. Se arătase soarele și cu fiece oră părea că se întoarce vremea senină de toamnă. Comandantul și cei doi locțiitori ai săi aveau actele întocmite în comisariatul militar din Morozovsk, astfel încât la locul destinației, predând oamenii după listele nominale (ei trei nu erau în acele liste), predând și un anumit număr de cai și te miri câte căruțe, ei puteau să aleagă: să se întoarcă în Morozovsk cu o dare de seamă ori să se înroleze chiar aici în armată. Această libertate de alegere ce le-a rămas îi deranja de pe-acum, așa că se sfătuiau între ei permanent, își dădeau cu presupusul în legătură cu mersul evenimentelor pe front și chibzuiau ce să facă mai departe, ca să nu dea greș. Mai erau doi care stăteau în jurul harbuzului – unul dintre ei, Taeokin, era expeditor la asociația raională de consum, un om mărunt, cu mustăcioara roșcovană tunsă deasupra buzei și cu triunghiuri roșii de email înșurubate în grabă câte două de fiecare parte a gulerului de la bluza militară, veche și fără cheotoare, arătând că tipul e caporal; aceștia doi, deși apropiați comandantului, însă trecuți pe lista nominală și neavând vreo cale de întoarcere la Morozovsk, se gândeau cu încordare cum să se detașeze de această gloată și să ocupe rapid poziții de conducere.

Însă mai tulburat și mai încordat decât ei toți era Nerjin, fiindcă îl durea capul și se chinuia și pentru Revoluție, și pentru el, și pentru că simțea o libertate a voinței absolută în condițiile în care nu știa nimic despre circumstanțele care îl depășeau.

Cu șuba descheiată și cu șapca decolorată pe cap, el se apropie cu pași repezi de cercul superiorilor și spuse cu voce puternică:

– Tovarășe căpitan!

În acel moment, două sticle de votcă golite zăceau deja pe iarba încă verde, unde au fost aruncate de pe pânza

groasă, iar capetele scrumbiilor erau azvârlite într-un jgheab, harbuzul cu dungi albe, de un pud, era tăiat și împrăștiat în felii purpurii, și toți cinci, care cu briceagul, care cu dinții, îi alegeau miezul dulce de toamnă, răspândind pe cearșaf semințele negre și lunecoase, fărâme roșii și șuvițe de suc lipicios. Toți cinci își ridicaseră brusc capetele și îndată le-au întors într-o parte, dezamăgiți că după voce îl luaseră pe Gleb drept om cumsecade.

– Ce-mi place mie? continua Taeokin. Îmi place să nu fi fost nimeni înaintea mea *acolo*, înțelegeți? Să fie totul curățel, îngrijit și liniștit, nu-i așa?

– Tovarășe căpitan! continua Nerjin înflăcărat, mirându-se cum poți să savurezi fără grijă un harbuz în vremurile acelea cumplite.

Dintre cele cinci fețe îi plăcea doar de fața smolită și frumoasă a căpitanului, care avea un fel de spirit războinic datorită curelușei de sub bărbie.

– Vă rog să mă ajutați. Am studii superioare de matematică, trebuia să fiu trimis în artilerie. S-a comis o greșeală. Permiteți-mi să mă duc înapoi la comisariatul militar, ca să clarific.

Nerjin arunca frazele cu iuțeală. Zabaznîi se uită la el de sub cozoroc, încruntându-se. Deși nimeni nu i l-a prezentat pe Nerjin, îl cunoștea, ca și pe oricare altă persoană nouă din Morozovsk, știa că e un profesor nou-venit și, totodată, din rândurile celor ce se *scorojiseră*.

– Doar să clarific și apoi, oricare ar fi decizia, mă voi întoarce ca să v-o aduc la cunoștință.

O cută de mânie străfulgeră fruntea cavalerească a lui Zabaznîi:

– Cine ți-a permis să mi te adresezi?

Modul în care a fost formulată întrebarea îl surprinse pe Nerjin:

– Dar cine ar putea să-mi interzică?

Zabaznîi a rostit rece și răspicat:

– Încă nu știi. În armată există o ordine – trebuie să vă adresați de la distanță, prin comandantul detașamentului.

„Ați vrut să spuneți prin instanță?" – Nerjin vru să-l înțepe, dar se stăpâni:

– Încă nu am comandant de detașament.

– Vei avea, a spus Zabaznîi cu totul altfel, jovial, glumeț, apoi îl întrebă pe Taeokin: Adică nimeni *niciodată* să nu fi fost *acolo*? Unde vei găsi una ca asta?

– Să-nțeleg că îmi respingeți cererea legitimă? întrebă Nerjin, ridicându-și o sprânceană.

Mai întâi căpitanul parcă nici n-auzi vorba lui Gleb, luă o altă felie, mușcă din ea și râse la replica lui Taeokin. Apoi, ridicându-și privirea ca din întâmplare, făcu mirat:

– Mai ești aici?

– Eu...

Ochii lui Zabaznîi scânteiară cu răutate. Ordonă amenințător cu voce joasă:

– Marș la locul tău! Să te plângi la Osoviahim[17]!

Nerjin scutură din umeri indignat, zâmbi cu ironie, aruncând o privire nimicitoare spre fărâmele roșii de pe obrajii dușmanului său, și, întorcându-se într-un mod neglijent, ca să nu-și piardă demnitatea, se întoarse la tufa sa. Tipii care mâncau harbuz izbucniră în râs. Zabaznîi dădu din cap și zâmbi cu buzele sale umflate:

– A absolvit institutul! Și ce-o să-i învețe el pe copii! Sidor Polikarpovici!

Nerjin, profund indignat de nedreptate, de nesimțirea și ignoranța unor tâmpiți ca Zabaznîi, se așeză la soare și-și lăsă capul pe genunchi. Credea că viața lui luase sfârșit.

---

[17] Asociația de susținere a apărării, aviației, industriei chimice și a construcțiilor, o organizație obștească de masă a cetățenilor din Uniunea Sovietică.

Soarele tomnatic încălzea cu blândețe aerul, nu era nicio boare de vânt. Treceau ore lungi de așteptare, de neînțeles pentru cei care nu aveau nicio treabă. Să ai treabă însemna să termini de mâncat harbuzul, să fumezi (pentru a strânge resturile și a împături cearșaful deja s-au găsit voluntari dintre cazacii mai isteți), să mai bei încă o dată cu veterinarul și furierul, să iei în primire caii, căruțele și hamurile aranjate ca la un târg de cai, conform fișelor de evidență, să le verifici din nou prezența, cutreierând câteva hectare de pământ, apoi să împarți oamenii în patru companii și șaisprezece plutoane conform listelor, iar cei din pluton trebuiau să aleagă dintr-o privire căruțași dintre cazacii simpli și, în sfârșit, să mobilizeze lumea la drum: să facă apelul după plutoane, să aranjeze caii și căruțele și să se alinieze conform companiilor. Toate acestea au ținut până la sfârșitul zilei, totul a mers bine, în afară de faptul că veterinarului îi lipseau trei cai, luați înapoi în colhoz, cu tot cu chitanțe, de niște femei agere. Căruțașii răspundeau supuși la ordinul de a fi împărțiți în grupuri mai mici și, dând din cap, ascultau regulile de mișcare în companii și plutoane.

Totul mergea strună până a fost dat ordinul de aranjare a cailor și căruțelor. Cazacii isteți își dăduseră seama de mult că nu toți vor avea căruțe și că nu s-a mai pomenit ca și caii să fie identici: nici degetele de la o mână nu sunt identice, nici pământul nu e neted peste tot. Zece ani ei nu avuseseră cai și căruțe proprii, și iată acum li s-a strigat: „Luați!" Zabaznîi, cu fața arsă de vânturile de pe Don, roșu de băutură, își dădu seama că a sfeclit-o, dar era târziu. Lepădându-și sacii, rupând arbuștii, împingându-se și împungându-se cu ce s-o nimeri, cazacii bătrâni cu fețele desfigurate se năpustiră asupra cailor. Tropăitul a cinci sute de perechi de cizme a zguduit pământul, ca în bătăliile din timpuri străvechi. Răcnetele asurzitoare, înjurăturile barbare și nechezatul cailor speriați

se contopiră și se înălțară în aerul serii. Oamenii trăgeau căpestrele, înhățându-le unul de la altul, smulgeau hățurile, iar proțapurile carelor săltau spre cer ca niște tunuri antiaeriene. Ca să-și elibereze mâinile, un cazac își puse două juguri la gât, niște cumetri se înhămaseră ei înșiși, trăgând într-o parte o căruță nouă și rezistentă, iar un alt cazac, smolit, pletos, ce aducea a țigan, stătea într-un car simplu, cam hodorogit și uzat, strigându-i cuiva:

– E al meu! Zău, e al meu! În anu' treizeci l-am meșterit, chiar înainte de colhoz!

Toți știau, dar fiecare voia să uite, că în armată nimic nu-ți aparține, nimic nu e al tău. Iluzia proprietății le îmbăta spiritul ca o licoare dulce.

Comandanții apărură și ei, repezindu-se să potolească lumea, însă în acea împărțeală înfocată de cai nimeni nu-i lua în seamă.

Unul dintre cei care avea dreptul să strige urlă spre Nerjin:

– Ce stai? Belitule! Alege un cal!

Doar Nerjin și încă trei coreeni, apăruți de nu se știe unde, toți cu ochelari, nu s-au aruncat în acea încăierare pătimașă. Îndemnat de strigăte, fără să se despartă de servietă, Nerjin porni cu nepăsare înainte și văzu la câțiva pași un cal legat de un copac, ce-i drept, puțin cam înalt. Se apropie, îl apucă de frâu, iar calul începu să forăie cu dispreț, privindu-l de sus. Lui Nerjin îi era absolut indiferent, nu conta ce lua, și începu să-l dezlege pe acela.

Taeokin, aflat în apropiere și înfuriat pe mujicii răsculați, se aruncă din spate asupra lui Nerjin, înjurându-l:

– Ce faci, băi, învățător tâmpit, *cine* te crezi să dezlegi?

Sprânceana dreaptă a lui Nerjin se ridică ironic – era o mimică însușită încă din copilărie în familia Feodorov:

– Cine înjură nu are argumente. Vedeți și dumneavoastră, dezleg un cal.

– Care cal, prostule? Armăsar! Armăsarul căpitanului! E înșeuat, nu vezi?

– A-a-a, acum aflase și Nerjin. Atunci, scuzați-mă.

Cu aceeași servietă și cu aceeași nepăsare, a mers mai departe, a apucat de frâul ud un căluț cu picioare flocoase care se desprinsese de ceilalți. Căluțul nu a opus rezistență, și Nerjin îl ducea de frâu, neștiind ce să facă apoi cu el.

Soarele se lăsa tot mai jos pe cerul tomnatic. Carele au fost distribuite: câte unul la două persoane, iar caii erau mult mai mulți, încât s-a ordonat să fie înhămați câte doi și câte trei, trebuind să meargă în urma căruțelor sau de o parte și de alta a lor. Unii cai erau legați, dar pentru alții nu se găseau nici căpestre, nici frâie, deși dimineață erau pentru toți (viitorii stăpâni le-au luat de rezervă). Însă caii năpăstuiți, fără să se întristeze câtuși de puțin, se plimbau și ciupeau din iarbă.

Zabaznîi a ordonat strict să iasă la drum companie după companie. Însă nimeni nu-i lua în seamă ordinul: acum, când erau pe caii lor, fiecare avea propriile păreri subtile despre unde e mai avantajos să meargă – în față sau la coadă, în urma căror cai –, așa că atitudinea de superior a lui Zabaznîi nu-i impresiona și nu se simțeau obligați să-i îndeplinească indicațiile. Unii ieșeau la drum în grabă, alții zăboveau, iar unii stăteau la pândă pentru a se strecura printre căruțe – osiile carelor se agățau unele de altele, caii legați se izbeau și se rupeau din hamuri –, Zabaznîi era călare, iar mujicii din companie se agitau pe suprafața stepei, străduindu-se în zadar să-i găsească pe plutonierii care nu se mai mândreau cu rangul lor și-și schimbau cușmele și cojoacele cu cumetrii.

Mulți cai rămași fără hamuri rătăceau prin stepă. Cineva a ales trei cazaci dintre cei aprigi și i-a trimis să-i adune într-o herghelie. În zarea stacojie a amurgului, se vedea cum doi dintre ei alergau în urma acelei herghelii,

mânând-o spre convoi. Caii mergeau la trap, zvârleau din copite, se întretăiau fugind – și apăreau pe fundalul roșu al asfințitului ca niște figurine negre identice.

Lângă drum stătea o figură tristă, într-o șubă orășenească jerpelită, cu servietă, și, cu un pas în urmă, o iapă cuminte cu picioarele flocoase, ținută de un frâu zdrențuit, păștea iarba cea mai proaspătă, fornăind.

– Ei, nene! Ți-ai ales una de-o seamă cu tine! a strigat cineva dintr-o căruță apropiată, care nu se aliniase în coloană, ci încă se afla în îmbulzeala carelor din apropiere.

Nerjin privi nedumerit la cel care strigase. Un țăran scund ședea singur în căruță, cu căciula pusă strengărește pe-o ureche, și rânjea; avea patru cai înșeuați, dar niciunul nu era legat de căruță.

– Tu câți ani ai?

– Douăzeci și trei.

– Păi, și ea tot pe-atât are. Nici părul încă nu i s-a încârceiat. Ce stai cu ochii în pământ? Sau poate o fi acolo vreo comoară îngropată?

Nerjin încă era cuprins de o năuceală obscură și disperată. Țăranul îl lua peste picior, însă Nerjin nu reacționa. Trăgând iapa de căpăstru, se apropie de căruță.

– Se vede că te pricepi la negustorie. Măcar ai prins una. He-he, iapa-i bună! Ceri mult pe ea?

– Nu-mi găsesc căruță, spuse Nerjin posomorât.

– Vrei o căruță? Ia-o pe-a mea. Dar în servietă ce-ai? Bani? Nu cumva umbli prin comitete populare?

– Sunt... învățător.

– Învățător? Ai carte, ai parte! Da' să știi că prea multă minte strică. Unde ți-e sacul soldățesc?

– Care sac soldățesc?

– N-ai sac? Dacă ai fi avut sac, te-aș fi luat, da' așa, la ce dracu' îmi trebuiești. Du-te la altul.

Zabaznîi, care trecu pe-alături în galop, își reținu un moment armăsarul și aruncă spre Nerjin o privire amenințătoare:

– Ce-avem aici? Urcă în căruță!

– Unde să-l mai așez, tovarășe Zabaznîi? Cotiga e mică, spătarul din urmă a crăpat, abia merg singur...

– O să te pocnesc, Dașkin, de-o să mă ții minte.

Și calul lui Zabaznîi porni mai departe.

– Uite, măi! Ce mai general...„Canalie de cazac", Dașkin îi aruncă vorbele astea, dar cu glas încet. Și, apucând frâul iepei lui Nerjin, bălmăji: Șezi aici! Oricum, o să-mi dea să duc un neghiob.

Nerjin se sui pe roată, își trecu piciorul peste loitră, iar Dașkin trase iapa mai aproape, îi dădu jos căpăstrul cu o mișcare rapidă, luă căpăstrul în căruță, iar pe iapă a gonit-o, împingându-i botul cu palma:

– Pleacă, stârpitură mucoasă!

Calul a dat din cap, a privit spre om cu ochi mari supărați, a mișcat coada cu acel aer cu care oamenii strâng din umeri și a plecat fără grabă spre herghelie. Nerjin s-a așezat turcește pe paie în fundul căruței și și-a pus servieta pe genunchi. De pe umerii săi au căzut deodată o mulțime de sarcini nerezolvate: să caute al doilea cal, o căruță, încă un căpăstru, și, cel mai important, să înhame caii – era o treabă despre care nu avea nici cea mai vagă idee. Devenise mai vesel și, vrând să-i spună noului său stăpân ceva, doar că pe un ton plăcut, a dat din cap din urma iepei:

– Ce, nu-ți trebuie? E bătrână? Nu m-am uitat la dinți.

Parcă ar fi știut cum să examineze caii.

Dașkin se uită la Nerjin chiorâș, de sub căciula trasă pe frunte – parcă voia să se convingă că nu auzise greșit vorbele lui Nerjin –, și-l întrebă:

– Pe tine cum te cheamă?

– Gleb.

– Eu sunt Miron. Potrivindu-și căciula, a adăugat: Gavrilîci. Ține căpăstrul! Bagă-l sub paie.

– Ca să nu se vadă? întrebă Gleb înțelegător.

– Vorbește mai puțin, îl întrerupse Miron sumbru. La noi, e ca-n Polonia – cine are mai mult, acela e *pan*.

Lumina asfințitului se stinse. Din ordinul cuiva sau întâmplător, convoiul format din trei sute de căruțe se urni din loc. Această mișcare nu ajunse repede la cotiga în care ședea Gleb – trecu o vreme până s-au pornit și ei la drum.

Se întunecase, pe cer se vedeau deslușit chiar și cele mai mărunte stele – elipsa Coroanei Boreale și pletele ciudate ale Dragonului. Oare au trecut doar două zile de când Gleb a stat, tot sub aceste stele, așteptând sub ferestrele raikomului din Morozovsk? Nu trecuseră oare doi ani? Și ce-i cu Nadia? Ce se va întâmpla cu ea? Femeile sunt atât de neajutorate. Destinul femeii, în general, este mai greu decât cel al bărbatului.

Toate întâmplările prin care a trecut Gleb l-au obosit atât de tare, încât și-a lăsat capul pe culcușul de paie și a adormit legănat de căruța care mergea agale pe drumul de țară.

Când s-a trezit, convoiul stătea pe loc. Răceala nopții de toamnă era tot mai pătrunzătoare, i se strecura sub șubă. Din urmă se auzea răspicat răsuflarea cailor de la carul ce se oprise.

– De ce stăm, Miron Gavrilîci?

Zgribulindu-se înfrigurat, vârându-și capul în gulerul paltonului de toamnă, Miron bălmăji fără să se-ntoarcă:

– Dar tu n-ai vrea să mănânci?

– Ba da! – Nerjin simți deodată limpede și acut că are o foame de lup.

– Păi, și caii vor, explică Miron cu aceeași indiferență.

Însă Gleb nu se gândi la cai, ci la propriul stomac. A răscolit prin servietă și a mai găsit acolo două ouă tari

strivite, câțiva castraveți și o bucată de pâine uscată – tot hrănindu-se cu imaginația, în două zile nu mâncase provizia pentru o zi. Șovăind puțin, Nerjin zise:

– Dar tu vrei?

– Vreau, se întoarse iute Miron.

– Stai puțin, pe aici pe undeva aveam și sarea... într-o cutie de chibrituri. Uite-o!

În lumina difuză a stelelor, niște ochi obișnuiți vedeau neclar. Miron a scos un cuțit strâmb și s-a apucat să curețe un castravete.

– Nu am voie să mănânc toate astea, se jelui el.

– De ce?

– Frate, am ulcer, spuse Miron cu voce tare, de parcă se mândrea cu asta. Trăiesc doar cu lapte acru.

Se auzi cum hăcui castravetele, după care i-a întins lui Gleb cuțitul cu tăișul încovoiat. Mânerul cuțitului era din lemn gros și crăpat, învălătucit cu sârmă.

Denumirea strașnică a bolii îl impresionă pe Gleb.

– Și de unde vi se trage?

– Votca m-a stricat. Am băut multă la viața mea. De fapt, sunt complet invalid – nu trebuia să mă ia în armată. Dar m-au luat în convoi.

– Credeți că vom nimeri cu toții în convoi? întrebă Gleb îngrijorat.

– Deja am nimerit! i-a tăiat-o Miron. Ai orbit sau ce?

– Păi, încă nu ni s-a spus! – de parcă niște mâini reci l-au încleștat iarăși pe Nerjin în jurul gâtului. Oricum, eu voi pleca în artilerie.

– Unde-e-e?

– În artilerie.

– Și cine te va lua?

– Am studii de artilerist.

– S-o crezi tu!

Daşkin îl bătu uşor pe umăr. Acolo ţeava trebuie învârtită.

– Ce să faci cu studiile tale? Ţeava tunului e de zece puduri. Sunt şi de douăzeci. Iar tu eşti bolnăvicios.

– Sunt sănătos.

– Dacă erai sănătos, nu te-ar fi luat în convoi. Uite ce mânuţe ai! Cu ele să ţii doar un creionaş, şi gata. Tutun ai?

– Nu fumez.

Aruncând coaja fărâmiţată de ou, Miron coborî sprinten din căruţă şi se îndreptă spre rugul de lângă căruţa din spate. Atunci căruţele din faţă s-au clintit şi începură să se mişte încet. În timp ce Nerjin se gândea ce să facă cu caii, aceştia s-au pornit singuri.

Daşkin a ajuns căruţa din urmă şi, fără să urce în ea, pufăia mulţumit dintr-o ţigară de mahorcă:

– Nici să fumez n-am voie.

– Atunci de ce fumaţi?

– Eh, frate! râse Daşkin. Împrejurările mă silesc. Încă o ziulică mai trag din ţigară, iar după Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor voi fi tocmai bun de pus pe foc. După ce am primit ordin de mobilizare, o ţin tot într-o băutură. Am băut toţi banii, nici de pâine nu mi-au rămas. A fost odată un om pe nume Daşkin, acum a ajuns vizitiu. M-au terminat!

– Vizitiu?

– Vizitiu în raiispolkom[18]. Grăjdar.

Amărăciunea vocii sale trezea compasiune. Daşkin urcă în căruţă dintr-o săritură, se aşeză într-o rână, cu picioarele atârnându-i, aproape atingând roata, îşi trase căciula pe ceafă, îşi scărpină călţii părului uşor încărunţit, iar Nerjin îl cerceta în lumina slabă a înserării.

– Mai înainte ce-aţi fost?

[18] Comitetul executiv raional.

– Eu? Primul revoluționar din județul Borovsk, gubernia Voronej! Întreabă pe oricine. Am fost erou în războiul civil. Comisar la colectările de cereale.

Cuvântul „revoluționar" a răsunat în sufletul lui Nerjin ca o muzică. Își ațintì cu nesaț privirea asupra feței lui Dașkin și-l văzu printre scânteierile țigării. Acela se schimbă la față într-un mod miraculos: nu mai arăta vlăguit, ci întinerit, nu mai era un om fleșcăit, ci plin de voință. O, soartă! Gleb avusese noroc! Nu era întâmplător că, uite, nimerise într-o căruță cu un revoluționar. Trebuie să cauți astfel de oameni, să le pui întrebări, cât mai sunt în viață – ei sunt mult mai prețioși pentru istorie decât documentele palide și reci ca niște mumii neînsuflețite.

Convoiul iarăși se opri. Caii de la carul din spate se apropiară și își băgară capetele în căruța lui Dașkin. Își ascunseră boturile în paie, chiar lângă șoldul lui Gleb, și stăteau așa neclintiți, doar din când în când mișcându-și delicat urechile, de parcă și ei ascultau și se mirau.

– E foarte interesant. Povestiți. Ați fost ilegalist?

– Nu, nu mă îngropam eu în ilegalitate. Dașkin nu e dintr-ăștia. Eu făceam revoluția deschis. Încă din 1917 eram primul care a ucis un moșier în județul nostru.

– Era o jigodie?

– Toți erau niște jigodii. Exploatatori buni nu există. Ești învățător, trebuie să știi.

– Și cum l-ați ucis?

– Ei, cum? Ești tare deocheat! Să ucizi un om e ca și cum ți-ai murdări un pic degetele. Ne-am dus la el seara, eram doi, și-i spunem ciocoiului: Suntem din partea Sovdepului, anunță sosirea noastră! Ciocoiul îmi zice: „Noi nu primim din ăștia." Da' eu aveam o armă în spate, o cumpărasem de la un soldat fugar. Canalie – îi spun –, te-ai vândut lui Kerenski? Ne-am repezit la el, călcând pe

covoarele moi, iar el a fugit pe scară, apoi în odaie, în salon. Până am intrat noi, el stătea boierește la gura sobei – cămin se cheamă. Se încruntă: „Ce vrei? Cine te-a lăsat să intri?" Era ca un ministru – înalt, cu botul roșu, rotund, iar pe obraji îi creștea un păr cărunt, des, ca la motan. Peste tot erau vaze înalte, delicate – nu cumva să le atingi –, gramofonul cânta, muzica se revărsa prin casă. Ai văzut vreodată un gramofon? Așa se numeau înainte patefoanele. Pe canapea ședea soția, broda; și ea era înaltă, o cucoană care știa notele, iar copilașii se jucau cu o mașinuță pe podea. Cutare și cutare, le zic, ordin de la Sovietul deputaților țărani! Vă dau două ore – eliberați casa! Mi-am scos arma și cic-cic! Trag închizătorul. Deodată, soția oftă și ieși în fața copiilor, protejându-i...

Carele din față s-au pornit repede, luând-o la stânga. Și caii lui Dașkin se porniră brusc, iar din țigara lui, fumată până la capăt, se împrăștiară firimituri roșii pe pantalonii săi vătuiți. Dașkin scutură repede fărâmele de jăratic de pe genunchi, înșfăcă hățurile și se ridică în picioare în căruță.

– Ei! Hei! Când bate vântul, fii cu ochii-n patru, altfel nu mai stingi vata!

Și-și ațintì privirea înainte, atent la cotiturile drumului.

– Ce facem mai departe?

– Vom strânge ovăz, trebuie să luăm câteva căldări în plus.

Convoiul se opri pe la jumătatea nopții pentru a colecta ovăz. Se vedeau două becuri mari în mijlocul câmpului, în armanul colhozului, acolo ovăzul treierat stătea grămezi între niște scânduri legate de pari. Spre acel loc se deplasau, unul după altul, toate carele convoiului. Ovăzul era turnat în lăzi, câte două căldări de cal. Magazinerul colhozului număra căldările cu voce tare, iar Zabaznîi, stând deoparte, se zărea prin întuneric ca o statuie din vremurile cavalerești;

curelușa îi era, ca și adineauri, trasă sub bărbie, iar mantaua i se lăsa de pe umeri pe spatele calului.

– Șaizeci și cinci! Șaizeci și șase! număra magazinerul.

Dașkin alerga de la hambar la căruță.

– Unde torni a noua căldare? a răsunat Zabaznîi.

– Șaizeci și șapte! număra magazinerul, fără să se uite în ce căruță turna mai mult ovăz și în care mai puțin.

– De ce a noua, tovarășe Zabaznîi? A șaptea! Zău!

– Dașkin? îl recunoscu Zabaznîi. Minți!

– Eu cașă de ovăz nu mănânc, tovarășe Zabaznîi, stomacul meu nu suportă așa ceva. Dacă nu mă credeți, pot să le torn înapoi, numărați.

– Șaizeci și opt!

– Ei bine, toarn-o și pe-a opta, nu-l încurca pe magaziner.

Dașkin a umplut a zecea căldare cu vârf, a deșertat-o, dând-o următorului căruțaș, și a și tras carul într-o parte.

– De ce n-aveți cai legați de căruță?

– Nu avem frânghii, tovarășe Zabaznîi! îi strigă Dașkin din întuneric.

– Dar dacă răscolim prin paie? se auzi din spate, însă Dașkin deja dădu bice cailor și porni în urma celor care plecaseră mai departe, pe drumul nebătătorit și plin de hopuri al câmpiei.

– Uh, ticălosul! zise Dașkin cu răutate, fără ca Nerjin să înțeleagă cui i se adresase – comandantului coloanei sau calului leneș din dreapta.

Printre hurducături, Nerjin întrebă totuși:

– Ce grad are Zabaznîi? E ofițer activ?

– Cine? Zabaznîi? E cazac, lua-l-ar dracu', pui de câțea! Mă mir cum de-i rabdă puterea sovietică?

Carul i-a ajuns pe cei care se îndepărtaseră, iar din urmă s-au apropiat aceiași patru cai de dinainte. Convoiul s-a

întins iarăși, pe drumul larg de stepă, și se mișca încet, cu același geamăt scârțâitor.

– Printre cazaci, sunt și bolșevici, ripostă Nerjin.

El ținea bine minte sărbătoarea aceea gălăgioasă, când cazacilor le-au fost restituite uniforma și gradele lor din 1936, din Rostov. Până atunci erau numiți doar pui de cățea, contrarevoluționari.

Dașkin se întoarse și spuse aproape în șoaptă:

– Cine-i bolșevic? Toți sunt albi, canaliile. Am împușcat câțiva dintre ei, nemernicii. Uite! Dacă n-am împușcat cu mâna asta o sută de bandiți albi, poți s-o tai de tot.

– Dar de unde îl cunoști?

– Pe Zabaznîi? Păi, cine nu-l cunoaște? Porcul! A fost șef de depozit în raipotrebsoiuz.

Dașkin se răsuci din nou spre drum și se ghemui în gulerul ridicat.

Iar Nerjin rămase cu gura căscată, gândindu-se la cele auzite. Se înfășură mai strâns, se întinse pe paie și începu să chibzuiască asupra destinelor lor atât de stranii: el a fost student – acum e căruțaș, Dașkin a fost revoluționar – acum e un vizitiu ursuz, iar cel care fusese cazac – acum e afacerist cooperatist, cu gesturi de conchistador. Toate aceste gânduri i s-au învălmășit în cap, și el iarăși a adormit, dar dormea rău – frigul nopții de toamnă îl răzbea, înțepător. Auzi cum treceau peste niște ape, Dașkin vorbea cu caii, îndemnându-i să bea, că pe urmă apă nu va mai fi, apoi îl îmbrânci pe Nerjin, strângând paiele de sub el, după care merseră mai departe cu același bocănit ritmic. În lumina verzuie a lunii de dinaintea răsăritului, Nerjin se trezise de-a binelea, încătușat până la durere de frig. În zori stepa imensă era acoperită de argintiul brumei ce licărea în lumina lunii. Cerul se înseninа, iar cozile, coamele cailor și paiele se înălbeau, acoperite cu fire de brumă. Convoiul se târa încet;

Daşkin mergea alături de car – arăta zdrențăros și istovit. Coborî și Nerjin, doar că de cealaltă parte – el nu voia nici să vorbească, dar nici să mai gândească. Nu rămase în sufletul lui niciun dram din acea liniște nocturnă când nenorocirile i se păreau ademenitoare, iar nefericirea, ușor de ocolit. Dimineața clară, lucidă, venea asupra omului aruncat în prăpastia vieții cu o cruzime chinuitoare – pe Nerjin îl apucă din nou disperarea. Mergea și se gândea doar cum să se încălzească și ce o să mănânce în acea zi. Oamenii și chiar el i se păreau niște cârpe jalnice, iar boturile numeroșilor cai i se păreau respingătoare și băloase.

Apoi răsări soarele, împrăștiind o lumină bogată, razele scânteiau pe boabele de rouă ce alunecau de pe stratul de brumă. Cerul se albăstrea. Treceau nori rari, subțiri, stepa se lumina și se încălzea.

Drumul trecea prin niște locuri râpoase, ba o lua pe dealuri, ba luneca în vâlcele. Și capul și coada coloanei se ascundeau, încât convoiul parcă n-avea nici început, nici sfârșit, ca această stepă imensă de pe Don, lipsită de păduri ce ar împrospăta peisajul. Alături de convoi, mergeau călăreții, șezând fără șa pe spinările cailor, mânând cu șuierături și chiuituri herghelia pe întinderea stepei. Scârțâitul lent și infinit al carelor se târa spre orizont. Tot așa, probabil, pecenegii și polovțienii pribegeau pe această stepă – ei cunoșteau roata, își făceau care din lemn și domesticiseră calul –, nimic nu s-a schimbat în răstimpul acestor opt veacuri scurte...

După acea dimineață, zilele se scurgeau lent, unele semănând între ele, altele nu. Semănau prin faptul că în fiecare zi mergeau, mergeau necontenit; aceeași herghelie ba alerga în galop, ba se împrăștia pe pășune. Adăpau caii când în râuri, când în pâraie – Nerjin credea că îi adăpau prea des – și, nu se știe de ce, obligatoriu le scoteau frâul.

În toate acele zile, se menținea o toamnă caldă, însorită și liniștită, cu un cer senin-palid, cu norii împletiți într-o dantelă subțire ce plutea atât de încet, cu atâta nepăsare, de parcă nicăieri pe pământ nu era niciun fel de război, nu zburau bombardierele cu aripi negre, nu cădeau bombe, obuze, nu explodau mine, formând cratere negre. Lui Nerjin nu-i veneau niciun fel de vești de pe front, nici alarmante, nici îmbucurătoare, și din această cauză timpul părea că se oprise cu totul.

Altfel erau zilele cu popasuri în stanițe și cătune (dacă poposeau într-o școală, o umpleau de gunoi la fel ca mujicii din Morozovsk); uneori aveau norocul să găsească mai multă mâncare, alteori nu puteau face rost de-ale gurii; Dașkin spunea diferite povești, având o dispoziție schimbătoare: când neliniștită, când resemnată.

Nimeni nu știa încotro mergeau. Doar după soare își dădeau seama că se îndepărtau tot mai mult de front și toți, cu excepția lui Nerjin, se bucurau de asta. Nerjin nu putea recunoaște locurile acelea de la marele cot al Donului, deși trăia de șaisprezece ani în Rostov: nu recunoștea niciun oraș, de fapt, orașe nici nu erau, nu erau nici căi ferate, nici șosele – doar stepă cât vedeai cu ochii. Deodată, trecură peste un râu destul de mare, Cir – niciodată nu auzise el de râul acesta, și cât de potrivit ar fi fost la litera „C" atunci când se juca cu prietenii de-a râurile. Însă, pesemne, ei cunoșteau mai bine orice alt râu din Africa.

Apoi împrejurimile au devenit mai deluroase și apăruseră stânci imense de cretă. Acolo au aflat de la localnici că în curând vor urma cătunul Kletskaia și imediat după el – Donul.

Însuși Zabaznîi nu știa unde ducea convoiul, era limpede doar că trebuiau să ajungă cât mai departe de linia frontului (de-acolo avea de gând să plece, negreșit). Direcția

inițială era cătunul Ust-Medvedskii. Comisariatul de acolo primise deja o telegramă cifrată pentru îndreptarea convoiului spre cătunul Novo-Annensk – cu cât mai departe, cu atât mai bine – și se părea că retragerea aceea liniștită nu mai avea sfârșit. Cât despre hrănirea căruțașilor, la comisariat s-a decis de comun acord să-și găsească singuri de-ale gurii prin case și grădini. Pentru ovăz, i-au dat lui Zabaznîi un teanc de chitanțe, ca să alimenteze caii din hambarele colhozurilor, din contul livrărilor la stat; cât despre fân, nu li se spunea nimic, dar se presupunea oarecum. Câte un colhoz mai declara că nu are ovăz sau că au efectuat deja livrările. Caravanei de mii de cai nu-i păsa de asta, ea voia să rumege fân înmiresmat de stepă și, fornăind, în rotocoale de aburi, să aleagă din lăzi și găleți cei mai lungi știuleți, cu grăunțe măscate, aurii. Nici Zabaznîi nu reușea și nici nu voia să alerge de fiecare dată la administrația vreunui cătun, înaintea convoiului, dintr-o parte în alta a stepei – după stoguri, după ovăz și porumb. Nici nu mâna convoiul pe drumurile acelea șerpuite, în căutare de nutreț. În afară de asta, companiile și plutoanele s-au amestecat încă din prima seară – plutonierii nu se arătau, iar șefii companiilor se calmaseră –, doar Zabaznîi alerga în galop, ba să întâmpine convoiul, ba să-l depășească, fluturându-și mantaua de ploaie cenușie; curelușa îi rămânea trasă sub bărbie, însă acum lui Nerjin curelușa nu-i mai părea vitejească, ci mai curând vulgară.

Convoiul mergea în virtutea inerției – uniform, ca orice corp care, conform primei legi a lui Newton, nu resimte efectele forțelor exterioare. Și numai dorul de pribegie din timpurile străvechi era voința sa supremă. Ochiul ager al cuiva observa uneori în depărtare un stog, o claie sau niște căpițe, din anul trecut, înnegrite, sau din vara asta, mai proaspete. Într-acolo cârnea un car, după el altul, al cincilea,

apoi câteva zeci, cel puțin o sută goneau în direcția aceea, huruind prin stepa hopuroasă, fără drumuri. Carele mergeau în două, în trei rânduri, depășindu-se sprinten unele pe altele. Cei care rămâneau în urmă își dădeau seama că nu se vor alege cu nimic și goneau pe drumul mare înainte, ca să înșface primii stogul următor.

Lui Nerjin îi era străină această grijă țărănească și căzăcească, o grijă mai mare față de cai decât față de sine, și nu înțelegea cum de țăranii deosebeau fânul, la așa o distanță, și nu se năpusteau asupra paielor – dar, supunându-se legilor colective, ședea cuminte în car și se zgâlțâia pe drumurile de stepă, fără să iasă din cuvântul lui Dașkin.

Apoi, într-o zi înnorată, cu puțin înaintea serii, Dașkin cârni brusc carul și începu să gonească, dând bice cailor, întrecându-se cu vecinii, pentru a ajunge primul la stogul imens din depărtare. Nerjin își cunoștea deja obligațiile și ținea de frâu al cincilea cal, ce fusese legat de carul lor, ca să nu se rupă din funie pe drumul desfundat, să nu fugă cu tot cu căpăstru. Caii alergaseră într-un suflet până la stog și își vârâseră boturile în el. Fără să piardă vreun minut, Dașkin a sărit din car, a scos frâul cailor înhămați, pentru ca aceștia să mănânce, până una-alta, direct din stog, iar el, ca o pisică, se cățără sus pe spinările lor. Nimeni nu avea furcă, cu excepția înaltului și posomorâtului Truhaciov – acesta furase furca din grajdul gospodăriei căzăcești, în timpul unui popas. Și tocmai Truhaciov lucra de zor cu furca lui foarte lungă, stând în vârful stogului, pe fundalul cerului întunecat de norii de ploaie și de umbrele amurgului, își mânuia furca precum își mânuia Sfântul Gheorghe Biruitorul lancea împotriva balaurului, răsturna dintr-o mișcare și arunca jos căpițe de fân înnegrite, semiputrede, îndesite sub prăjini. Dașkin și alți bărbați răsturnau cu mâinile după Truhaciov al doilea strat – cel de culoare deschisă, uscat, parfumat, și aruncau brațe de fân, fiecare

în carul său. Cărușașii care nu sosiseră la timp se înghesuiră printre alți cai, strângeau ce le cădea și așteptau când vor putea să smulgă de jos. Molipsit de înflăcărarea comună, Nerjin apuca ce-i arunca Dașkin, clădea și bătătorea deasupra lăzii fânul, cum îl învățase – mănunchiurile să se lege unul cu altul, să se umple mai întâi marginile, iar apoi mijlocul, astfel încât să nu fie surplus de greutate într-o parte. În jurul stogului, se auzeau răcnete amestecate, înjurături vesele și grăbite, iar praful mărunt și usturător de fân se ridicase ca o ceață.

Pe neașteptate, trei călăreți veniră în galop spre stog, strigând: „Stați, stați! Ce faceți?" Doi dintre ei rămaseră jos, iar cel din față se cățără neîndemânatic sus, pe vârful stogului, și cu amândouă mâinile îl apucă pe Truhaciov. Acesta nu văzuse călărețiii, nu le auzise strigătele și nicidecum nu se aștepta la atacul lor – el doar se clătină puțin, dar îndată se îndreptă, desfăcu cu brațul stâng ambele mâini ale adversarului, iar cu dreapta a întors furca și l-a împuns în piept pe atacator. Omul se prăvăli jos de pe stog, cu capul răsturnat pe spate. Toți cei care se aflau de acea parte a stogului au început să gâgâie puternic și continuau să adune fân, iar de partea cealaltă nu se vedea nimic și munca nu încetinea. Însă cel care căzuse nu-și rupse capul, ci iarăși se cățără pe stog, dar nu în acel loc unde se afla Truhaciov. Nu mai avea căciulă pe cap, în părul încâlcit se împletiseră paie și steble uscate, mantaua de ploaie subțire se ținea de ultimul șiret în jurul gâtului. Cățărându-se pe stog, își întinse mâinile în sus și strigă indignat:

– Tovarăși! Veniți-vă în fire! Doar nu sunteți nemți!

Vocea sa puternică acoperise vâlva din jurul stogului, în ea era atâta disperare sinceră, încât nu puteai să nu te oprești pentru o clipă și să privești. Pe fundalul cerului ce se întuneca înainte de ploaie, indignarea sumbră a celui ce striga părea întemeiată și amenințătoare:

– Doar nu sunteți cotropitori! Doar nu sunteți fasciști! Ce faceți? Voi prădați spatele frontului nostru sovietic! Prădați pământul vostru sovietic natal!

Și, prinzând curaj, pentru că toți îl ascultau, străinul schimbă tonalitatea:

– Cine v-a dat voie? Cine-i superiorul aici? Cine-i superiorul, vă-ntreb?

Însă Truhaciov, dând la o parte fânul putred de pe stog, încă nu aruncase deloc fân bun tovarășului său. Văzu că alții și-au încărcat deja câte jumătate de car și nu mai putea să aștepte. De aceea răsturnă o grămadă de fân de un pud și-o aruncă drept în căruța lui.

– Sunt membru al comitetului raional de partid! strigă nou-venitul, întorcându-se furios.

– Cine-e-e? strigă Dașkin strengărește. Acolo, pe stog, dintr-o mișcare, își puse pe-o ureche căciula cu dosul găurit și se închină până la pământ.

– În oraș ești *membru*, aici, printre mujici, ești doar o...!

Mulțimea explodă într-un hohot de râs. Nu aveau niciun superior! Smulgeau fânul, furau stogul, se împingeau, căpițele foșneau în cădere, praful se ridica în valuri – membrul comitetului raional se zvârcolea ca prin ceață, oamenii smulgeau de sub picioarele lui straturile de fân, el căzu pe burtă și, bălăcindu-se rușinos, alunecă pe pământ.

Nerjin râdea cu glas mojicesc la gluma grosolană a căruțașilor, râdea împreună cu toți – și pentru prima dată îi păru bine că nu e nici învățător și nici student, ci pur și simplu un țăran, care se contopi cu acea gloată veselă, de neînvins.

– Haide, Miroane! striga el cu înflăcărare. Mai aruncă!

Și Miron îi arunca grămezi de fân, stogul se împrăștia, de parcă ar fi fost spălat de ape. Peste vreo zece minute, totul se terminase, nenorocoșii greblau cu degetele

pământul, iar Miron privea cât de încărcat era carul lui și se strâmba – Gleb aștepta domol o laudă.

– Nu va ieși din tine, momâie, nici bărbat, nici vizitiu. Acum ține frâul și mână! Fii cu ochii-n patru!

Cu fiecare zi ce trecea, Dașkin adopta față de Nerjin un ton tot mai disprețuitor. Și asta pentru că Nerjin se dovedea un nepriceput și un neîndemânatic, de orice s-ar fi apucat. Obiceiul nefericit de a căsca gura înainte de a deschide ochii și de a pune întrebări stupide îl nenorocea, așa credea Dașkin. El îi aruncă deodată hățurile lui Nerjin, sări din car și o luă într-o parte, sărind peste o îngrăditură, iar Gleb strigă: „Încotro, Miron?" – însă și așa era clar că se duce după harbuji, în harbuzărie, căci nu le rămăsese nimic de mâncare. De fiecare dată când duceau caii la adăpat, Dașkin le scotea frâul – Nerjin privea nedumerit, dar tăcea. O dată însă nu rezistă și întrebă:

– Dar de ce le scoți? Chiar nu vor putea să bea și-așa?

Atunci Dașkin luă de pe fundul caroseriei un băț și începu să i-l bage lui Gleb în gură, de-a curmezișul:

– Ia încearcă, bea apșoară!

În servieta lui Gleb se afla prețioasa carte a lui Engels – *Revoluție și contrarevoluție în Germania* –, și Nerjin voia s-o citească, având în plan să facă studii aprofundate despre fondatorii marxismului, cu scopul să elucideze profunzimea filozofiei și importanța lor istorică. În timpul zilei, când lumina palid soarele sfârșitului de octombrie și convoiul se mișca lent, monoton și fără niciun fel de peripeții sub cupola cerului nepăsător, Gleb deschidea cartea – unicul obiect ce-l lega de trecutul sublim – și încerca să citească. Însă niciodată nu reușea să treacă nici măcar de a cincea pagină – ba i se îndreptau, fără să vrea, ochii și gândurile spre un cătun ce-și arăta vârfurile plopilor de după un deal îndepărtat, ba se uita în sus cum norii iau diferite forme

ciudate, ba îl deranja Truhaciov care se suia în car, dar de cele mai multe ori îl deranja însuși Dașkin. Cum îl vedea pe Nerjin că-și scoate cartea din geantă, Dașkin imediat își pierdea calmul. Așa cum greutatea căruței apăsa asupra calului, făcând să-i zvâcnească spinarea, tot așa pe Dașkin îl apăsa și-l irita lectura cuconașului călător. Uneori făcea nazuri:

– Na, ține hățurile! Mi-au amorțit mâinile cu totul. Numai să te pornești la drum cu de-alde voi...

Iar el se prefăcea că nu mai poate de oboseală și se culca în paie ori pleca în ospeție la alt car. Dar uneori – și asta se întâmpla cel mai des – se lega de Gleb, tot sâcâindu-l cu vorbe înțepate:

– Citești? Păi, citește, citește... Cum se numește? Ești în toate mințile să ții în căruța mea așa o carte? Rupe „contra" asta! Iar revoluția asta – las-o-n pace... Stai, stai! Citești despre Germania? Ești nebun, vrei să ajung la tribunal? Engels? Ia arată-mi... En-gels... – Dădea din cap suspicios. – Ce chestie, ce șmecherie... – Tăcea. Apoi se cufunda într-un gând nou. – Eu, frate, știu ce înseamnă „contra" asta, mi-am zdrobit pumnii luptând cu ea, nici nu-mi trebuie să citesc cărți.

Nerjin vedea că lectura oricum nu va continua și, conducându-se după principiul că nu trebuie să piardă nicio oră, îl rugă pe Dașkin să povestească despre trecutul lui revoluționar. Dașkin atârna hățurile de bârnă, se întorcea într-o parte și, cuprinzându-și genunchii strânși, începea din nou să povestească. Deși era înclinat să se laude, s-o facă pe grozavul – ca fiecare om aproape –, istorisirile lui curgeau firesc și nu erau grosolane și orgolioase, ci adevărate, pline de personaje vii.

Dașkin povestea cum s-a ascuns în dulapul cu cărți în timp ce cavaleria lui Mamontov trecea prin satul lor („dacă

vrei să știi, mi-am pus la bătaie toți nervii de dragul revoluției"); sau își amintea cum pe el – ostaș al Armatei Roșii, bolnav de tifos – l-au dus în șopronul pentru bolnavii de tifos de lângă Melitopol.

– Infirmierii de-acolo nu se opresc nicio clipă: vin, răstoarnă o leșinătură și pleacă, răstoarnă alta și pleacă. Pe-acolo unde erau îngrămădiți bolnavii de mai înainte nu mai puteai trece. Și nu era niciun felcer. Câteodată trecea o surioară, le dădea de băut ceai celor care mai mișcau, mai răsuflau. Eu am început să gem și ea îmi băga cana între dinți. Am sorbit – băutura era dulce și mirosea frumos – și mi-am revenit pe dată. Atunci m-am uitat în jur – unde sunt, unde-am nimerit? Cineva zăcea trântit drept peste picioarele mele. Ei, îi zic, matahală, mai ușurel se poate? Îl ghiontesc, simt că n-am nicio putere în mâini, când mă uit – el e mort. M-a izbit în față duhoarea de mortăciune, iar am leșinat și nu mai țin minte nimic. Pe urmă...

Dar cel mai mult lui Nerjin îi plăceau, nu se știe de ce, povestirile de pe timpurile NEP-ului[19]. Tocmai atunci, zicea Dașkin, a fost cea mai bună perioadă din viața lui *fără de căpătâi*, după cum se exprima el mohorât. Nu i se dădeau funcții prea grozave – a fost secretar al sovietului sătesc și secretar al celulei comsomoliste. Nu era cel mai arătos, cel mai înțolit băiat din sat și nici primul șmecher, în schimb era cel mai *conștiincios*. El organiza de Paște deghizarea tinerelor comsomoliste în draci, el punea la cale șuierăturile, chiuiturile din noaptea Învierii și împreună cu alți comsomoliști smulgea cozonacii și ouăle sfințite din mâinile băbuțelor. De ziua Revoluției din Octombrie și de Întâi Mai, el dichisea fetele în *ziare vii*, niște costume albastre identice, și ele făcând un pas spre sală, cu piciorul

[19] Noua Politică Economică.

drept înainte, strigau de pe scenă lozinci de partid sau cântau ținându-se de umeri și legănându-și șoldurile:

Iușki-iușki-iușki-iușki
Cimberlen e-n cușcă
Dă-i la bot, ce stai! –
Vai, vai, vai!

Fața boțită și acră a lui Dașkin devenea mai moale, ridurile adânci de la colțurile gurii se netezeau când își amintea de izba-bibliotecă din satul lor (de propria sa izbă neîngrijită nu-și aducea aminte) și de prima *lampă a lui Ilici* sub tavanul ei văruit, lampa aceea arsese doar două seri, apoi a fost înlocuită cu una mai sigură, cu gaz, povestea și despre ședințele celulei de partid, o celulă adunată puțin câte puțin din patru sate – ședințele erau mereu închise, dezbaterile se țineau până dimineața. Cel mai mult, firește, se plăcea pe sine în acele amintiri – dar cine oare este în stare să se înalțe mai presus de iubirea de sine? Pe Nerjin îl impresiona puternic fiecare povestire nouă despre acea perioadă stranie a istoriei ruse – el regreta din tot sufletul că nu se născuse mai devreme, pentru a fi martorul acelor șapte ani ce ar fi putut să pătrundă și în ființa lui, șapte ani irepetabili de speranțe contradictorii, de înflorire și ofilire, de înflăcărări cosmice și de scepticism muribund.

În virtutea inerției, Dașkin povesti cu aceeași lăudăroșenie strengărească și despre un eveniment care nu-i făcea cinste, un eveniment remarcabil doar prin viteza picioarelor sale: s-a întâmplat în '29, când era comisar la colectările de cereale. Tot raionul se temea de el, băgase frica în toți, doar unul din satele vecine se răsculase împotriva colectărilor și el se duse acolo și convocă o întrunire. La acea întrunire, s-au adunat doar femei, dar au venit chiar toate câte erau în sat, de la fetișcane până la femeile bătrâne. Văzând că bărbații sabotează adunarea, Dașkin a hotărât să le sperie

puțin pe acele muieri – el striga la ele din pridvor, scutura revolverul deasupra capului și le porunci să le transmită bărbaților dispozițiile lui necondiționate. Însă pe parcursul cuvântării observă că femeile nu plâng, nu tremură de frică, nu pun întrebări, ci încet-încet se strâng înaintea lui, într-un semicerc tăcut și amenințător. Vedea cum femeile din față își mușcă buzele de furie și cum își suflecă mânecile. Una dintre femeile din spate apucă zăbala cailor lui. Vizitiul său înțelese primul pericolul – smuci caii și o luă la sănătoasa, fără să aștepte comisarul. Dașkin își dădu seama îndată că e primejdie de moarte, că gloata de femei e mai crudă decât cavaleria lui Mamontov, că nu poate fi vorba de judecată și rânduială, că femeile îl vor sfâșia, și nimeni nu le va judeca pentru asta. Atunci Dașkin se avântă pe balustrada laterală, trase din revolver de două ori deasupra capetelor și țâșni printre femeile care se dădură la o parte din calea împușcăturilor. Dar deodată se împiedică. În clipa când se ridica din genunchi, simți degetele femeilor rupând din părul său și pumnii lor lovindu-l în spinare. Dintr-o smucitură, se ridică, se strecură prin mulțime, scăpându-și revolverul, și fugi din răsputeri în urma carului. Ceea ce ar fi trebuit să-i facă felul lui Dașkin îl salvă: lipsa bărbaților. Femeile înnebunite se năpustiră în turmă după el. Una avu ideea să ridice revolverul și trase la întâmplare, dar nu-l nimeri pe Dașkin, ci răni o altă femeie la picior. O mare parte dintre muierile care îl urmăreau rămaseră în urmă, iar până la urechile tremurânde, ca de iepure, ale lui Dașkin ajunse doar un urlet animalic.

– Fug eu ce fug, da' mai întorc și capul și mă uit înapoi – fug și ele, fug blestematele, vreo douăzeci. Una își scăpase pe jos basmaua, părul i se zburlise – fug viperele, prima era la vreo douăzeci de pași de mine. Iar vizitiul-milițian gonește și se uită și el înapoi, s-ar fi oprit, doar că muierile ar

fi năvălit peste el. Eram încălțat în cizme noi de box, dar foarte largi: nu erau mărimea mea, ci mult mai mari, aveam un prieten în GPU, mi le-a dat pentru o sticlă de votcă. Cizmele alunecă, iată, îmi cad din picioare. Iar muierile mă ajung. E păcat de cizme, dar viața mi-e mai scumpă. Mă îndepărtez, mă opresc puțin, arunc o cizmă și iarăși fug, apoi arunc altă cizmă. Cum le-am zvârlit, am simțit că-s mult mai ușor, mai sprinten. Dar prima muiere îmi sufla de-acum în spate. După ploaie, pământul era ud, rece – asta se-ntâmpla prin octombrie –, iar eu zburam ca un înger cu aripi, nici nu atingeam pământul. Miliția nu putea nicidecum să oprească, iar muierea era cât pe ce să mă ajungă. Mi-au aruncat cizmele în cap o dată, de două ori, am avut noroc că o cizmă mi-a retezat cu tocul doar muchia urechii – și-așa, mă crezi, am fugit patru verste! Când pe-un delușor se văzu un sat străin, ne-au lăsat în pace. Am mai alergat puțin, apoi m-am așezat pe-o margine de drum, vai de piciorușele mele, erau reci ca gheața! Doar atunci am simțit frigul. Uite cum stă treaba cu ele, revoluția și contrarevoluția...

Această istorisire o auzi și Truhaciov. Bărbatul imens cu părul negru, cu un cojoc scurt și foarte strâmt pentru el, deseori cobora din carul său și se așeza în căruțele altora. Era taciturn, nu-i plăcea să vorbească, ci să asculte. După cum i se părea lui Nerjin, Dașkin se cam rușina de Truhaciov și povestea fără chef. Ascultând până la capăt povestirea lui Miron despre comisariat, Truhaciov scuipă expresiv în praful drumului, apoi coborî îndată și plecă fără să rostească vreun cuvânt. Dașkin aruncă în urma lui o privire disprețuitoare și se aplecă spre Gleb, vorbindu-i ca unuia în care ar avea încredere:

– Ăsta e *acel* ticălos. Chiabur siberian. Ce te uiți așa? Nu da din urechi. Știi câți antisovietici sunt aici? Trebuie

să ne ținem bine unul de altul. Îți spun adevărul curat: cazacii din fire sunt niște câini.

Într-adevăr, cazacii întâmpinau convoiul cu dușmănie. La început, dădeau impresia că se purtau astfel din cauză că trebuiau să-i hrănească pe călători în casele lor: chiar și să le dai să soarbă o supă de varză ori să mănânce cartofi copți, tot e cheltuială. Dar mai erai nevoit să păzești și grădina de venetici, și fânul din grajd să nu ți-l fure pentru caii militari, trebuia să mai ai grijă să nu-ți hoinărească prin ogradă, să nu-ți rupă îngrăditura din nuiele și să nu-ți strice porțile. O fetiță ieși în întâmpinarea convoiului și strigă:

– Mamă, mamă! Uite, vin cazacii!

Iar mama, cu fața severă, ca de aramă, îi răspunse din umbra gardului de nuiele:

– Care cazaci, proasto? Ăștia-s ruși!

Nerjin intra în case și vedea pe pereți de-a lungul lavițelor rame cu multe fotografii sub sticlă, adevărate galerii de voinici în vestoane căzăcești și cu Crucea Sfântului Gheorghe[20] pe piept; odată văzu cum un bătrân de peste optzeci de ani îl ridică pe nepot pe taburet în fața sa și-i spuse:

– Stai drept!

Și băiatul stătea drept.

– Răspunde, cine ești?

– Un cazac! răsună vocea puștiului.

– Din ce ținut?

– Ținutul Oștii de pe Don!

– Din care circumscripție?

– Ust-Haperski.

– Din ce staniță?

---

[20] Înaltă decorație în Imperiul Rus, instituită în 1807 pentru a decora soldații și ofițerii. Oficial, se numea „însemn de excelență militară", iar din 1913 a căpătat denumirea de Crucea Sfântului Gheorghe, având patru grade; a fost anulată la 10 (23) noiembrie 1917.

– Komîljenskaia.
– Din ce cătun?
– Serebrovski.
– Bravo! Ține sfecla!

Și cu mâinile tremurând de bătrânețe îi întindea o sfeclă prăjită în unt. Nerjin înțelegea cu mâhnire că nu este vorba de strachina cu ciorbă de varză și nici de gardul de nuiele rupt. Acest popor necioplit, îndărătnic, greoi, ca și soborul lor din stanița Ust-Medveț kaia, privea cu o bucurie sumbră, de sus în jos, la convoiul dezordonat al Armatei Roșii care se retrăgea.

Toate casele mari de piatră din Ust-Medveț kaia, de pe panta înclinată spre Don, au izbutit să se așeze drepte și semețe, cu fundațiile lor din piatră de râu, pe povârnișurile acelea abrupte. Pentru pivnițele acelor case, pentru ușile din fier, s-ar potrivi inscripții precum: „Magazie de făină", „Băcănia cupețului Sapelnikov", iar mâzgăleala „Prodmag Raipo[21]", alături de namila soborului, părea o potaie lătrând la un elefant.

Trecerea pe malul stâng al Donului se făcea pe un pod de pontoane. Podul era așezat atât de jos, încât apa brumărie, unsă de uleiul galben al soarelui în amurg, aproape că trecea cu pleoscăitul ei peste scândurile întunecate ale pardoselii. Convoiul traversa râul încet, mai întâi înghesuindu-se pe străzile din Ust-Medveț kaia și apoi la trecerea peste Don, după care nimerea pe o pajiște acoperită cu apă și cu tufari deși. Pe tot parcursul traversării, Daș kin se afla în ospeție în alt car, care în ultimele două zile mergea chiar în fața lor. Mai erau în căruța aceea doi cazaci, ori poate țărani, de vârstă medie, cu fețele încruntate și severe, cu sprâncenele dese și stufoase și cu nasurile ca niște cartofi mari. Cât a mers cu ei, Nerjin îi examina atent și a zis că cei doi sunt

[21] Magazin alimentar al Asociației raionale de consum.

fraţi – atât de tare semănau. Aveau şase cai pe care-i rânduiau zilnic la atelaj – chiar şi Nerjin îşi dădu seama că aceşti cai erau deosebit de buni. În ultimele zile, Gleb simţea că ambii vecini îi acordau atenţie, le prindea privirile fixate asupra sa, însă nu dădea importanţă acelui fapt, deoarece şi altor căruţaşi le plăcea să se zgâiască la Nerjin pentru a se distra, atraşi de povestirile lui Daşkin despre partenerul său ciudat. Acum Daşkin se avântase aşa de tare în conversaţie cu noii săi prieteni, încât Gleb se ocupă singur de trecerea peste râu – singur se strecură în şirul convoiului trăgând poruncitor de hăţuri şi certându-se cu mujicii arţăgoşi, singur dădu bice cailor şi strigă „Hăisa!", pentru ca ei să urce pe pragul podului. Se gândi că-i ieşi foarte bine şi îndată îşi aţinti privirea asupra calului din dreapta, îngrijorat să nu i se desfacă zăbala, şi-n acea grabă mare uită să mai admire pe la mijlocul râului suprafaţa apei la apus de soare, de o frumuseţe cu-adevărat poetică.

Când au ieşit de pe pod şi s-au oprit cu şatra printre tufe, Miron se întoarse, nu se ştie de ce, văzu că Gleb încă nu lăsa hăţurile din mână şi spuse mai moale:

– Bine, agaţă-le.

Gleb agăţă hăţurile de bară şi puse biciuşca la fundul căruţei. Miron aruncă mucul ars al ţigării făcute din hârtie înnegrită de ziar, se aşeză turceşte în spatele carului, trase din ţigară, scoase fumul şi întrebă:

– Hei, Gleb, ce facem mai departe?

– Nerjin nici nu-şi dădu seama că acum o săptămână nu ar fi fost în stare să-i dea un răspuns.

– Ce ne vor spune, aceea vom face.

– Numai proştii fac aşa.

– Dar ce putem face?

– Păi, hai să ne gândim.

Nerjin îl privi atent pe Daşkin.

– Tu însuți mi-ai spus să gândesc mai puțin.

– Cum crezi, Stalin are un cap mare?

Gleb își închipui capul puțin tocit al părintelui popoarelor și-i veni să întrebe dacă e vorba despre volum sau conținut. Dar, înțelegând că tema e periculoasă, spuse:

– Are memorie bună. Ține minte totul.

– Înțeleg, zise Dașkin emoționat. Tovarășului Stalin îi este greu. Fel de fel de ambasadori, același front, uzinele din Siberia, într-un cuvânt, o grămadă de treburi. S-au buimăcit așadar. Pașaportul e cu tine?

– Cu mine.

– Dar livretul militar?

– Și el.

Dașkin pocni din limbă și-și răsuci căciula în jurul capului:

– Ai înțeles?

– Nu.

– S-au buimăcit, îți zic! Trebuia să ni le ia la comisariatul militar și nu ni le-au luat. Ce te holbezi? Cât costă acum un cal, cât dai?

– Un cal? Pe cuvânt, nu știu. Niciodată nu am vândut cai... Dar pentru ce-ți trebuie cal?

– Și totuși?

– Păi... o mie. Sau două. Nu știu.

– Prostule! Cinci mii! Ba chiar șase. – Făcu un cerc cu degetul. – Avem cinci cai – asta înseamnă treizeci de mii! Ce-ți holbezi ochii? Acum ce să facem, să murim de foame aici? Încotro ne mână? N-ai mirosit armata? Vei mirosi destul! Nu te grăbi pe front, nu căuta pe dracu'! Uite, băieții aceia – făcu semn cu capul la cei doi din față – au de gând să fugă, ne iau și pe noi. Am trecut Donul, acum trebuie să chibzuim. Ei cunosc un locușor pe aici. Acolo vom vinde caii, apoi fiecare se duce în drumul său.

Înviorarea cu care Nerjin trecu podul dispăru imediat. Își întoarse privirea spre apa care lucea la soare în acele ore ale înserării. Dașkin îl privi iscoditor:

– Doar că nu împărțim caii în jumătate – ție îți dau numai doi cai...

Nerjin tăcea.

– Sau crezi că ne vor prinde? Nu-u, dragule. Nu-u... Acum mintea le este ocupată cu altceva. Nu-ți face griji. Războiul va șterge totul! Toată Rusia e pe drumuri! Care prost ne va căuta? – Dașkin râse. – Poate chiar și războiul se va sfârși într-o săptămână! Ei, ce zici?

Nerjin tresări, de parcă se trezi din somn, se uită fix la Dașkin și răspunse cu o hotărâre ce-l înspăimântă pe Miron:

– Să dezertez? În niciun caz. Și nici pe tine nu te sfătuiesc.

Dașkin se înnegură la față, întoarse capul și începu să răsucească un pai în jurul degetului. Paiul se rupse. Cu o dorință inexplicabilă de a-și atenua refuzul, Gleb spuse:

– Nu are rost, Miron Gavrilîci. Ți-ai făcut prieteni niște lupi, dar ei sunt negri ca smoala. Miile acelea nu-ți vor aduce liniștea. O să te dai de gol, au să te prindă... N-ai cum să te ascunzi.

Fără să se mai uite la Nerjin, care îi devenise brusc antipatic, Dașkin întrebă:

– O să ne denunți?

– Niciodată nu m-am ocupat de așa ceva.

– Atunci e bine – zise Miron îngândurat și totodată amenințător, sări din căruță și se duse la amicii săi. Din carul în care mergeau, se tot răsuceau spre Nerjin, se uitau lung la el și vorbeau, dar de la zece pași distanță vorba lor înceată nu se auzea.

Dunga de aur de pe apă se stinse și tablourile ce se perindau în fața ochilor lui Gleb se întunecaseră. Astfel se stingeau, probabil, și apusurile de pe Neva în toamna anului 1917.

Din acea seară, Nerjin nu-i mai văzu pe frații cazaci, nici pe Miron nu-l întreba de ei.

Fiindcă și discuțiile lor s-au sfârșit.

Dașkin a mers două zile tăcând, doar uneori izbucnea înjurând caii și de câteva ori îl certă pe Gleb pentru nepriceperea sa în munca de vizitiu. Iar în seara celei de-a doua zile, se opriră pentru popas sub norii întunecați și nu reușiră nici să adape caii, că se porni o ploaie scurtă și deasă. Ploaia i-a udat și îndată se făcu frig. Truhaciov se duse să-și adape caii, Nerjin și încă doi căruțași stăteau pe laviță într-o casă așteptând ca stăpânii să-i poftească la masă, iar partenerul lui Truhaciov, prudentul Poriadin, un băiat din Siberia, scund, rotund și rumen, vorbea delicat cu două fete cam murdare; a observat că una dintre ele avea opincile rupte.

– Vai, mamă, dar de ce opincile-i sunt rupte? Uite că se vor destrăma de tot, și fata rămâne desculță?

O cazacă bătrână și grasă, care se uita posomorâtă la cei trei trântori de pe laviță, îi aruncă lui Poriadin o privire mai blândă – așa se îmbunau toți când vorbeau cu Poriadin:

– Se împlinesc trei luni de când tatăl fetei nu mai e cu noi, dragule. N-are cine să aibă grijă de ea.

Poriadin ridică fetița pe laviță, îi scoase opincile și le întoarse pe dos în lumina lămpii ce era atârnată cu o sârmă lungă de tavan:

– Ață ai?

– Te pricepi?

– Știu mai multe meserii.

– Vecinul era cizmar! Să aduc?

– Hai, adu. Și un ac, un cuțit și-o piatră de tocilă!

Stăpâna trase o fugă pe la vecine, aduse de toate, trase lampa mai jos și răsuci fitilul ca să fie mai mare: economisind „gazonul", cazacii aprindeau lampa pentru puțin timp și nu ridicau prea tare fitilul. Așezându-se la colțul mesei, Poriadin începu să repare opincile. Fata stătea alături de el și-l urmărea.

În pridvor se auzi tropăitul greu al cuiva care-și scutura cizmele, intră Dașkin. Era beat. Clătinându-se foarte tare, el își șterse cizmele cu mătura și, lăsând urme de glod, trecu spre laviță și se așeză cât mai departe de Gleb. Se uită tulburat la ocupația lui Poriadin și zise privind sumbru podeaua:

– Ei, învățătorule, trebuie să adăpăm caii?

– Trebuie, lungi Nerjin șovăielnic cuvintele în liniștea ce se lăsa în odaie.

– Păi, eu trebuie să le fac pe toate? – Dașkin porni să-i spună tot ce i se adunase pe inimă. – Vezi tu, boierul și-a găsit vizitiul! Și, întorcându-se spre ceilalți doi căruțași: Dașkin, ai grijă de cai! Dașkin, ține hățurile, Dașkin, adu-le de mâncare! Uite ce voinic e, dar nu poate încărca o căruță cu fân! Eu nu ți-s slugă! Chiar dacă ești învățător, ești un prost. Du-te și adapă caii!

Căruțașii tăceau. Nerjin roși, dar nu găsi ce să-i răspundă. Se ridică.

– Du-te, îți zic.

– Dar unde să-i adap?

– Întreabă-i pe oamenii din sat. Valea!

– M-aș duce cu plăcere. Dar unde să mă duc?

Dașkin doar asta și aștepta. Sprijinindu-și mâinile pe genunchi, se lăsă pe spate și vorbi tare de față cu căruțașii, bucuros că are martori:

– A? Băiatul nu urcă pe cal! Dar pe muiere poate să urce?

– Muierea stă cuminte – glumi un căruțaș tăcut cu fața lunguiață, care adineauri îl convinsese pe Gleb să nu se grăbească pe front, dar calul azvârle din picioare.

– Nici eu nu-s de fier. Și eu trebuie să mă hodinesc. Alții au pereche ca oamenii, numai eu am o momâie. Mare brânză că ești învățător! Ce i-ai învățat pe copii, mă întreb?

– Nu-i treaba matale. Mai taci din gură, îi răspunse rece Nerjin. Își puse căciula și ieși. Îi era rușine de toți cei care se aflau în izbă. Ar fi vrut să le explice că nu-i o problemă să urce pe cal, dar că nu putea duce de frâu încă patru cai – ei se vor încâlci, vor scăpa, vor fugi: caută-i după asta! Prin întuneric! Însă explicația ar fi fost grea și ridicolă, de aceea se abținu.

În curte era întuneric, umed și bătea un vânt tăios și rece. Primul gând al lui Gleb era că doar cailor anormali le e sete pe-așa timp.

În ocol se zăreau ca prin ceață trei care. Gleb deslușì că lângă unul dintre ele nu se aflau cai, deci acela era al lui Truhaciov. Apoi își găsi căruța nu după cai, ci după loitra stângă, deteriorată, de care s-a agățat de două ori și și-a rupt șuba.

Caii nu aveau ce mânca. Stăteau uzi, negri, triști, unii nemișcați, alții pășind de pe un picior pe altul – și toți își întoarseră capetele spre Gleb, așteptând ceva de la el. Deodată, lui Nerjin – care ieșise din izbă înrăit, cu cele mai înțepătoare cuvinte în cap pe care voia să i le spună lui Dașkin –, pentru prima dată de când porni cu convoiul, lui Nerjin i se păru că acele animale mari sunt niște ființe blânde care au o viață infinit mai grea decât cea a oamenilor. Da, acești cai nu mai erau niște simboluri (cu boturi băloase) ale ruinării strălucitoarelor sale speranțe de a deveni artilerist.

– Ce faceți, căluților? întrebă Gleb, uimit de căldura vocii sale. Vă plictisiți? Păi, nici noi nu avem ce mânca. –

Și-i mângâie pe blana jilavă și deasă a spinării. – Acuș mergem la adăpat. – Îi dezlegă pe doi dintre ei. – De ce beți atâta apă, prostuților?

Ieșise din ocol, ducând doi cai de frâu. Truhaciov venea călare, ducând patru cai de frâu.

– Truhaciov, unde-i adăpătoarea?

– Mergi tot înainte și-apoi la stânga.

– E departe?

– Nu, nicio verstă nu-i pân-acolo. De ce mergi pe jos? Suie!

– Nu, mi-e mai bine așa.

Nerjin dispăru în beznă fără să deosebească pe unde e noroi și pe unde-s bălți. Merse mult, din greșeală mai că avea să adape caii într-o baltă mare. Merse mai departe, spre o pantă pe care curgea un râu mic. Spre uimirea lui Gleb, caii se năpustiră spre râuleț și băură îndelung, cu pauze, stând nemișcați în apă.

Apoi se întoarse și fu nevoit să caute mult timp ocolul său, căci îl confunda cu altele, mai luă doi cai, îi duse la adăpat, și apoi încă unul. Picioarele i se udaseră de tot, transpirase în șuba lui din pricina umblatului, era așa de flămând că după câteva ore îi pierise pofta de mâncare, dar hotărî să meargă noaptea întreagă și să adape toți caii. Ca să petreacă timpul cu folos, încercă să-și adune gândurile, să le dea o oarecare direcție intelectuală, dar nu-i reuși nimic. Gândurile i se perindau alandala, fără vreo noimă. Cugetând asupra comportamentului lui Dașkin, Nerjin înțelese că el are absolută dreptate și că, începând cu ziua de mâine, va trebui să fie atent la toate și să învețe să călărească.

În cătun nu mai era nicio lumină când Gleb se întoarse ultima dată, intră în izba caldă și plină de sforăitul drumeților, se așeză pe podea și începu să-și înfășoare obielele, lucru pe care și-l însușise cu câteva zile în urmă.

– Glebușka, Glebușka! se auzi de pe lavița de dormit.

– Da.

– Ia o sfeclă, întinde mâna, șopti Poriadin. Și o bucățică de slănină.

– Nu trebuie, Poriadin.

– Tare ești înfocat.

Gleb se ridică, găsi în aer pumnul atârnat al lui Poriadin și luă mâncarea.

– Mulțumesc, spuse fără să simtă încă foamea.

Însă abia mușcă sfecla, că îl apucă greața din pricina dorinței acute de a mânca. Se așeză pe podea și începu să mestece fără să scoată vreun zgomot, ca să nu deranjeze somnul nimănui. Și deodată își aminti – înduioșat și recunoscător – o frază din rugăciunea uitată demult, de pe vremurile când era pionier: „Pâinea noastră cea de toate zilele, dă-ne-o nouă astăzi" – și-n întuneric i se iviră lacrimi în ochi. Deși nu rostise doisprezece ani această rugăciune, și-o reaminti cu ușurință. Și îndată, gândindu-se la ea cu mintea sa de om matur, îl miră cât era de lipsită de orice urmă de lăcomie: niciuna dintre nenumăratele dorințe ce sfâșie ființa omului nu se pomenea în ea – nu cereai nici longevitate, nici sănătate, nici izbăvire de nenorociri, nici bogăție, nici căsătorie, nici copii, nici milă de la părinți. Toate acestea se aflau în mărețele cuvinte „Facă-se voia Ta", și doar un lucru cerea omul cel mărunt de la Dumnezeul cel Atotputernic – să aibă ce mânca astăzi.

Nerjin răsuflă mulțumit, dibui servieta pe lavită, o puse pe podea și se întinse. *Revoluția și contrarevoluția în Germania* – aceste cuvinte i-au mai sunat o vreme în urechi, apoi se culcă mai comod și adormi.

Ziua următoare fu prima zi urâtă din timpul călătoriei, era deja aproape noiembrie. Cerul și stepa erau cenușii, drumul negru, vântul aspru bătea în rafale, uneori împrăștiind și

ploaia. Caii mergeau din greu, convoiul nu avea nici ovăz, nici fân. Zabaznîi mergea la pas pe armăsarul său și striga să nu cotească cineva după stoguri. În apropiere curgea un râuleț – Buzuluk, de care Gleb iarăși nu auzise niciodată.

Dis-de-dimineață plecă spre carul lui Poriadin și Truhaciov, iar servieta și-o lăsă la Dașkin, în semn că nu plecase de tot. Poriadin îl întâmpină pe Nerjin cu un zâmbet larg pe fața sa rotundă, iar Truhaciov, ca-ntotdeauna, era posac și tăcut, dar în spatele acelei posomorâri Gleb știa că se ascunde un om bun.

Poriadin semăna întru totul cu Platon Karataev, și Nerjin își aduse aminte ironic de acuzațiile criticii marxiste adresate lui Tolstoi, cum că acesta l-a inventat pe Karataev. Poriadin era la fel de rotund, bun la suflet, meșter la orice treabă, știa și el o sumedenie de bancuri, doar că de Dumnezeu nu amintea niciodată, însă, privind acea față luminoasă, Nerjin nici nu-și putea imagina o altă sursă – doar pe cea divină – a luminii interioare a lui Poriadin.

– Poriadin, aș vrea să mă deprind cu caii, să-i înham, să le scot frâul, să-i îngrijesc.

– Nu-i greu, Glebușka, vei învăța să le faci pe toate. Nenorocirile te chinuie, dar te învață minte. Uită-te mai atent. Primul e jugul: când îl îmbraci, îmbracă-l cleștele în sus, nu în jos, și apoi îl întorci pe gât.

– Da-a-a?

– Să nu uiți să strângi chinga la jug. Dacă n-o strângi, o să-i roadă greabănul calului. Când gâtarul e slobod, el se bălăbănește.

– Aha, am înțeles!

– Când prinzi cureaua, să ai grijă ca pe ambii cai să-i tragă la fel, altminteri unul va fi liber, iar altul, uite-așa... Și cu o forță imprevizibilă a mâinii lui cam mici îi apăsă gâtul lui Nerjin.

– Iar acestea... cum se cheamă... zăbalele pentru ce-s?

– Astea-s din părțile Donului, ca să împiedice caii să accelereze pe coborâșuri. La noi se merge fără zăbale.

– Unde la voi?

– Pe Irtîș. Ai auzit de-așa un oraș – Kamen?

– Nu.

– Satul nostru e la șaizeci de verste de el.

– Voi sunteți din același sat?

– Da, din același.

– Și ați plecat de mult de acolo?

– Păi, de când? Evdochim? În primăvara asta, s-au făcut nouă ani?

– De Paște, nouă, hârâi Truhaciov.

– De ce ați plecat? Era greu acolo?

– De unde greu, dragă? Mai bun loc pe pământ nu găsești. Satele sunt mari, vesele, iar de la un sat la altul mergi o sută de verste. Pământul e nebătătorit, de necuprins, pășuni de care vrei, pajiști. Poți să tai pădure pe degeaba, cât te ține toporul. Oile și vitele nu le mai numărăm, parcă ar fi găini.

– Și de ce-ați plecat?

Negrul și nerasul Truhaciov tresări.

– Niște canalii, ca Dașkin al tău, ne-au alungat.

Poriadin îl lămuri căscând.

– Ne băgau în colhoz, dar noi n-am vrut.

– Vă considerau culaci, mijlocași?

– Eram țărani de mijloc. Știi: să nu fii sărac lipit pământului, dar nici să rămâi mujic înstărit. De la început tot ne lăudau și ne lăudau. Apoi spuneau: ai dreptate, țăranule, dar tot la noi ai s-ajungi. O țineau una și bună să ne dăm în colhoz. Iar noi le ziceam că și așa ne e bine. Atunci ne-au pus impozite. Evdochime, da' e lenos ăla, murgulețul, ar trebui să-l schimbăm, găsim altul în herghelie.

– Îl schimb azi.

– Uite-așa. Albina nu fuge de miere, dar fuge de fum. Două veri ne-am ținut, apoi am vândut totul și ne-am târât spre Kuban. Iar pe Don ne-am și stabilit. Așa a fost să fie.

– Ați știut doar că și aici sunt colhozuri?

– Ei dragule, cât nu ești însurat, ți se pare că femeia e credincioasă. Nu mai aveam răbdare, doar să ne aruncăm cu capul în Irtîș. Ne luaseră și ultima vițică. Iaca, Evdochim voia să se facă războinic.

– Să fi fost familii mai puține, i-aș fi împușcat, canaliile, la drumul mare.

– Și încă ceva: să nu pui zăbala când mergi la drum lung, calului îi este mai ușor fără zăbală. Și apoi, vezi care e mai sprinten și anume pe acela pune-l în partea stângă. Iar pe care-i mai lenos pune-l în dreapta.

– De ce?

– Așa îl strunești mai ușor pe ăla lenos. Dar mai mângâie-i pe amândoi cu ovăz.

[textul se întrerupe]

Marfino, 1948

IV

De-a lungul râului Buzuluk

Patruzeci și cinci de care, patruzeci și cinci de căruțași, nouăzeci de cai și împreună cu ei sergentul Taeokin, numit plutonier, au fost despărțiți în cătunul Durnovski; ceilalți s-au târât mai departe de-a lungul râului Buzuluk. Pe lângă ferma de lapte și mărfuri, puțin mai departe de cătun, era un grajd încăpător – să fi avut vreodată colhozul din Dubrovski atâtea vite ori doar voia să aibă? Acum era gol și bun de grajd pentru cei nouăzeci de cai. Căruțașii fură împărțiți pe la casele căzăcești și nu mai aveau grijă să-i hrănească: era imposibil ca stăpânii să nu-i hrănească. În schimb, ziua lucrau pentru colhoz, iar o unitate le ducea cailor paiele colhoznice din câmp sau alte furaje reziduale.

La fel de neîndemânatic, neadaptat la lucrările grele, dar flămând ca și ceilalți, Nerjin se întorcea seara în izbă cu senzația umilitoare că ajunsese un mâncău respingător. El se așeza pe lavița de jos, mai aproape de perete, își strângea picioarele, ca să nu încurce pe nimeni, și nu scotea cartea din servietă, ca să nu-i enerveze pe camarazi și pe gazde cu cărturăria sa. (*Revoluția și contrarevoluția* stătea pe loc, nu mai citi nicio pagină.) Nu îndrăznea să se scarpine în văzul lumii, dar se pare că, mai presus de orice, voia să se scarpine: a doua lună de viață murdară, de dormit pe podele la-ntâmplare, fără nicio baie, fără a-și spăla rufele măcar o dată. Ziua corpul înțepenea de frig și insectele încremeneau, iar seara se întorceau în izba

caldă și-și luau revanșa. Mâncărimea îi sfredelea corpul, încât voia să arunce toate hainele de pe el și dintr-o mișcare să-și sfâșie pielea, dar, din cine știe ce motive, nimeni nu se scărpina în jur și nici el, învățătorul, nu putea să se scarpine ca o potaie păduchioasă pe care trebuie s-o dai afară din casă. Colegul său de izbă, Krivonosov, reușea totuși să se scarpine cu o mână iute și sigură, rânjind către Gleb: „Te mănâncă. Ăștia nu-s păduchi, nici nu se *văd*."

Așa își petrecea Nerjin acele seri scurte, cât timp mai ardea *gazul* în lampa atârnată de tavan de un cârlig lung din sârmă. Dar trebuiau să-l economisească și de aceea se grăbeau la culcare. După ce puneau cina pentru oaspeți – ciorbă de varză, terci de bostan și lapte acru diluat în apă –, mâncau repede și ei, apoi stingeau lampa. Nerjin se culca pe podea, pe șuba sa ponosită și veche, cu vata ieșind în afară, se dezbrăca și dădea frâu liber mâinilor peste pielea ce-l mânca îngrozitor. Noaptea dura douăsprezece-treisprezece ore. Pe vremea studenției sale nebunatice, din pricina orelor, rupându-se între două universități, se întâmpla să nu doarmă mai mult de șase ore. Acum reușea să se satur de somn, dormea de două sau de trei ori mai mult. Se trezea în mijlocul nopții și se uita la geamuri, mâhnit că noaptea e așa de lungă și înfricoșat că dimineața îl așteptau caii, sergentul Taeokin, munca grea cu furca, în câmp deschis, pe ger și vânt.

Chiar în prima zi când Taeokin începu să comande plutonul, Nerjin făcu două ture, una după alta. Atunci încă nu căzuse zăpada și s-a luat decizia să fie lăsați caii sub cerul liber, pe pășune. Fără să-și ascundă licăririle răutăcioase din ochi, Taeokin îi porunci lui Nerjin să pască toți caii, în două schimburi..

– Dar eu... nu pot... nu știu...

Ochii lui Taeokin se rotiră expresiv în orbite.

– Cum nu poți?

– Nu pot merge călare.

Nerjin vorbea pe un ton ofensat, însoțindu-și cuvintele cu mișcări expresive ale degetelor.

– Stai drept! Treci în linie! Dacă nu poți călări, o să mergi pe jos.

– Mă scuzați, cum așa, pe jos? se indignă Nerjin auzind un ordin atât de absurd, apoi îi veniră în minte tot felul de argumente solide, logice, în favoarea indignării sale. Gândiți-vă: cum aș putea să alerg după nouăzeci de animale sprintene?

Un hohot comun rupse șirul de care – oricum, era o parodie de coloană, iar Nerjin nu-și mai termină explicațiile inteligente. Taeokin răcni, astupând hohotul de râs:

– Două ture la rând! Apoi să cureți singur tot grajdul, de două ori!

Din ziua aceea, treburile cădeau una după alta pe capul lui Nerjin: ca pedeapsă pentru că răsturnase căruța cu paie (trebuia oricum să strângă ceea ce împrăștiase și lucra până seara, îl apuca și noaptea); ori era pedepsit pentru că rânise prost baliga, pentru că nu anunțase că s-a rupt jugul sau întârziase la adăpat; și pentru că doi cai ce se întorceau în galop de la adăpat (Nerjin nu-și dădu seama că ei alergau nebuni spre ieslea cu ovăz) îl trântiră cu fruntea de stâlpul porții și-l aruncară la pământ – în perioada aceea Nerjin învățase deja să călărească fără șa și era tare mândru de asta. După cum Gleb a înțeles mult mai târziu, Taeokin ar fi putut să-i mai dea multe ture și pentru ținuta vestimentară, și pentru defilarea militară, în caz că măcar cineva din pluton ar fi avut idee despre aceste lucruri. Dar din tot plutonul doar Nerjin știa să mărșăluiască, iar de ținută nici nu putea fi vorba, fiindcă toți umblau în hainele de-acasă

(Nerjin învăţase de la colhoznici să-şi încingă şuba zdrenţuită cu frânghie).

La început, acele veşminte erau foarte grele şi se simţea jignit când era pus să rânească baliga din grajdul enorm. Nerjin începea cu ungherul din fund, dar nici nu reuşea să se îndepărteze un pic de peretele lăturalnic, că baliga – ba moale şi vâscoasă, ba uscată şi sfărâmicioasă, în funcţie de vreme – se aduna în trecerea dintre stănoage, strângându-se astfel o grămadă ce-i venea mai sus de genunchi, împiedicându-l să cureţe mai departe. Asudat şi furios, Nerjin se rezema de furcă şi se mira cum de caii reuşesc să facă atâta baligă peste noapte. Aşa cum se întâmplă de fiecare dată când execuţi o muncă nouă, neobişnuită şi istovitoare, baliga nu-l lăsa în pace pe Gleb nici în somn: abia aţipea, că îi apăreau în faţa ochilor cafeniul lichidului dens şi grămezile de cocoloşi întăriţi. Munca grea îl făcea să se simtă un nimeni, în zadar încerca să se agaţe de trecutul său intelectual de care, la drept vorbind, se mândrea mult mai puţin. În zilele acelea lungi de muncă de rob, singur în tot grajdul, îşi restabilea în memorie cronologia Evului Mediu sau numele triple sonore ale numeroşilor romani, pe care le memora cândva, uimit de precizia fără egal a limbii latine. Nu-i ieşea nimic. Gânduri triste se prăbuşeau peste memoria sa ca şi baliga uscată. Nu i se vedea capătul înverşunării stupide şi al muncii care îndobitoceşte.

Dar ura lui Gleb faţă de baligă nu se răspândi asupra cailor. Ei nu-şi băteau joc de el, nu-l mustrau pentru că era învăţător şi nu puteau să-i facă nimic; uneori zvârleau din copite, dar numai atunci când el se apropia stângaci din spate. Cât despre bălegar – doar nu puteau ei să-şi facă nevoile în toaletă (şi cazacii aveau latrine puţine). Gleb intra şi noaptea în grajdul cailor, uşa scârţâia prelung, iar el scotea de sub poala şubei o flacără palid-gălbuie; lampa

revărsa în jur o lumină caldă ce părea strălucitoare acolo, în grajd, împrăștiindu-se pe stâlpi și pe crupele cailor. Atunci, dintr-odată, toți caii își întorceau capetele de la ieslele golite spre Nerjin, își întindeau gâturile și se uitau cu ochi imenși, fără să clipească, la cel care avea grijă de ei. Aceste animale blânde și nepretențioase cer atât de puțin de la om pentru munca lor istovitoare, pe care o încep de când sunt mânji și o termină numai după ce-și dau duhul – ei cer doar ovăz și fân și, în cel mai rău caz, paie de secară, și asta e toată fericirea lor. Dar și apă. Când Gleb își croia drum printre corpurile lor netede și controla ieslele, ei se dădeau la o parte și se uitau la el cu niște ochi atât de triști, că, fără să vrea, îi mângâia pe coame, le netezea boturile, văzând că le place. Așa se face că începu să se scoale tot mai des noaptea, ducându-se în grajd, nu din frică față de sergentul Taeokin, ci pentru ca acele animale cuminți, care își petrec straniu noaptea, stând în picioare, să nu strice podeaua cu copitele, să nu adulmece praful ierbos și uscat de pe scândurile goale, să nu se rupă din căpestrele rău legate și să nu pătrundă în staule străine, să nu se încâlcească în întuneric printre frâie străine.

De la început lui Nerjin i se părea că toți caii semănau leit, și-i deosebea doar pe cei gri de cei murgi, mirându-se cum de alți mujici puteau să remarce în herghelie perechea de cai ce era în grija lor (caii erau repartizați câte doi pentru fiecare). Dar a venit timpul când Nerjin nu-i mai ruga pe vecini să-i arate unde-s caii lui și aștepta până ce toți își luau caii lor, astfel că rămâneau doar cei doi ai lui. Gleb nu doar că îi recunoștea pe ai săi după boturi și spinări, dar participa și el la discuțiile despre năravurile roibului și-și dădea cu părerea despre cum e mai bine să-l înhami pe cel tărcat, cu stea în frunte, știa dacă e mai bine să te apropii de el din dreapta sau din stânga și de ce. În pluton, după

discuțiile despre haleală și muieri, cea mai populară discuție era cea despre cai.

Gleb asculta cu mirare, cu suspiciune și apoi chiar cu repulsie discuțiile căruțașilor despre soțiile lor. Nu se mira de cuvintele obscene la adresa soțiilor, dar îl întrista faptul că toți, fără excepție, nu credeau în fidelitatea femeilor pe vreme de război, când bărbații lor pleacă în armată. De fapt, în general nu credeau că vreo femeie ar putea să-i fie fidelă soțului. Îl ofensau acele discuții, credea orbește în Nadia sa, pentru care a născocit cu dărnicie zeci de nume, iar acum mujicii râdeau pe seama lui.

Așadar, era mai bine să discute despre cai.

Pe Poriadin, cel mai bun hămurar din tot plutonul, Taeokin nu-l trimitea la munci în colhoz. Zile întregi el repara și pregătea harnașamentul stând într-o izbă caldă împreună cu mulgătoarele – o izbă construită pentru viței, pe lângă ferma de lapte –, meșterul povestea ceva pe îndelete în timp ce lucra, dar îi plăcea și să asculte. Îl inițiе și pe Nerjin în toate șiretlicurile și în toate tipurile de hamuri, îl învață să pună și să scoată hamurile pe timp de ger, îi povesti cu ce, când și cât trebuie să adape și să hrănească caii. Nerjin învață să călărească fără șa (șei nu erau deloc) după ce căzu în plin galop. Învățând să călărească, îi plăcea tot mai mult să iasă călare în zori, în licăririle dimineții, ducând iepele la adăpat spre râul Buzuluk. Pe nisipul înghețat de pe malul râului, ca o piață orășenească pietruită, caii pășeau zăngănindu-și copitele potcovite. Buzulukul nu îngheța nici toamna târziu. Caii intrau în apă cu picioarele din față (dar brusc se trăgeau la mal, dacă sub copite trosnea prima gheață), beau încet, apoi se puneau pe gânduri, cu boturile ridicate, lăsând să cadă picături străvezii, apoi continuau să bea în liniște. Trebuia să fii prudent și să-i ții cu forța pe cei mai grăbiți, ca să bea pe

săturate cei mai lenți. Era de-ajuns ca unul să se dea îndărăt și să se întoarcă hotărât cu spatele la râu, că și începea o mișcare agitată, toți se întorceau la mal. Și cei care băuseră, și cei care nu apucaseră să bea ieșeau toți din apă și porneau într-un galop nebun și spontan, parcă zburau urcând dealul, apoi alergau ca vântul de-a lungul străzii, spre capătul cătunului, și nu se opreau decât în grajd, unde știau că îi așteaptă ovăzul. Călărețiii din convoi nu-i puteau opri din acest galop.

Învățând să mânuiască hamurile, lui Nerjin îi plăcea să meargă la câmp după grâne și să mâne carul gol stând în picioare, iar carul sărea voios pe drumul înghețat, plin de hopuri, sau înainta prin verdeața aprinsă a semănăturilor de toamnă, împodobită de luciul primei zăpezi.

Odată, pe strada Durnovskaia, două femei din alt cătun, care nu-l știau pe Nerjin, luându-l drept localnic, îl chemară spre căruța lor: „Omule, vino să ne ajuți!" Nerjin se apropie de căruța femeilor cam jenat, nehotărât, se uită la caii lor și pe neașteptate observă unde s-au încâlcit hamurile și rezolvă problema.

Gleb se obișnui și cu perechea sa de cai, reuși să-i cunoască și-i îndrăgi sincer: o iapă era roaibă, cu picioare puternice, căruțașii au poreclit-o Iskra (Scânteie) fiindcă pielea ei roșcată părea stropită cu punctișoare albe; dar Nerjin o îndrăgi și mai mult pe cealaltă – o iapă sură, nervoasă, sensibilă, care nu aștepta niciodată să fie mânată. În scurt timp, au trebuit să renunțe la numele calde de-acasă, pe care căruțașii le dădeau cailor lor din pluton. Dintre primii reprezentanți ai comandamentului de companie, în pluton veni felcerul veterinar și-i obligă pe toți să împletească în coame și cozi tăblițe de placaj. Pe tăblițe se aflau numere și litere – pentru plutonul lor s-a nimerit litera M; au apărut și nume, pe care țăranii cazaci nici nu le puteau

pronunţa: Muza, Manera, Minerva, Minoga, Microba. Maşka a fost rebotezată în Melpomena, armăsarul unităţii a devenit Minotaur, iar iepele lui Nerjin au devenit Meduza şi Melodia. Placa Iskrăi în scurt timp se pierdu, aşa că pentru întregul pluton ea aşa şi rămase, Iskra, iar favoritei sale cenuşii Nerjin îi puse numele Melodia.

Iskra, cu blana sa lucind frumos şi cu trupul bine făcut, semăna cumva cu femeile leneşe, bălaie, ce nu suportă munca şi cărora le plac desfătările. Ea mânca repede şi lacom şi, când Nerjin, din nepricepere, turna ovăz pentru amândouă într-o iesle, ea reuşea să mănânce porţia sa, dar şi jumătate din porţia vecinei. Melodia semăna cu femeile delicate şi smerite, devotate muncii. Avea grijă de încărcătura sa, trăgea cât o ţineau puterile încordându-şi corpul mic, alegea calea cea mai spornică, părea neliniştită la urcuşuri şi prin vaduri. Iskra trebuia înhămată sub mâna dreaptă şi ameninţată cu biciul, pe neobservate, ca să nu se supere Melodia, iar în momentele mai grele trebuia să-i împungi vârtos crupa frumoasă şi nepăsătoare. După fiecare lovitură administrată Iskrăi, Melodia tresărea, spinarea ei tresălta nervoasă şi trăgea mai cu zel, iar Iskra se uita cruciş, profita şi căuta să mai rămână în urmă.

Însă lui Gleb îi plăcea s-o călărească mai ales pe Melodia. Trapul ei nu era egal, iapa se poticnea neîntrerupt şi era dureros să mergi fără şa. În schimb, ea trecea cu dragă inimă la galop, iar galopul ei era lin şi graţios. Când Nerjin nu era de serviciu la grajd şi înnopta în izbă, se trezea înainte de răsăritul soarelui, împreună cu stăpâna bătrână, mergea zgribulit pe uliţa întunecată a cătunului, printre primele luminiţe aprinse de bucătărese, şi o scotea pe Melodia, supărată, din grajdul cald, o ducea prin pâcla umedă până la vreun loc de adăpat şi, mângâind-o şi cerându-şi iertare, o încăleca. Melodia ştia deja încotro vor

merge. O lua la trap, zgâlțâindu-l pe Gleb, apoi scutura din cap și se avânta în galop. Îi plăcea și ei galopul! Iar Nerjin nici nu vedea drumul. Melodia alerga prin întuneric, abia atingea pământul, fără să se poticnească, și tot alerga pe ulița lungă și pustie.

Într-o zi, Nerjin a mers așa călare trei kilometri, până la sovietul sătesc, și acolo observă că la ora șase dimineața, când nimănui nu-i arde de convorbiri telefonice, în receptor abia se auzea de undeva, prin inducție, buletinul de știri.

Rămășițe de unități militare mergeau pe jos și călare pe marele drum spre răsărit, dincolo de Volga, pentru a fi regrupate. Ele o coteau pentru popasuri în cătune, iar soldații de pe front le aruncau uneori locuitorilor vorbe grele și posomorâte, afișând o ironie prefăcută și nepăsătoare. Deși undeva erau și oameni care citeau ziare, toată regiunea asta imensă trăia într-o obscuritate stupidă, ca într-un cătun rătăcit undeva într-o pădure de nestrăbătut: nu exista nicăieri un cablu de radio, iar ziarele ajungeau cu întârziere de zeci de zile. Zvonurile zburau unele mai stranii decât altele: ba că ai noștri au cedat Tula, ba că au luat Kievul înapoi. Educat încă în anii de școală să nu separe soarta sa de soarta întregii țări, pasionat de lectura ziarelor – citea buletinul pionieresc *Nepoții lui Lenin*, dar și *Izvestia*, cu toate că mâinile de copil nu erau în stare să țină foile desfăcute –, Nerjin suferea acum din pricina lipsei ziarelor, iar cei din jur râdeau: toți se obișnuiseră să trăiască fără ziare și radio, aflând mai târziu ce se întâmpla. Gleb avea un simț aparte al adevărului, ghicind cu ușurință unde e denaturare sau ficțiune și unde e un strop de adevăr în zvonurile acelea absurde, dar simțea că se sufocă fără ziare. Din buletinul informativ raional nu puteai înțelege nimic. Nerjin născocea tot felul de șiretlicuri ca să fugă ziua de

sergentul Taeokin și se repezea în fugă până la poștă, cale de două verste. În poșta mică și neîncălzită, o femeie drăguță evacuată din Kiev îi așeza îndată în față, dar nu întotdeauna, un teanc de ziare regionale din Stalingrad, sosite cu întârziere de o săptămână. Nerjin citea, stând la tejghea, frământându-și picioarele înghețate în poșta neîncălzită, dar înghițind știrile cu înflăcărare, mai ales că de la soție nu-i prea veneau scrisori. Și articolele lui Erenburg, ale căror fraze scurte, tăioase, pline de mânie îi produceau spasme încă de la evenimentele din Spania – prima dragoste revoluționară a generației lor –, acum îi sfredeleau și mai adânc sufletul suferind, așa că ieșea de la poștă fără să simtă pământul sub picioare, uitând de Taeokin, cu gândul doar la front. La piept, în carnetul de notițe, ducea împăturit articolul „Ei nu vor învinge Rusia", tăiat în ziua mobilizării din ziarul pe care îl primise împreună cu ordinul de chemare. Era hotărât să ducă acest articol la piept până în ultima zi de război. În același carnețel, avea o poezie scrisă în timpul popasurilor din lunga și obositoarea călătorie de octombrie, niște rânduri scrise cu condeiul tocit:

Dacă se prăbușește cauza lui Lenin zilele acestea,
pentru ce să mai trăiesc?

Iată de ce Nerjin alerga la poștă, își gonea calul prin frig, tot mai departe de căldura ultimelor ore ale nopții. Pe Melodia o lega de conovățul înghețat din fața sovietului sătesc; intra în odaia pustie, rece și niciodată încuiată, lua telefonul și-și lipea de ureche receptorul înghețat. Neavând ceas, se întâmpla să vină la ora cinci, în loc de șase, și aștepta mult și bine primele sunete ale radioului. Se întâmpla ca tocmai la șase să înceapă apelurile telefonice stupide – strigăte în receptor, întrebări repetate, iar toată rețeaua era pe o linie și toți se auzeau unii pe alții. Însă uneori sosirea în galop a lui Nerjin era încununată de succes: se

auzeau orologiul din Moscova, apoi imnul *Necuprinsă-i țara mea natală*, obligatoriu și nesfârșit, și apoi vocea ritmică, abia deslușită a crainicului, și Nerjin, ghicind ceea ce nu auzise, cu textul întreg al ultimului buletin în cap, o zbughea afară din sovietul sătesc. Uneori Melodia își elibera capul din căpăstru și, fără să-și aștepte stăpânul, se pornea în goană spre grajd; și-atunci el se întorcea rușinat pe jos, cu căpăstrul în mâini, cum merge țăranul după ce țiganul îi fură calul. Însă de cele mai multe ori iapa lui dragă îl aștepta cu răbdare, cu capul în jos și hârșâind cu copitele. Și cu câtă bucurie se lipea de spinarea ei atunci când ducea camarazilor din pluton o știre minunată, cum că Rostovul predat a devenit *primul* oraș luat înapoi de la nemți, că acest cuvânt, „Rostov", după cum afirmă un oarecare ziar necunoscut până acum, însă foarte deștept – *Evening Standard* –, va fi înscris cu litere de aur în istoria celui de-al Doilea Război Mondial. Erau și dimineți în care, la răsăritul soarelui, neîndemânaticul căruțaș îmbrăcat într-o șubă jerpelită zbura călare pe un cal cenușiu, ducând o veste zguduitoare, necunoscută încă acelor izbe și acelor luminițe naive din geamuri: vestea despre Pearl Harbor, despre faptul că în curând Statele Unite vor declara război Germaniei – și asta înseamnă, asta înseamnă mai ales că dușmanii

„Nu vor învinge Rusia!"

În scurt timp, întregul pluton a început să se intereseze de călătoriile matinale ale lui Nerjin, și, dacă el întârzia la adăpat, căruțașii îl convingeau pe Taeokin să mai aștepte, pentru ca Gleb să asculte până la capăt buletinul de știri. Iar ziua, împrăștiați prin împrejurimi la munci, ei le explicau încrezători colhoznicilor ultimele știri, dezmințeau zvonurile absurde – așa se face că de la sovietul sătesc la

ferma de lapte era trimis un băiețel ca să afle și să verifice noutățile. În scurt timp, comunicările lui Nerjin s-au transformat în informații politice regulate și legitime, aveau loc și discuții aprinse, cu răspunsuri la întrebări, iar puterea lui Taeokin se stinse, și în pluton sosi un comandant de pluton adevărat, în uniformă cu pătrățele – sublocotenentul Brant.

Era foarte impresionant. Înalt, grațios (deși avea ținută de civil, nu de militar), purta o manta gri-fumurie, care i se potrivea, încinsă cu curele. Spre deosebire de căruțașii zăpăciți, el arăta ca un luptător adevărat, mai ales când asculta cu o față severă, aristocratică (era și un artist incontestabil), înmărmurită, ca de statuie, raportul piticului și fricosului Taeokin. Brant manifestă imediat față de Nerjin o bunăvoință neobișnuită, apreciindu-l pentru ședințele de informare politică și pentru cultura sa.

David Isaevici Brant s-a dovedit a fi un căruțaș mediocru, se pricepea la cai și la harnașamente chiar mai puțin decât Nerjin. În particular, se prezenta drept expert în pietre prețioase și oaspete nelipsit al celor mai bune restaurante din Odessa. Când nu erau soldații de față, ieșea în evidență ca un om glumeț, aproape palavragiu și mare cunoscător de bancuri cu evrei. Față de soldați lua îndată o înfățișare războinică, impunătoare, îl ajutau fața sa lunguiață, nasul foarte lung și buzele alungite. Cu *budionovka*[22] pe cap, arăta pur și simplu ca un cavaler. Spunea că a suferit o contuzie pe când era intendent la un aerodrom în Ucraina, dar arăta ca un om sănătos tun – venise în pluton să-i instruiască pe cazaci, dar nu se știe cum avea să se descurce pentru că văzuse pe strada Deribasovskaia din Odessa doar cai împodobiți cu panglici și înhămați la faetoane.

---

[22] Un fel de cască cu stea roșie în frunte, pe care o purtau ostașii Armatei Roșii; denumirea provine de la numele lui Budionov, comandant al Cavaleriei Roșii din timpul Războiului Civil.

După Brant, apăru într-un cătun vecin și comandamentul suprem al companiei. Au început să sosească din spitale și adevărații soldați combatanți, abia întremați după răni grave, fiind acum apți de serviciul militar doar parțial. Au fost aduse și cizme cu moletiere, bluze militare purtate și chiar pufoaice, dar nu pentru toți. Au fost aduse țesale, căldărușe și genți din pânză de cort pentru ovăz. Au început să apară rații separate de hrană de la Armata Roșie, dar erau incomplete. Astfel, depindeau tot mai puțin de mâncarea oferită de gazde. Căruțașii lucrau mai puțin pentru colhoz, în schimb începu curățarea intensă a cailor, se organizau inspecții ba prin plutoane, ba în întreaga companie, pe câmpia netedă, înzăpezită. Se transformau treptat într-o unitate militară, care se numea Batalionul hipomobil. Dar lipsea ceea ce era cel mai important – fânul și ovăzul pentru cai.

În colhozul din Durnovsk, plutonul de căruțași a fost tratat cu refuz, colhoznicii păstrându-și pentru ei ovăzul, iar fânul l-au lăsat până în primăvară, pentru văcuțele lor vlăguite. În nopțile fără lună și chiar în cele întroienite, Brant (conform indicației secrete din companie) echipa câteva sănii, ieșeau fără zgomot din cătunul adormit și, lunecând peste Buzuluk, se duceau să fure fân și paie din stogurile aflate pe câmpurile colhozului vecin. Iar acele plutoane încartiruite în colhozurile vecine veneau să fure în Durnovsk. Întâlnindu-se pe drumurile înguste, înzăpezite, se agățau cu loitrele și se înjurau resemnați. Până s-au trezit colhozurile și au pus paznici de noapte în câmpuri, caii se alimentaseră deja. Uneori, în vreme ce căruțașii cu figuri întunecate își făceau treaba murdară, grăbindu-se să fure din stoguri, erau atacați în ambuscadă. Dar nu puneau în acțiune furcile – știau măsura. Dreptatea era de partea paznicilor, dar supremația numerică le aparținea căruțașilor.

Rupându-și gâtlejurile cu înjurături răgușite și lipsite de sens, se despărțeau așa cum se adunaseră. Carele încărcate nici nu mai erau urmărite – ce lege îi mai putea pune la punct pe soldații unui pluton necunoscut? Nici în statul-major nu puteai găsi dreptate. (În aceste operațiuni de noapte îl trimiteau permanent pe Truhaciov: el se întorcea mereu semeț, războinic, mândru de bunurile capturate.)

Iar oamenii din colhoz continuau să muncească pentru a câștiga o bucată de pâine. În decembrie, ei rupeau cu mâinile pălăriile de floarea-soarelui – aceste plante stăteau ca niște sperietori în stepa înzăpezită. Țăranii sfărâmau pojghița de gheață de deasupra girezilor de grâu din câmp și apoi treierau grâul cu batoza. În ianuarie, duceau cu carele grâul, cale de douăzeci și cinci de verste, la elevatorul din stația Filonovo, din contul contribuției de pâine la stat. Iar frigul de stepă îl străbate nu numai pe căruțașul îmbrăcat în șubă jerpelită și în cizme militărești, ci și pe cel în cojoc și în pâsle bune. Să mergi de o parte a carului e prea incomod: ești încotoșmănat, neîndemânatic, și drumul uneori e îngust; iar dacă șezi pe movila de grâu, te doare tot corpul de la ger. Chiar dacă îți îngropi picioarele în grâul ca pietrișul roșu, oricum va trebui iarăși să cobori și să fugi iute, ca să-l ajungi din urmă pe Poriadin, care tot drumul merge pe jos, fără să se așeze în căruță, fiindcă e îmbrăcat gros și mereu se bate cu brațele cruciș pe spinare.

– Ce frig! I-e frig celui îmbrăcat subțire, darămite celui fără cojoc, i-e frig de două ori mai tare.

În noaptea cu clar de lună, în aerul înghețat și insuportabil de greu, atârna scârțâitul aproape metalic al sutelor de roți sau hârșâitul picioarelor pe stratul de zăpadă. Când nu mai puteau suporta gerul, căruțașii intrau să se încălzească în puținele case cu luminițe la ferestre, aproape nevăzute în lumina orbitoare a lunii. Dădeau buzna câte cinci,

într-un nor de aburi, uneori erau chiar și mai mulți, răcind odaia, ocupând ultimul loc cald din izbă, își desfășurau glugile brumate de pe fețe, dezgolindu-și obrajii negri din pricina părului țepos, neras. Stăpâna cazacă încerca să-și liniștească pruncul care plângea într-un leagăn atârnat de tavan. O învățătoare din Cerkassî și-l legăna pe-al său în brațe, stând obosită lângă leagăn. De sub cojocul de pe sobă ieșeau mutrișoarele puradeilor de cazaci, nu aveau mai mult de zece ani. Din pricina războiului, era aici și o comsomolistă din Kiev – o fată bălaie, Galea, care întreba despre veștile de pe front ca și cum ar întreba de sănătatea mamei sale.

Oamenii se adună repede când afară și în suflete e așa de frig. Galea le arătă poza ei cea mai dragă: o imagine cu parada sportivă din Kiev, de pe Kreșceatik, cu șaisprezece fete inaugurând serbarea, ele reprezentând șaisprezece republici; Galea mergea mândră, într-o rochie croită din pânză și cu o cunună de flori pe cap, reprezentând însăși Ucraina. Nerjin o admira pe adevărata Galea, care era doar un pic mai tânără decât el, era uimit de frumusețea tinereții neîntinate din fotografie – se uita la poză și la fată cu un sentiment cald, spiritualizat, nu cu ochii unui bărbat, ci părintește, spunându-i încet, ca să nu audă ceilalți și să nu râdă:

– Țineți-vă tare, Galea. O să vă dăm înapoi Kievul.

Ea scutură din cap:

– Nu pot rămâne aici. Ei nu ne plac, ne iau drept străini. O să mă duc pe front.

De-ar ști ea cum se simte Gleb! Când va ajunge și el pe front?

De afară se auzi un scârțâit uniform: caii nu mai avură răbdare și porniră singuri, cu tot șirul după ei. Bărbații terminau de fumat țigările răsucite, frigându-și mustățile, își înfășurau din fugă glugile ori își încheiau căștile Budionov,

cine ce avea. Și convoiul porni din nou să se târască prin stepă, carele gemeau în șirul fără sfârșit și tot așa se târa și gemea războiul nesfârșit.

Din colhoz se fura tot ce se putea, iar plutonul recupera pierderile lucrând. Pentru găzduire și pentru mâncarea oferită ostașilor, țăranilor nu li se plătea nimic. Deși rația Armatei Roșii ar fi putut să le ajungă soldaților măcar parțial, ei tot stăteau ca niște musafiri nepoftiți la cazaci, fără să simtă vreo urmă de prietenie din partea lor – stăteau ca niște ocupanți.

Antipatia și suspiciunea cazacilor se mai agravaseră după o noapte grea. După controlul de seară, căruțașii au fost reținuți la fermă. Aici îi așezaseră pe niște grămezi de paie, iar în fața lor, la o masă, stăteau președintele sovietului sătesc, un cechist în uniformă, și Brant. Primul vorbea puțin, Brant doar ședea impunător, iar cel mai important era cechistul, în rol de tălmaci. Că noi aici – adică puterea sovietică și soldații Armatei Roșii – ne aflăm în mijlocul cazacilor, unde probabil că dușmănia față de noi nu a fost dezrădăcinată până la capăt, și, deși cea mai mare parte dintre cazaci a fost mobilizată, sunt posibile manifestări ostile. Și în noaptea care vine, obiectivul nostru de luptă este să trecem prin toate izbele și să sustragem armele pe care ei poate că le păstrează, în ciuda ordinelor și a percheziților.

Căruțașii ascultau încruntați. (De data asta, cechistul nu putea face nimic, fiindcă jumătate din căruțași erau cazaci, iar de-ăștia ca Truhaciov erau și mai răi.) Și pentru prima dată trâmbițele revoluției nu se treziră în pieptul lui Nerjin la auzul acelor cuvinte revoluționare: era josnic și mișelește să-i percheziționezi pe cei care te găzduiesc și te hrănesc.

Apoi Taeokin i-a împărțit în grupuri de câte doi-trei oameni, iar președintele adunării avea grijă să repartizeze

fiecărui grup câte o casă, în care nimeni din grupul respectiv nu locuia. Grupurile erau gata formate, dar nu-i lăsau să iasă – au așteptat ca mai întâi să se culce toți cazacii prin izbele lor. Și încă ceva: li s-a poruncit să bată la ușa caselor încet, ca să nu-i trezească pe vecini înainte de vreme. Și au plecat.

Lui Nerjin îi era rușine, iar camarazii lui îndeobște mergeau în silă. Se știe că noaptea se umblă cu perchezițiile, dar asta o fac oameni speciali, nu ei! Să treacă cu vederea unele case, să nu se ducă? Se va afla că în acele case n-au intrat. Înseamnă că trebuiau să bată la fiecare ferestruică: sculați-vă, dragi stăpâni, deschideți, aprindeți lampa, noi suntem din partea autorităților. Și în lumina chioară a lămpii cu gaz, acei stăpâni treziți se uitau la ei supuși și neliniștiți. Pe cine îl va lăsa inima să răscolească prin izbele lor, să-i percheziționeze în toiul nopții? E rușinos și scârbos. Iată, ne-au trimis: nu aveți cumva vreo armă? Armă? Dar de unde? Ei, dacă nu-i înseamnă că nu-i! Și o zbugheau afară. După așa o percheziție, în tot cătunul găsiră doar o pereche de arme de vânătoare, cu care cechistul a și plecat spre dimineață.

Treceau zilele, Nerjin începu să se împace mai bine cu Brant. Acesta nu doar că a aprobat și a trecut în contul slujbei plecările zilnice ale lui Gleb la sovietul sătesc și la poștă după ziare, dar chiar i-a permis lui Nerjin să țină lecții politice periodice pentru întregul pluton. Iar Taeokin se supără, se bosumflă și apoi se transferă în alt pluton. Brant îi făcea lui Nerjin și alte favoruri ilegale – îl scutea de jafurile nocturne din împrejurimi, iar seara îl chema uneori la el acasă.

Brant nu locuia într-o izbă căzăcească, ci în singura casă nelocuită din cătun, pe care acum, pe vreme de război, sovietul sătesc o dăduse la două familii evreiești evacuate.

În izba asta nu erau viței și nici nu simțeai putoarea amețitoare a oilor, însă era o gălăgie insuportabilă, fiindcă nu se mai potoleau certurile dintre familia din Odessa și cealaltă familie, din Gomel (Brant se strâmba cu dezgust orășenesc și-i numea pe cei din Gomel provinciali); nici chiar cu el, cu ditamai sublocotenentul, groaza căruțașilor, nu vorbeau deloc cuviincios, făceau haz de el, îi reproșau că se termină lemnele, că el nu aduce din pădure altele în schimb, și să spargă lemnele tot pe el îl puneau (iar el chema pe cineva din pluton), fiindcă era unicul bărbat în duzina de locuitori ai acelei izbe fără curte, fără gard, necălăfătuită, și atât de gălăgioasă și dezordonată înăuntru.

În schimb, lui David Isaevici îi gătea mâncare deosebită din rația lui de comandant și totodată el mai flirta, fără să se gândească la urmări, cu tânăra Rebeca, o fată durdulie cu păr negru, al cărei soț era undeva în armată, și, judecând după numeroasele glume pe care le spunea ziua, trecea noaptea pe la ea. Deci era mulțumit de locuința sa și devenea acolo un civil cumsecade, ce nu mai putea fi recunoscut.

Într-o seară târzie de iarnă, când viscolul turbat se izbea de pereții groși și fluiera printre bârnele izbei, Brant, așezat la masă într-o poză actoricească (numai așa știa să stea), cu o față lunguiață pe care se evidenția albul ochilor mari și expresivi, întinzându-și picioarele lungi care nu încăpeau sub masă, se oprea din mâncat visător, dădea la o parte pesmeții prăjiți și, trecându-și cu o suferință demonică pe chip degetele lungi și fine prin părul negru și des, își deschidea sufletul în fața lui Gleb:

– Înțelegeți, Nerjin, eu sunt deprins cu un mod de viață rafinat. Eu am stat întotdeauna în primele rânduri la parterul teatrului din Odessa – al doilea în lume după frumusețe, iar primul-primul se află undeva în Italia! Eu nu

știam cum te poți îmbrăca două zile la rând cu același costum. N-o să vă mai spun că profesorul Stoliarski – o valoare mondială – era o cunoștință de-a mea! Și, iată, a venit războiul, și totul s-a dus dracului!

El își desclește degetele de la ambele mâini, flutura din ele, își rotea albul ochilor și răgea:

– To-tul!

Discuțiile cu Nerjin se rezumau la niște lungi monologuri ale lui Brant, copleșit de nostalgii și amintiri. Iar când Nerjin voia să strecoare în discuție vreun cuvânt de-al său, despre nevoile și suferințele sale, Brant își ridica și mai expresiv capul, intra într-un fel de agonie și scotea un hârâit:

– To-tul!

Atât în pluton, cât și în companie toți se obișnuiseră cu viața lipsită de pericol din spatele frontului. Unii dintre căruțașii mai tineri au reușit să se încartiruiască la femeile tinere ce rămăseseră fără soții lor cazaci și se părea că asta era întru plăcerea reciprocă. Doar asupra lui Nerjin nu pogora liniștea și nu simțea el acolo în Durnovka niciun fel de încântare. Toamna, se plângea că nu poate salva Revoluția de la moarte. Iar acum, iarna, se temea că nu va reuși să ajungă pe front pentru a participa la ofensiva zdrobitoare a armatei noastre care se va declanșa, pesemne, primăvara. În fața ochilor săi stătea titlul unui număr al *Pravdei* din ianuarie: „Să-l strivim pe neamț iarna, ca primăvara să nu se mai poată ridica!" Nerjin știa că nu-și va ierta toată viața dacă nu va reuși să participe la acel război. Înfățișarea, cicatricele, povestirile rarilor soldați ce veneau din spital pentru a completa convoiul îl ardeau pe Gleb cu o ciudă nepotolită, nelăsându-l să doarmă: cât de prostește a pățit-o cu acest convoi, iar colegii de facultate ajunseseră de-acum locotenenți pe front. Profitând de unica normă

militară posibilă, el își vărsa amărăciunea în rapoartele pe care le înainta superiorilor prin intermediul lui Brant: solicita comandanților în repetate rânduri să fie recomandat în artilerie. Ar fi frumos să ajungă pe front și să moară în luptă, dar nu putea să-și împărtășească visele acestea stranii nimănui din jur.

Pe 21 ianuarie, de ziua morții lui Lenin, într-o seară liniștită și caldă, acoperită de o ceață tristă și umedă, în pluton veni noul instructor politic al companiei – Petrov. Avea părul bălai, ochii albaștri, nasul cârn, o voce calmă și un fel de a vorbi simplu, care nu se remarca prin nimic. Într-o odaie de la fermă, la lumina gălbuie a lămpii cu fitilul scos la nivelul celei de-a șaptea linii, el povestea în mod firesc despre Lenin și reducea tot leninismul la importanța victoriei care trebuia obținută cu orice preț în acest război cu fasciștii. După discuție, Nerjin se hotărî să se apropie de el în speranța că va afla ceva de soarta rapoartelor sale, dar mai voia și să ceară și-un sfat ca să-și aline amarul.

– Tu ești ăla care scria? Uite cum arăți! Păi, am trimis două rapoarte de-ale tale în ștabul batalionului. Numai că ele, probabil, acolo vor și rămâne. De obicei, nu se cuvine ca soldații să trimită rapoarte direct la ștabul districtului militar.

– Dar ce să fac, tovarășe instructor politic? Cum să ajung în artilerie?

– Când vom merge pe front, poate vom reuși să te transferăm undeva. – Îl privea cu milă pe Gleb. – Păcat, păcat, știu că în artilerie e nevoie de matematicieni. Există astfel de unități, în care slujesc câțiva dintre cei care se pricep la calcule. Unde aș putea să te repartizez? În depozit vrei? Furier? Acolo e mai ușor. Vei ține bilanțurile.

Această propunere ar fi fost extrem de ofensatoare dacă n-ar fi văzut din partea lui Petrov o bunăvoință deplină. O, nu! În depozit? Furier? În niciun caz! Ar fi ceva nedemn de Nerjin. Dădu din cap cu înverșunare.

Instructorul politic zâmbi înțelegător:

– Bun. O să caut ceva pentru tine. Dar nu promit că voi reuși. Nu promit.

Dar până la urmă îl ajută. Și cu ajutorul lui Brant.

Totul începu într-o noapte agitată de februarie. Seara, când toți s-au împrăștiat să se culce, cei care făceau plantonul începură deodată să alerge prin cătun și să le ordone tuturor să se strângă. Băteau alarma, cel mai tare strigau la geamurile izbelor unde soldații obișnuiseră să înnopteze cu stăpânele, iar lui Nerjin îi încolți în inimă speranța. Căruțașii se sculau anevoie, nu erau obișnuiți cu starea de alarmă, își înfășurau moletierele, își încingeau tremurând scurtele și șontâcăiau până la ferma de lapte de marfă. Acolo, în încăperea cazărmii, rezervată cândva pentru viței, i-au aliniat pe toți în patru rânduri, stăteau înghesuiți ca vai de ei, și mai rămăsese loc în față – loc ca să încapă și sublocotenentul Brant în mantaua sa fumurie, strâns încins cu curele. Ascultând cu nepăsare raportul asistentului comandantului de pluton, el începu să arunce fulgerând ordine și priviri așa de mânios de parcă ferma era înlănțuită de nemți și ei ar trebui să răzbată prin lupte, la ai lor, cale de cincizeci de kilometri. Această senzație se intensifică amenințător când doi căruțași tineri, care n-au fost găsiți la postul lor de pază, pentru că se plimbau cu fetele, au intrat timid pe ușă, la spatele lui Brant, tocmai în toiul cuvântării. Ochii mari ai lui Brant s-au umplut de sânge chiar în fața lămpii:

– Tăceți!

(Ei și-așa tăceau.)

– Nu vă justificați!

(Ei nici n-aveau de gând.)

– Voi ați uitat ce înseamnă datorie militară! – Brant ridică în mod tragic mâna cu arătătorul în sus, și umbra lui acoperi jumătate de tavan. – Voi zădărniciți obiectivul de luptă! Am să vă învăț minte... – Brant se sufoca din lipsă de aer. – Am să vă-nvăț să vă subordonați! – Și strigă cu o forță întreită: – E război!!! Da!! – Aruncă o privire asupra plutonului ce stătea înghesuit ca o gloată în odaia strâmtă a viteilor și repetă fraza care-i era pe plac; o rosti cu atâta ardoare, de parcă el era primul care i-o spunea plutonului: – E război!!! Alinierea! Trebuie să ne apărăm patria! Sergent, nu văd nicio aliniere! Asta-i aliniere?

Asistentul comandantului nici nu reuși să-i ceară voie să îndrepte șirurile de soldați, că Brant imediat strigă la el într-un mod tragic:

– La loc comanda! E târziu! Ați avut luni întregi pentru asta! Prea târziu!

Plutonul înțelegea cu groază crescândă că îl paște un pericol cumplit. Iar Brant, de parcă nu el ar fi strigat adineauri, ci asistentul, inferior lui cu trei grade, trecu la o tonalitate reținută, rece și solemnă:

– Atenție, tovarăși soldați! Peste două ore, plecăm din cătunul Durnovka. Trebuie să primiți furaje pentru cai. Sergent, repartizați toate rezervele plutonului. Toate. Mai trebuie să aveți harnașamentul în ordine absolută. Și mai trebuie să verificați cum sunt potcoviți caii. Și încă ceva: repartizați soldaților hrana rece, tot ce avem. (Acum plutonul primea, conform normei celei de a patra categorii militare, făină, crupe de mei și chiar carne uneori.) Strângeți-vă lucrurile! Strângeți totul!

Și astfel au început, pentru multe ore de noapte, vâlva și forfoteala. Lângă grajdul cailor, licăreau lămpile, asistentul

comandantului înjura, căruțașii se ciondăneau, doi s-au bătut pentru o căldărușă, cineva șterpeli geanta cuiva pentru ovăz, undeva se ciocniseră două care, și unuia i-a crăpat luntrea. Doar caii erau ascultători: fornăiau nemulțumiți, însă își așezau capetele cu smerenie în hamuri.

Înaltul și chipeșul Brant nu ezita să umble încolo și-ncoace, ca Aleksandr Nevski pe câmpul de luptă, printre carele hodorogite, scârțâitoare, printre strigăte, nechezături și felinare pâlpâitoare. Descoperind noi înălțimi ale vocii sale, ivindu-se ba ici, ba colo, el flutura cu mâinile și striga că nu va tolera pe nimeni, că-i va băga în carcere (în pluton nici nu erau carcere), că le va rupe capetele mujicilor și că le va face ceva și mai îngrozitor. Absurditatea amenințărilor excesive trecea deja de limitele spaimei, dar Brant obținea ce voia: îi scotea din amorțeală pe căruțașii care au lâncezit atâtea luni de zile. Comportamentul comandantului de pluton era însă determinat de o primejdie cât se poate de reală: peste câteva ore, la zece kilometri de Durnovka, plutonul va trebui să intre în luptă.

În acea învălmășeală, o pățiși Nerjin. El nu înțelese clar planul de amplasare a carelor care ieșeau la marginea satului, nu-și ocupase la timp locul în rândul său din cinci care și nu nimerise în coloană, ci deoparte. Brant zbură spre el cu pași lungi, înfuriat, și chiar prin întuneric puteai să observi scânteierea furiei sale:

– Unde te-ai pus? Vrei să transformi unitatea militară în bazar? Îți rup mâinile și picioarele!

Aceasta era noaptea de triumf a lui David Brant.

Între timp, felcerul companiei, care venise împreună cu el, examină caii, găsi printre ei șase murgi bolnavi și-i lăsă în cătun. Când Melodia și Iskra își ocupară totuși locul în coloana de care, Nerjin fu chemat la comandantul plutonului. Brant se afla într-o mică încăpere separată a

fermei, abia-abia luminată de lampa botezată „liliac", stătea cu mâinile încrucișate, în poziția lui Petru cel Mare din perioada când urzea întemeierea Petersburgului. Îl întâmpină pe Nerjin cu o privire tragico-solemnă, în care nu rămăsese nici urmă din accesul de furie de odinioară, și exclamă:

– Uite-așa, Nerjin! Să-l ții minte pe David Isaevici Brant!

Nerjin nu înțelegea: Brant își ia rămas-bun? Nu va merge cu ei?

Atunci Brant trecu, nu se știe de ce, la un fel de șoapte tragice:

– Rămâi cu caii bolnavi. Nu mergi cu noi. Am făcut asta pentru dumneata. Dă caii și carul dumitale lui Poluliahov.

După cum își imaginase Brant, în acest moment al discuției Nerjin trebuia să înceapă cu mulțumirile.

Iar pe Gleb îl chinuia întrebarea: Și dacă ceilalți merg spre front?

– David Isaevici! Pot să aflu încotro se îndreaptă plutonul?

Brant strâmbă din buzele-i cărnoase ce exprimau și milă, și scârbă, și-un sentiment de fatalitate, și mai și zâmbeau:

– Plutonul merge în urma companiei. Iar compania se duce acolo unde va merge batalionul.

– Dar batalionul? șopti Nerjin, încercând să afle această mare taină militară.

Brant îi dezvălui secretul:

– La Hoper. Vom construi un pod nou, care va asigura trecerea peste râu în vremea revărsării.

– Ah, înseamnă că nu mergeți pe front...

Brant se dădu înapoi cu demnitate:

– Podul e mai important decât frontul!

– Și o să stați mult timp la Hoper?

Brant ridică din umeri:

– Eu sunt militar. De unde pot să știu? – Își ridică vocea până la o tonalitate metalică. – Dacă mi se ordonă, eu răspund: „Am înțeles!" Sunt soldat, Nerjin. Când vei deveni soldat, vei înțelege, rosti sever, figura lui întruchipând spiritul de sacrificiu.

Brant își admiră propria imagine eroică în sticla întunecată a geamurilor, peste care erau trase obloanele, și adăugă încet:

– Ne ducem cam pentru trei luni.

– Apoi o să vă întoarceți aici?

Nerjin nici nu-și dădu seama că spuse „o să vă întoarceți", și nu „o să ne întoarcem".

Brant iarăși dădu din umeri neștiutor: doar el e soldat.

– Nerjin, știu că ți-ar fi greu la Hoper. De aceea te las aici cu caii bolnavi. Desigur, nu te pricepi la cai, însă Poriadin rămâne și el, ca superior. Veți merge la poștă și veți primi scrisorile pentru noi toți... Să-l ții minte, Nerjin, pe David Isaevici Brant.

Așa i se întipări în memorie: rostind acea frază mândră în încăperea întunecoasă, lângă căldările pentru muls, în mantaua fumurie strânsă pe corp, iar fraza aceea s-a dovedit a fi profetică.

Plutonul plecă înainte de răsăritul soarelui. Nerjin se miră că-i este așa de greu pe suflet, el mângâie cu tristețe, pentru ultima dată, botul drag al sensibilei și devotatei Melodia și cuprinse gâtul puternic și aspru al frumoasei Iskra, presărat cu punctișoare albe. De-acum înainte, iepele trec în grija lui Poluliahov, un cazac smolit și șchiop, el le va trage de frâie. Gleb simți o invidie nejustificată, căci Poluliahov va putea să îngrijească mai bine caii. (Totuși, se gândi că acesta nu se va înțelege atât de bine cu Melodia și Iskra și nu le va mângâia așa cum o făcea el.)

După cum presimți Gleb, nu-și luau rămas-bun pentru trei luni, ci pentru totdeauna. Unde și cum veți termina războiul, dragi căluți? Veți cădea oare pe-o margine de drum, acolo pe front, cum au căzut mii de surori ale voastre, cu picioarele înțepenite, ridicate în sus – patru stâlpi –, și cu pântecele umflat peste măsură? Sau o să vă strecurați nevătămate prin labirintul neînțeles al drumurilor de front și o să vă întoarceți acasă, la muncile pământului, atât de obișnuite pentru voi, dar deloc mai ușoare?

În aceeași dimineață, după plecarea plutonului, cei trei căruțași rămași au părăsit Durnovka și s-au mutat la șapte kilometri, în cătunul Martînovka, unde se aflau ștabul companiei și plutonul de gospodărie. De acum înainte, toți căruțașii care nu erau ocupați cu muncile de fierărie, hămurărie și cu alte treburi obligatorii, erau duși zilnic în pădure, sub comanda flegmaticului sergent Slujitel. În pădure tăiau copaci cu fierăstraie țiuitoare cu două mânere – se pare că tot pentru pod erau copacii, fiindcă pe Don nu prea găsești lemn. Munca nu era ușoară, mai ales că-i hrăneau prost, dar lui Nerjin îi plăcea. Mai exact, îl îmbărbăta o presimțire inexplicabilă că totuși de aici va porni pe o cale a *sa*, proprie.

Și intuiția nu l-a înșelat. Într-o zi însorită și rece de martie, Nerjin se odihnea puțin pe o tulpină proaspăt tăiată, își mijea ochii la cerul înghețat, albastru-palid, și se gândea ca de obicei la front. Văzu cum pe drumul dinspre cătun venea Poriadin, aproape că se rostogolea ca o gogoașă. Nu se știe de ce, înțelese pe dată că vine după el și că nu trebuia să se apuce să taie un alt copac. Poriadin șovâlcăia agitat, cu broboane de sudoare pe frunte, se opri lângă buturugi și-i critică pe colegi, cu vocea sa melodioasă:

– Tăiați prea de sus, băieți, pierdeți lemnul. Și nici nu vă pasă în ce parte doborâți copacii. – Își șterse fața de sudoare cu mâneca pufoaicei și spuse: Am mers prea repede,

așa fugă nu-i de vârsta mea, îs ud leoarcă. Am venit după tine, Gleb. Te cheamă comisarul.

Deși nu cunoștea regulamentul slujbei, pe Gleb îl duse mintea să nu plece îndată de-acolo; mai întâi îl găsi în adâncul pădurii pe imperturbabilul Slujitel, îi raportă că e chemat și-apoi merse spre sat împreună cu Poriadin, însă acesta începu să rămână din urmă, șontâcăind. Poriadin habar n-avea de ce Gleb e chemat în cătun, totuși îl încurajă:

– Mergi înainte, du-te fuguța! Eu o să merg mai încetișor. Dar hai să ne luăm rămas-bun.

De ce? Se îmbrățișară. Și-i părea atât de rău să se despartă de Poriadin: n-a reușit să-l cunoască mai bine, au stat de vorbă puțin, i-a pus câteva întrebări, a învățat câte ceva de la el.

Nerjin merse mai departe spre cătun de unul singur, când la pas, când alergând din răsputeri. La știab, i-au spus că adineauri comisarul venise de la construcții, că toată noaptea a fost pe drum și acum se odihnește în izba lui. Gleb fugi direct spre casa trainică din lemn în care se aflau comandantul și comisarul. Dar comisarul nu era nici acolo, iar în odaia neîncălzită, cu perdele de culoare deschisă, ședea pe pat comandantul companiei și, se pare, se plictisea de moarte. La apariția lui Nerjin, căsca larg și chinuit și mai căscă o dată și în fața lui. Pe podea se afla o chitară rezemată de pat. El era fără cizme, fără bluză militară și cu părul zbârlit. Nerjin nici nu-l recunoscu, nefiind sigur că tocmai el e comandantul de companie, atât de tare se deosebea de acel locotenent voinic, care într-o zi și-a pus în gând să organizeze o paradă mare și a adunat în acest scop toată compania în Martînovka să-i pregătească pe soldați; ținea deschisă în mână o cărticică roșie, în care era regulamentul, se uita în cărticică și le ordona coloanelor să

execute niște rotații complicate. Văzu că nimeni nu poate nici măcar să mărșăluiască și începu să-i fugărească, câte patru oameni în rând, dar ei tot nu învățau – și plutonul s-a întors seara târziu în Durnovka. E același locotenent care venise odată în pluton și împrăștiase plantonul, ordonase ca soldații de la pază să fie puși în camera de arest (Brant nu-i executase ordinul, dar nici nu exista vreo cameră de arest); iar la adresarea respectuoasă a lui Nerjin, cum că ar vrea să nimerească în artilerie, îi răspunsese cu dușmănie: „Comandamentul știe mai bine unde sunteți necesar."

Nerjin se simțea ca unul care nu dansase niciodată și se sfiește să intre în vals. De sute de ori a văzut, încă dinainte de război, cum trebuie să saluți milităreste un superior, dar nu putea să-și învingă senzația de jenă și stângăcie înainte de a face acea mișcare de salut, aparent atât de ușoară, pe care încă din copilărie o repeta în fața oglinzii. Nu se hotăra nicidecum s-o execute și în armată: mâna dreaptă îi tremura de încordare și nu îndrăznea s-o ridice și să salute milităreste, temându-se că toți vor începe să râdă din pricina neîndemânării lui.

Nici acum Nerjin nu îndrăzni să-l salute pe comisar, ci luă doar poziția de drepți. Locotenentul se încruntă, probabil și-a amintit de acest soldat sâcâitor – se enervă și îl certă pe Gleb că e un bou, că nici comandantul și nici comisarul nu l-au chemat și că imediat trebuie să se întoarcă în pădure, altfel îl va pune în camera de arest. (Pe care, se pare, o avea deja în știabul companiei.)

Nerjin ieși ametit de ofensă și se cără. Unde să se ducă? În pădure? Nu! Nu puteau să-l cheme din greșeală! Trebuia mai întâi să-l caute pe comisar, riscând să ajungă în camera de arest. Se ascunse după hambar și începu să supravegheze știabul. De două ori a ieșit furierul, o dată până la latrină, iar a doua oară ca să pălăvrăgească cu o femeie, înfofolit

într-un pieptar nou și curățel. Apoi iarăși intră. După vreo cincisprezece minute de veghere zadarnică, Nerjin începu să se potolească. Chiar trebuie să se-ntoarcă în pădure? Deodată, de unde nici nu se aștepta, auzi în spate niște voci: erau politrucul Petrov și zdravănul fierar din Kuban, ambii veneau din fierărie. Comisarul îl mustra pe fierar pentru niște ținte și nu se miră deloc văzându-l pe Nerjin în spatele hambarului – îi făcu semn să-l urmeze. Până la urmă, fierarul recunoscu că nu are dreptate și primi ordin să fie gata pentru plecare în jumătate de oră. Comisarul făcu spre Nerjin un gest cu capul și intrară în ștab. Se așeză la masă, își aprinse obosit o țigară, ochii îi erau roșii de nesomn. Zâmbi.

– Ei, n-avem timp de multă vorbă. Nu te-ai răzgândit? Mai vrei să mergi în artilerie?

– Nu m-am răzgândit, tovarășe instructor! Dar încep să-mi cam pierd speranța.

– O pierzi? Ce fel de artilerist ești atunci? – Își scoase chipiul, își trecu degetele prin părul alb ca inul. – Îmi pare foarte rău, însă n-am putut să te ajut.

Inima îi tresări. Gleb nu se așteptase la asta, se trase brusc la față. Comisarul zâmbi încă o dată satisfăcut.

– Înseamnă că vrei? Un singur lucru am putut să-l aranjez pentru tine. Am primit ordin din ștabul batalionului să le duc un sergent cărturar pentru o deplasare de câteva zile în Stalingrad, la ștabul Districtului. Mi-am amintit că te afli aici, și nu la pod – s-a nimerit bine! –, și m-am înțeles că, în locul unui sergent cărturar, le voi duce un soldat supracărturar. Nu știu ce vei face în deplasare, dar oricum vei vizita Stalingradul, iar acolo totul va depinde de tine. Dacă aș fi în locul tău, aș pleca de-acolo doar cu epoleți negri.

La aceste cuvinte ale comisarului, în sufletul lui Nerjin se trezi o bucurie sigură a victoriei. Nu mai avea nevoie de

sfaturi. Da, el se va întoarce de-acolo cu epoleți negri, chiar dacă pentru aceasta va trebui să treacă prin șaizeci și patru de instanțe până la comandantul Districtului. Își duse mâna la inimă după un regulament militar care nici nu există pe pământ:

– Tovarășe instructor, niciodată n-am să uit ce-ați făcut pentru mine!

Se fâstâci – înțelese că s-a purtat penibil. Dar începu într-adevăr să scrie în minte o listă de aur a ocrotitorilor săi care l-au ajutat în lunga cale spre artilerie. Primul a fost înscris sublocotenentul Brant, iar al doilea, instructorul politic Petrov, care avea o față atât de neînsemnată, atât de greu de memorat, încât, chiar dacă îl va mai întâlni vreodată, era posibil să nu-l recunoască.

Peste jumătate de oră, lângă ștab veni sania. Comisarul, nereușind să doarmă niciun minut, trebuia să se întoarcă la podul de pe Hoper. În aceeași luntre strâmbă a saniei urcară și fierarul zdravăn, cu un sac de fiare, instructorul sanitar, cu patru mici triunghiuri sclipitoare pe epoleți, și Nerjin. Gleb avea în mâini aceeași servietă uzată și roasă care l-a slujit neîntrerupt încă din ultimele clase ale școlii medii și în toți anii de studenție.

Sania trecu pe lângă grajdurile de cai ale ștabului, un munte întreg de băligar înghețat se înălța lângă ele, acoperit dintr-o parte cu băligarul din acea zi – proaspăt, cald, soarele aurindu-l plăcut. Ei, tot răul spre bine! Nu se mai uita în jur cu ochii unui orășean pretențios, ci cu ochii unui țăran bucuros să vadă acele îngrășăminte gratuite – așa își lua Nerjin rămas-bun de la muntele de baligă, care mai fumega încet.

Pe drum, instructorul sanitar i se tot jeluia fierarului de boala sa, vorbea tare, ca să-l audă și instructorul politic, probabil pentru a obține învoire să nu mai lucreze la pod.

Dar instructorul politic era atent și la vorbele celorlalți din sanie și întrebă:

– Nerjin! Ai luat cu tine adeverința de trecere?

– Care adeverință, tovarășe instructor?

– Eh, care adeverință... Nu fumezi?

– Nu.

– Trebuie să știi valoarea tutunului. Nu te-ai aprovizionat cu tutun de drum?

– Nu. Dar pentru ce...?

– Păi, fiindcă mai bun ajutor într-o călătorie nu găsești. Crezi că te duci la gara feroviară, îți cumperi bilet, te-ai așezat și ai plecat? Ba bine că nu! Va trebui să aștepți, nu-ți dai seama? Doar în Martînovka tutunul e foarte ieftin.

Într-adevăr, și în Durnovka, și în Martînovka găseai tutun în fiecare casă și-l puteai cumpăra pe nimic. Nu s-a gândit la asta.

În sfârșit, au ajuns în cătunul Novo-Annensk, la stația Filonovo. Ștabul celui de-al 74-lea Batalion hipomobil ocupa o curte mare împrejmuită cu un gard de nuiele, jumătate din ogradă era plină de care stricate, roți, iesle sparte. Iar ștabul se afla în două căsuțe mici. Au ajuns tocmai la prânz, așa că lipsea toată conducerea: de la comisarul batalionului până la furieri. Comandantul batalionului, din câte aflase Nerjin, nu venea în fiecare zi la slujbă, din pricina sănătății șubrede. Petrov vorbi cu soldatul de gardă, făcu un semn spre Nerjin, explicându-i ce și cum și, înviorându-se de la ger, hotărî să nu mai stea, ci să meargă mai departe – își va hrăni caii dincolo de Novo-Annensk.

– Rămas-bun, Nerjin! Sper să nu ne mai vedem vreodată.

– Din contră, tovarășe instructor, sper să ne întâlnim pe front.

– Chiar așa?

Îi porunci vizitiului să-i aducă sacul din car și scoase de-acolo un săculeț cu tutun. Respingând protestele lui Nerjin, îi turnă jumătate.

– Uite-așa e bine. Să fii sănătos.

Îi întinse mâna soldatului. Nerjin o strânse cu emoție.

V

În misiune

Nerjin a stat în tinda ștabului mai mult de o oră. Mai întâi, au apărut furierii, apoi comandanții, de la subofițeri până la căpitan – și era o diferență enormă între ei. La început, Nerjin se ridica la vederea fiecăruia dintre ei, chiar și la intrarea furierilor, pentru că pe epoleți aveau mai multe triunghiuri, iar el încă ținea bine minte experiența sa cu Taeokin și se temea să nu dea greș chiar de la primii pași, mai ales că nu cunoștea pe nimeni și nu avea idee pe mâinile cui nimerise. Dar își dădu seama că degeaba se ridică și simțea cum crește în el supărarea, ca în studenție – uite, curierii nu se ridicau în fața nimănui. Nu se mai ridică nici el, de parcă nici nu-i mai observa pe cei care intrau.

A mai trecut jumătate de oră, toți s-au apucat de lucru, ori se prefăceau că lucrau. Nerjin văzu prin geam cum pe stradă, pe lângă ștab, au trecut și au intrat pe poartă doi călăreți pe niște armăsari uriași și pe șei de cavalerie. Unul dintre ei era înalt, cu o căciulă albă din blană (oare nu era comandantul batalionului?), iar celălalt era îndesat, cu o căciulă rotundă din cârlan, însă se purta ca un comandant de oști. Atunci curierii săriră ca arși și fugiră în ogradă să ia în primire caii. Nerjin aștepta cu inima săltând, voia să facă o impresie bună asupra acelor militari atât de importanți, așa încât ei să-l trimită la Stalingrad. Ușa se deschise și el se ridică brusc. Soldații de gardă așteptau în anticameră, înălțându-se respectuos și stând țepeni la intrare; ușa de la a

doua odaie nu era închisă, prin ea se vedea că toți munceau de zor, chiar și căpitanul se agita nervos deasupra biroului său.

În ștab intră doar al doilea călăreț, cel cu căciulă de cârlan și cu două bare pe epoleți! Acest comandant trecu repede, ținându-și capul drept, fără să se uite împrejur, dar părea că observă orice detaliu, chiar și pe Nerjin. Când ușa se închise în urma lui, toți răsuflară ușurați. Nerjin află de la curieri că acesta e comandantul ștabului batalionului – locotenentul Titarenko, „groaznic de sever, dar și de glumeț". Locotenent? Atunci de ce are două bare – se gândi că i se năzăriseră din cauza solemnității locotenentului.

Cam după zece minute, fu chemat Nerjin; trecu printre mesele îngrămădite din cea de-a doua odaie și intră în a treia.

Aha, are două cuburi, văzu acum. Fără cojoc, locotenentul sever stătea lângă geam într-un veston cu gulerul ridicat. Mâna lui Nerjin se smuci să dea salut, dar ceva nu-i ieșise, și comandantul ștabului începu deodată să râdă în hohote.

Ar fi fost un semn rău, chiar funerar, dacă nu ar fi răsunat acel râs atât de vesel. Nerjin își spuse că arată ca o sperietoare – avea pe cap o căciulă veche, ponosită și foarte strâmtă, încât capul era mai mult gol; pufoaica lui neagră, primită în pluton, a fost cusută pentru cel mai respingător grăsan din lume, de aceea a trebuit să o încingă cu o funie și se adunau grămezi de vată ba într-o parte, ba pe piept, până sub bărbie. Moletierele îi erau legate neîndemânatic. Iar în mâini avea servieta!

– Da-a-a, a spus locotenentul examinându-l. Ce figură! Ești din cel de-al 74-lea Batalion hipomobil al Districtului? Pufoaica asta e bună probabil doar pentru curățarea armelor.

Sună clopoțelul. Intră în fugă curierul și încremeni.

– Șeful OVS e aici?

– Nu, să trăiți! (Vocea lui îți tăia urechea – nu se cuvenea să țipi așa în Armata Roșie.)

– Dar șeful depozitului este?

– Da, în biroul lui.

– Adu-l fuga încoace!

Curierul se întoarse repede, riscând să se lovească de tavan și ieși într-o clipită.

– Ce-ați absolvit?

– Universitatea.

Încuviință abia zâmbind. Nerjin spera că problema lui se rezolvă.

Comandantul îi ordonă să se ducă la depozit după zece minute, să-și schimbe echipamentul, apoi să se întoarcă imediat. Nerjin se răsuci, simțind îndată stângăcia rotației sale.

Ieși în curte și-l văzu pe al doilea dintre călărețiii aceia extraordinari, cel cu căciulă albă, venindu-i exact în întâmpinare. Vru să cotească undeva, dar era prea târziu. Observă că tânărul comandant era îmbrăcat într-o scurtă îmblănită, căreia i se potrivea foarte bine gulerul de astrahan. În spatele lui, mergea un soldat, iar comandantul îl certa fără să-l privească.

– Soldatul trebuie să fie isteț. Trebuie să execuți spiritul ordinului, nu litera lui. Trebuie să fii ager! Dacă nu erau bilete pentru prima reprezentație, trebuia să cumperi pentru a doua. Dacă nu erau patru locuri la rând, trebuia să cumperi separat două câte două. Du-te acum și să nu vii fără bilete. Scoate-le și de sub pământ.

Întâlnirea înspăimântătoare era inevitabilă! Printre reverele gulerului de astrahan, Nerjin vedea clar câte o bară pe epoleți! Întinse mâna pentru salut – din nou ieși ceva jenant. Iar căpitanul, dându-i drumul soldatului, se opri. Acuș o

să-l facă praf! Însă căpitanul îl scrută cu atenție, fără severitate, și exclamă ceva de neimaginat:

– Nerjin?! Gleb!

Dumnezeule! Nerjin n-ar fi putut să-l recunoască el primul niciodată – într-atât de orbitor era efectul ținutei de comandant chiar și asupra soldatului „supracărturar". Acesta era studentul la Medicină Kostea, din Rostov, care nu-i știuse niciodată numele de familie Gleb. Acest Kostea se lăuda mereu că învăța doar două luni pe an – în ianuarie și în iunie, în timpul sesiunilor –, și puteai să-l crezi pe cuvânt, fiindcă, având o grămadă de costume și cravate, el nu scăpa nicio serată dansantă, nu doar la Institutul de Medicină, ci și la Universitate, făcând mereu curte fetelor. Totuși, bara de un roșu-închis strălucea incontestabil, și Gleb nu se încumetă să-i spună: „Kostea", ci îi întinse mâna cu o vioiciune forțată:

– Pe cine văd? Ce surpriză!

– Glumețule! De unde vii? Ești evacuat? Și cine te-a lăsat să intri în curte? Hai, salut! și-și scoase mănușa pentru a-i strânge mâna.

– Eu să fiu evacuat? Sunt înrolat.

– În batalionul nostru?

– Da.

Cu mâna eliberată de mănușă, Kostea își căută în buzunar batista.

– În batalionul nostru? Glumețule! Iar eu nici nu știam. Drăcie, te-aș fi ajutat de mult. Ești soldat, nu?

– Soldat.

– Ei, asta o reparăm noi. Te voi numi instructor sanitar.

Instructor sanitar? E un post minunat în companie, îți dădeau și patru triunghiuri. Ești o persoană de onoare, ești scutit de obligații, măcar stai toată ziua și citești.

– Păi, nu mă pricep deloc la medicină!

– Nici nu trebuie să te pricepi la ceva. Am un instructor sanitar care nici nu știe să măsoare temperatura cu termometrul. Istețule! Matematicienii deseori fac curte doctoriței. Sunt domenii înrudite. Dar tu – încotro?

– În depozit, să mă echipez.

– Aha. Cum te eliberezi, uite – arătă spre o aripă de clădire –, acolo e unitatea sanitară. Să vii, mai vorbim.

– Dar... cum să întreb... de dumneavoastră?

– Șeful serviciului sanitar al batalionului, medic militar de rangul întâi.

Poftim, astea-s vârtejurile sorții – ba toate ușile îți sunt închise, ba apar ocaziile extraordinare una după alta. Nerjin se duse la depozit. Șeful depozitului deja avea instrucțiunile. Îi eliberă cizme din pânză impermeabilă, cu obiele din finet. (Cizmele erau destul de bune!) Pantalonii erau de vară, însă de culoare kaki, de care Nerjin nu avusese până acum. Și o bluză militară adevărată, deși la al treilea termen. În locul imensei pufoaice negre și flocoase, i-au dat alta, ușoară, cam subțire, dar numai bună de el, și tot de culoare kaki. Nerjin nu se mai recunoștea – pentru prima dată în viață arăta ca un luptător, era un om înnoit. Însă fericirea nu se termina aici. Mai primi o *budionovkă* și o curea lată din pânză de cort. Și încă o cremă pentru curățarea cizmelor, apoi i-au mai dat o manta – o manta de militar, adevărată. Nerjin o îmbrăcă mândru deasupra pufoaicei noi. Îi încăpu destul de bine pe umeri. Îi venea cam scurtă, doar până la genunchi – nu-i nimic. Însă – ce nenorocire! – o poală era boțită în câteva cute adânci, arăta chiar mototolită, cu niște cute presate, încât nu se descrețea. Și în mâini avea aceeași servietă.

Nu-i nimic. Nerjin ieși din depozit înnoit, drept, parcă și mergea altfel, mai încrezut. El nu știa că umerii nu-i erau destul de drepți și că sub cureaua „bine" strânsă putea să

încapă un cap de copil. I se părea că acum el e militar și în ochii celorlalți.

Se duse în stab – de îndată fu primit. Locotenentul Titarenko îl privi, își mijì ochii nu prea mulțumit:

– Ce-i cu mantaua asta? Una mai călcată nu era? – Arătă spre scaunul de la biroul său. – Luați loc, Nerjin. – Îl mai privi atent o dată. – Sunt mulțumit că Petrov v-a trimis tocmai pe dumneavoastră. Scopul de bază al deplasării la Stalingrad nu este complicat, șeful secției de finanțe o să vă explice, trebuie pur și simplu să nu pierdeți și să nu încurcați documentele, să le duceți la destinație. Am să vă dau o misiune personală, din partea mea. Am să vă înmânez un colet pentru superiorul secției de cadre al Districtului. Acest colet e și el un fleac, însă va purta mențiunea: „de înmânat personal". Nu trebuie să-l lăsați în anticameră, contra unei semnături, cum se face de obicei, ci, cu ajutorul acestui colet, să pătrundeți la însuși superiorul secției, căpitanul Gorohov. Când o să ajungeți la el, să-i dați în mână această scrisoare personală. Iar coletul, să nu vă complicați, îl lăsați apoi în anticameră. Importantă e scrisoarea. Ați înțeles sarcina?

– Desigur, pricepu Nerjin, simțind deja că norocul s-a întors cu fața spre el.

– Dar asta nu e tot. Pentru a-i atrage atenția asupra raportului meu, pentru ca el să fie deschis și să nu se piardă, trebuie să-i mai spuneți următoarele cuvinte: „Locotenentul Titarenko nu mai rezistă, se prăpădește în convoiul de cai." Fumați? Nu? – Își umplu pipa, o aprinse. Trase. – În acest batalion de escroci putrezesc încet, înțelegeți? Nu am ce face aici. Aici nu e niciun militar, cu excepția mea. Din primele zile ale războiului, mă aflam în infanteria motorizată. Eram în încercuire lângă Kiev, am ieșit, iar lângă Poltava am fost rănit și în spital au stabilit

că sunt inapt temporar și m-au îndreptat în convoi. Acum vreau să scap de aici, dar comandantul și comisarul batalionului s-au agățat de mine și mă țin aici, nu mă lasă! Am trimis rapoarte la District, pe ascuns, dar nu am primit niciun răspuns. Căpitanul Gorohov mă ține minte personal, dar, se pare, nu a primit nimic de la mine până acum. Așa e poșta în aceste vremuri. Am încredere în dumneavoastră – zâmbi –, sper că nu veți merge să mă denunțați comandantului de batalion, cum ar putea să facă vreun furier. Și dumneavoastră sunteți într-o situație similară, și chiar mai grea.

– Tovarășe locotenent, dumneavoastră ați citit rapoartele mele... Și eu vreau să scap de aici!

– Iată, acum aveți ocazia. Când veți discuta cu căpitanul Gorohov, să nu uitați și de dumneavoastră. Deși vă previn că în cazul dumitale e mai complicat: secția de cadre a Districtului răspunde doar de ofițeri, nu de ostași. Circumscripția nu poate să vă redirecționeze nicăieri în locul comandantului de batalion. Doar formal. Totuși, o să vă ajut dacă veți obține ceva în District.

Ce bucurie să știi că ești în stare să-ți îndrepți viața singur! Nerjin îl înscrise pe locotenentul Titarenko al treilea în lista sa de aur.

Au fost întocmite formalitățile pentru deplasare și i s-au explicat repede detaliile. Ideea era că Nerjin trebuia să lase un colet la intendentul Districtului și să primească formularele certificatelor bănești ale comandanților, pe care să le aducă întregi – atâta tot. I-au fost eliberate un certificat de deplasare, bonuri pentru produse alimentare, mâncare rece pentru trei zile – rația de drum s-a dovedit a fi mai mare decât cea pe care o primea în pluton, iar pe lângă rație mai apăru și sacul de călătorie. Foaie de drum pentru tren nu i-au dat, explicându-i că oricum n-o să-i

fie de folos; în schimb, i-au dat termen de deplasare opt zile, deși până la Stalingrad nu erau nici trei sute de kilometri.

Cu inima trepidând, cu geanta și sacul în spinare, într-o manta șifonată, Nerjin se-ndreptă spre gară.

Căile ferate! Căile ferate ale primei ierni de război! De parcă iarăși băteau deasupra lor vânturile războiului civil, pe care Nerjin regreta că nu-l trăise.

Platforme cu tunuri. Platforme cu tancuri. Ansambluri de locomotive, unde o locomotivă fierbinte trage șapte reci din Ucraina ocupată spre îndepărtata Viatka. Carcase arse – scheletele garniturilor întregi mistuite de bombe undeva în Cernigov sau în Lubnî. Garnituri cu vagoane de marfă utilate cu sobe, locuite de cei „scorniți", cum se numesc în popor. Ei viețuiesc astfel: merg rar, de cele mai multe ori, stau într-un loc – câte patru-cinci zile. Convoaie militare. Convoaie ale Leningradului – trenuri cu cadavre vii care vor fi scoase din oraș spre primăvară. Trenuri din Vologda spre Baku. Și din Baku spre Vologda. Uneori mergeau fără niciun fel de orar, trenurile de mărfuri și de pasageri erau un amestec între vagoanele de mărfuri și cele de clasă. Și foarte rar se întâlneau eșaloane cu vagoane doar pentru pasageri, chiar și cu unul cafeniu, „internațional", ce apărea ca o minune.

Gări și stații întunecate pe timp de noapte. Săli aglomerate, că n-ai unde pune piciorul. Gazete mici pe pereți, purpurii ca fețele bolnavilor: „Păzește-te de tifosul exantematic!" Însă, din fericire, tifos parcă n-avea deocamdată. Viscol și troiene. Nimeni nu vinde nimănui. Nu puteai cumpăra nimic, la niciun preț. Pe liniile încrucișate ale gărilor hoinăreau refugiații abătuți și făceau schimb cu localnicii. Săpun de toaletă pe varză. Cămăși de mătase pe turte de cartofi.

Mersul trenurilor nu mai exista. Pâlniile difuzoarelor din stații au amuțit. Nimeni nu știa ordinea plecării trenurilor și ora. Casele de bilete se deschideau rar și pentru puțin timp. Și cu cât mai grele și mai insuportabile au devenit călătoriile cu trenul, cu atât mai mulți, parcă dinadins, erau pasagerii amărâți, fără adăpost: cu bunici, cu bunei, copii și prunci, lăzi și chiar șifoniere, zeci de saci grei chiar și pentru un bărbat în toată firea, coșuri de mărimea divanelor. Parcă o minte diabolică a inventat itinerarele acestei prime ierni de război: din Batumi în Tobolsk; din Mahacikala în Arhanghelsk; din Melitopol în Kulunda. Acești imigranți cu familiile mari aveau bagaje din belșug, însă nu aveau tați și frați să le care lucrurile, să-i aducă și să-i urce în tren.

Lui Gleb îi era totuna, el e un soldat singuratic. Are o pâine și trei pești în sacul de călătorie. Are mâini și picioare puternice, poate să se aburce cu ușurință pe treapta înaltă, suspendată. Nu are pe cine să hrănească, n-are ce să schimbe și pentru ce să aștepte biletul.

Dar se dovedi că și lui îi este greu să ajungă la destinație.

E ușor să pleci: dacă trenul se mișcă și dacă pe treaptă a mai rămas loc, atunci sari. Dar cât vei merge? Poate doar o stație, apoi să stai pe loc într-una și mai jalnică. Iar dacă trenul va merge mai departe, trebuie să ai grijă să nu-ți înghețe picioarele: în martie sunt geruri și vânturi tăioase chiar și în sud. Deci trebuie să urce doar în vagoane cu sobe.

Era ușor să identifici vagoanele cu sobe. Trebuie să umbli printre zecile de garnituri, să te uiți la acoperișurile vagoanelor bombate: dacă atârnă un horn, atunci poate că ăsta-i vagonul cu sobă, iar dacă din ea ies scântei sau dacă se întinde măcar un fum ușor, aproape transparent, atunci sigur e cu sobă. Iar noaptea un snop de făclie iese deasupra

acoperișului. Se vede din depărtare că acolo se face focul, deci acolo ar fi bine să te urci!

Însă nu vei urca în vagonul cu sobă când trenul se pornește. Nimeni nu va deschide ușa în fața ta – adică sari, frățioare! Pentru a intra în vagonul cu sobă, trebuie să-ți ceri voie din timp, să ceri voie cu insistență și cu viclenie.

Garniturile lungi și uniforme se aflau în fiecare gară mare. Existau garnituri care nu aveau vagoane încălzite de fel. Și mai departe, nu te vor lăsa să intri în fiecare vagon: stăpânii nu au suflet, refugiații nu au loc, unitățile militare nu au dreptul să te lase să intri. (Deși nu au dreptul, fetele, tinerele sunt o excepție. Se întâmpla ca sergentul însuși să stea în ușă și să se uite afară vigilent: Ce te-nghesui, oacheșo? Întinde mâna, vino încoace, aici nu se iau bani.)

Dar nu fiecare vagon cu sobă e cu-adevărat călduros. Hornul atârnă din acoperiș, iar soba putea să fie dărâmată, ori nu erau lemne – ultimele scânduri ale lavițelor demult au fost tăiate și arse, sau nu întâlniseră gări cu cărbune pe platforme și n-aveau de unde să ia.

Și asta nu e tot. Pe vagoanele bombate nu era înscris cu litere negre pe emailul alb: „Moscova – Mineralnîie Vodî." Cât mai are de mers acest tren? Un sector de cale ferată sau cinci mii de kilometri? Și când se va porni, iar dacă se va porni vreodată, încotro: la dreapta sau la stânga? Locomotivele abia se târăsc – garnituri sunt multe, iar locomotive puține. Garniturile aveau voie să stea câte o zi sau o lună într-o gară, iar locomotivele nu aveau când, aveau mult de lucru. Din această pricină, cum dispecerul înghețа garnitura pentru o oră, două, locomotiva se desprindea și n-o mai vedeai. Garniturile sunt multe, însă toate sunt decapitate, încât nu mai pricepi încotro se îndreaptă, la nord sau la sud.

Poți să aștepți până ce se va da o locomotivă, însă atunci va fi târziu, nu vei mai putea să te strecori înăuntru. Înseamnă că trebuie să afli din timp. Trebuie să umbli și să întrebi unde pleacă trenul. Dar astfel de întrebări nu se pun pe timp de război, ăsta e spionaj. Ar mai trebui să afli cât de repede merge trenul, câte sectoare de cale ferată parcurge pe zi. Însă pasagerii numără douăzeci și patru de ore și tot nu se pornesc; nu pot calcula nici viteza. Cum să obții pentru estimare două informații inițiale: de unde s-au pornit și când și, cel mai important, ce încărcătură duc? Și-un prost își va da seama după încărcătură dacă e sigur sau nu trenul. Însă pune așa întrebări pe timp de război, că imediat te vor reține. Toți oamenii sunt bănuitori, atenți pe timp de război. Ei au dreptate.

Dar și tu ai dreptate.

Și, de fapt, pentru a pleca mai repede și pentru a sta la căldură, nu trebuie să cauți vagoane cu sobe, nu trebuie să hoinărești pe liniile de cale ferată, cum ar face un începător. Nu, lupii bătrâni ai acestor călătorii știu unde trebuie să meargă – la dispecerat!

Pe prima ușă stă scris: „Intrarea interzisă persoanelor neautorizate." Împinge ușa, și înainte! Pe a doua va fi o inscripție veche și înnegrită de fum: „Intrare de serviciu." El e! Împinge ușa! Pe a treia: „Intrarea strict interzisă". Așa, așa! Ești pe calea cea bună! Chiar dacă vei vedea un craniu și oase încrucișate, nu te intimida – apasă pe clanță! Iar când vei trece de ultima și cea mai groaznică dintre uși, atunci vei auzi acolo cu înduioșare plânsetul pruncilor și cântecele de leagăn ale mamelor, vei vedea bărboși cu indispensabilii lor saci, alți soldați la fel ca tine și mai ales comandanți. Ai intrat în acel loc unde se zămislește circulația trenurilor.

Apoi Nerjin a fost nevoit să călătorească pe drumurile patriei necuprinse nu opt zile la rând, ci o lună, să străbată

diagonalele de la Stalingrad la Moscova, din Nijni Novgorod la pădurile de pe Kerjenet și iarăși înapoi prin Ivanovo la Kostroma, trecând prin multe dispecerate de acest fel, începând cu gările mari de tiraj până la punctele de încrucișare îndepărtate; a ajuns la următoarea concluzie: fiecare lucrător la serviciul de dispecerat în anii de război trebuie trimis în stațiunile climaterice până la sfârșitul vieții.

Uneori e un bărbat posomorât și nebărbierit, alteori e o domnișoară subțirică și palidă. Însă mereu e o persoană surmenată, nedormită și extenuată de munca încordată. Sunt de serviciu zi și noapte? Sau săptămâni întregi? Când reușesc să ajungă la acea privire tulbure, la acea voce monotonă, aceeași pentru întrebări, pentru indicații și pentru înjurături? Nu vei afla asta fiindcă nu vei prinde niciun minut pentru a vorbi cu ei. Dispecerul stă înconjurat de receptoare telefonice, împrejmuit de semnalele convulsive. Într-un receptor vorbește, în altul ascultă, face însemnări în graficele sale, învârte receptorul celui de-al treilea, al patrulea telefon, iar al cincilea și al șaselea răsună strident, și-apoi mai plânge și pruncul băgat în dispecerat, iar militarii răzleți se ceartă și cer nu se știe ce. Însă iată că se apropie de parapetul care separă mesele dispeceratului un bărbat foarte palid, cu o față subțiată într-o șubă de blană grea și scumpă. Se înclină spre dispecer și, prinzând momentul în care se pare că acesta nu vorbea la niciunul dintre telefoane, întrebă cu un zâmbet plăcut, politicos:

– Spuneți-mi, vă rog frumos, ați văzut filmul *Ceapaev*?

Dispecerul se uită uluit la necunoscut, încercând probabil să se elibereze din păienjenișul săgeților, liniilor, numerelor, și să-și dea seama care dintre ei a înnebunit. Iar necunoscutul în șubă, bucurându-se că i-a atras atenția dispecerului, repetă zâmbind:

– Probabil – el pronunță „pruobabil" – l-ați văzut. Toți l-au văzut.

Dispecerul, ca un contabil din Cehov, gata pentru o crimă, se uită tăcut la străin cu o privire din ce în ce mai tulburată. Chiar și soldaților neobrăzați le este incomod să se apropie – și-a și găsit momentul să întrebe așa ceva! Însă necunoscutul dezvoltă insinuant:

– Iar pe Petka din *Ceapaev* îl țineți minte? Petka mitraliorul? Păi, chiar eu sunt acel Petka. Da, da, eu sunt acela. Sunt actor. Vedeți dumneavoastră, m-am rătăcit de convoiul de Leningrad – cum aș putea să-l ajung acum? Ați putea să mă urcați în tren?

Nerjin nu e Petka și nici actor, nici nu are de ce să ceară să-l urce în tren. Însă el are urechi și cap pe umeri. Limbajul dispecerilor nu se aseamănă cu limbajul difuzoarelor din stațiile de odinioară: „Tovarăși pasageri! Trenul 89 merge până la Stalingrad și pleacă de la linia trei peste cinci minute." Nu, dispecerul spune monoton și neclar în megafoane:

– Lasă vagoanele descoperite, ia zece-șaptezeci și șase... Nikiforov, dă-i drumul pe lina cinci... Atenție, Panfilovo, îl pornesc pe o mie o sută douăzeci... Nikiforov, dă-i drumul pe a doua... Ați verificat? Îndreptați-l pe superior către operatorul de serviciu... Ascultă Filonovo... Nu, nu pot să-l primesc... Uite, cum dau drumul spre Sebriakovo, îl primesc. Ivanov, nu te codi, e urgent...

Și până vine acolo cel mai important și cel mai posomorât care-i scoate afară pe toți temporar, și pe cei cu sacii, și pe cei cu pruncii, și pe cei în mantale trimiși în deplasare, Nerjin reușește să prindă ideea: Panfilovo nu e un nume de familie, ci o stație în drum spre Stalingrad... Există Sebriakovo, dar există și Serebriakovo, poate e una și aceeași, dar poate sunt diferite... Și în acea direcție se va

porni acum de pe linia a doua trenul accelerat. Nerjin iese din dispecerat cu o înfățișare plictisită, ca nimeni să nu-și dea seama că el a înțeles ceva și nimeni să nu se avânte după el, luându-i calea înainte spre vagoanele cu sobe.

Așa acționau lupii călătoriilor feroviare în prima iarnă de război.

Însă ai prins și trenul și te-au lăsat în vagonul cu sobă, și soba e încălzită, deja bat roțile sub tren – deci poți să te încălzești și să te întinzi pe podea să dormi? Doamne ferește! În scurt timp, vei afla încă o regulă: ai pierdut trenul – nu te întrista, ai urcat în tren – nu te bucura. În vagonul confortabil, stând întins pe podeaua murdară, să nu uiți că rația ta e doar pentru trei zile, iar deplasarea e pentru opt zile. La fiecare oprire, ridică-te și urmărește: dacă n-au stins focul în locomotivă sau dacă n-au desprins-o cu totul. Și ce se întâmplă pe alte linii?

Atunci vei înțelege că trenul care era considerat accelerat în stația anterioară poate să nu mai fie accelerat în stația următoare. Atunci vei apuca geanta și sacul de călătorie și vei ieși, te vei arunca din vagonul ospitalier în zăpada înțepătoare și vei alerga cu mantaua descheiată, lunecând pe gheață, după trenul ce se îndepărtează. Îți vei arunca lucrurile pe platforma cisternei care trece pe lângă tine și vei atârna de bară, singur în ninsoare.

Acum nimeni nu te împiedică să numeri stâlpii, kilometrii, și să privești câmpiile de zăpadă. Nimeni nu te va călca pe picioare, pășind peste tine. Însă nicio manta și nicio scurtă de pe dedesubt nu te vor salva nici cinci minute de vijelia cruntă, de ger; ca să nu mai vorbim de casca cu stea roșie în frunte. Și nici n-ai loc să bați din picioare, să dansezi, stai în cizmele tale subțiri din pânză impermeabilă și fredonezi cântecelul lui Poriadin:

E frig, e frig cu-o singură haină
Și chiar pe tine dacă ai
două nu prea groase
Totuna, totuna-i.

La sfârșitul călătoriei, nu te mai bucură nici bătaia roților, nici stâlpii și cabinele ce apăreau din când în când. Și dacă în vagon visai să treci măcar printr-o stație fără oprire, acum deja ți-e frică de asta.

Pune-ți pofta-n cui! Câte garnituri sunt aici! Nu vor trece pe alături. S-au oprit. Iar locomotiva scoate aburi fâsâind: nu vrea să stea pe loc? Mergem mai departe? Coboară, frate, mai bine caută un vagon încălzit.

Nici nu i-au deschis când a bătut la ușa unuia dintre vagoane. La altul, i-au deschis cât o crăpătură, s-au uitat la el, apoi i-au trântit ușa-n nas. Iar din al treilea auzi un strigăt:

– Urcă, o sa te-ncălzești!

După ce ai stat atâtea zile pe platforma cisternei, un astfel de vagon e raiul. Și trenul se porni de îndată. Ai nimerit, totul e-n regulă!

– Stai jos, frate! Ai cumva tutun?

În vagon nu era întreg niciun geam, totul era înfundat, închis. Întuneric. Lumina venea doar de la sobă, dar și-acolo focul era slab – poate s-a înfundat cenușarul, nu trage, ori cărbunele e prost, mărunt. Poți simți căldura doar dacă ești foarte aproape de sobă. Nerjin se cuibări în cercul format din trei soldați, era al patrulea. În cazan sfecla fierbea înăbușit în propriul suc.

Toți trei își aprind cu mâinile tremurânde țigările din tutunul instructorului Petrov. Fumează în liniște, pufăind și plescăind. Doar cel mai vorbăreț zise:

– Chiar am amețit.

Tăcere. Nu întreabă nimic, nu povestesc. De o lună şi jumătate călătoresc aşa – ce să mai zică? (Nerjin îşi aminti de Jack London: cum într-o povestire a lui cei rămaşi peste iarnă în casă, în singurătate, stăteau în tăcere săptămâni şi luni întregi.) Doar când se oprea trenul soldaţii ieşeau să se uite la vagoanele lor. Încărcătura lor e aşa de moartă şi de neclintit, încât nimeni nu se va lăcomi la ea. Cum să facă să prindă deschis un magazin cu produse alimentare – a văzut atâtea în drum. Şi uite-o gară. Unul dintre cei trei fuge să caute centrul de produse alimentare. Dar şi Nerjin are nevoie de mâncare.

Trebuia să traverseze paisprezece linii. Pe sub vagoane şi prin vagoane. Şi-apoi pe cărăruşă, vreo patru sute de metri de la staţie. Cine rămâne să privească înapoi dacă nu cumva porneşte convoiul. Iar mai departe nici nu trebuie să întrebe: o căsuţă simplă şi mică. În geamul ei era făcută o ferestruică din lemn, ca acelea din gări unde se distribuie apa clocotită şi din oraşe unde apa se vinde cu găleţile. Lângă ferestruică, e îmbulzeală, aglomeraţie, aşteaptă trei rânduri de cumpărători: rândul propriu-zis, rândul veteranilor de război – care nu sunt puţini – şi rândul celor fără rând, băgăcioşi. Înjurăturile tăioase şi răsunătoare fluturau deasupra mulţimii, iar când ferestruica se deschidea, iarăşi se calmau. Cumpărătorii se mai luau la pumni – asta nu se pune la socoteală –, uneori flutura în aer câte o cârjă şi dobora căciula cuiva. Din depărtare se vede cum pe linie apare un ostaş al Armatei Roşii şi învârte căciula deasupra capului:

– E-e-e-ei! Besmenov! Mergem! Lasă!

Şi zeci de ostaşi roşii o iau la fugă, amestecând toate rândurile, şi fug către căi. Ceilalţi întreabă unii de alţii speriaţi:

– Încotro s-au pornit? Încotro? La Stalingrad? La Povorino? Dar ce convoi e?

Dracu' să-i priceapă. Cine poate să rămână – și lasă convoiul să plece. Trebuie doar ceva de mâncare, cum să lași aici totul? Cine vede: iată, se deschide ferestruica, din ea iese mâna cuiva și dintre zecile de mâini întinse alege doar câteva dintre cele mai băgărețe, ia certificatele și dispare. Și ferestruica se închide. Și fugi acuma, rămâi și fără certificat. Să bocănești n-ai voie: ferestruica se va deschide să te certe pentru zgomot doar, iar treaba va sta-n loc și cu vecinii o vei păți: „De ce ai bătut? Îi reții pe toți! Nu-i încurca, lasă-i să lucreze!" Apoi certificatele luate sunt aruncate cu teancul prin canelura înclinată, și-atunci smucește-l pe-al tău și răzbește prin mulțime. Abia apoi, în larg, vei citi pentru câte zile și pentru câte persoane ți-au distribuit. Corect sau greșit – fugi și ia: ghereta e separat, nu-i înghesuială. Acolo un tânăr chipeș cu mâinile albe, surprinzător de grase și cu fața de cârnățar, distribuie produsele după certificatele însemnate – pâine, scrumbie și zahăr tos – în hârtia ta. Uneori închide, pleacă, iar dacă se adună un rând de vreo treizeci de oameni, se întoarce.

Timpul trece repede și-l petreci în diverse feluri: Împingeți, băieți, să vedem ce rând va trece! Spiritele se încing puternic pentru puțin timp: uite, acest tânăr spătos ne croiește drumul numai bine. Moțatul cela ar trebui pălit peste mâini, să nu se mai țină atât de pervaz. Chiar nu e frig. Însă lumina zilei se micșorează repede. Ferestruica aruncă ultimul teanc, și vocea nesuferită a contabilului nevăzut declară:

– Atât pentru azi, se închide. Mâine începând cu zece.

Și mergi încotro îți poftește inima. Cârnățarul își șterge mâinile cu șervetul, își pune pe el cojocul scurt și închide cu șuruburile obloanele gheretei. Iar mulțimea de soldați și de invalizi, împuținată pe neobservate, față de cum era cu trei ore în urmă, se împrăștia vrând-nevrând și încet, înjurând

în toate părțile. Cineva mai bate în ferestruică în zadar, gesticulează cu înflăcărare. În amurgul albăstriu, se aprind luminile caselor și izbelor din orășel. Și în fiecare casă, prevăzută pentru o familie, își găseau locul încă două-trei suflete, ba se mai cer și niște militari să se încălzească peste noapte. În fiecare, se economisește cărbunele, iar spre dimineață îngheață. Acolo auzi urletul pruncilor și zgomotul copiilor, iar toți, cu excepția femeilor foarte bătrâne, lucrează pe undeva, slujesc, cară pentru ai lor ce au dobândit, și cina va fi pusă de două-trei ori separat, pentru fiecare familie. Și soțiile soldaților din Ucraina îl întrebau dornice pe fiecare militar despre situația de pe front, trezindu-se în fiecare dimineață la dangătul de radio de la ora șase, într-o așteptare chinuitoare – când buletinul Biroului Informațional va detuna cu victorii.

Iar pe linia de cale ferată sunt lăsate să treacă unul după altul, spre sud, și convoaiele din Leningrad.

Acești amărâți abia spre primăvară au început să fie scoși pe gheața Ladogăi din orașul asediat și înfometat, și pe căile ferate lente îi duceau pe o rută ocolitoare și lungă. Erau femei de toate vârstele și copii. Uneori întâlneai și bătrâni (mulți or fi murit deja), foarte rar – tineri. Se spunea că cincizeci, șaizeci de convoaie de acest fel stau întinse pe traseul Povorino–Stalingrad spre Tihoreţkaia – deci nu s-au încumetat să-i ducă prin Rostov, unde frontul e aproape și bombardamentele foarte dese. În gările mari, se distribuia hrană caldă. Când mergeau din vagoane în ospătării, mulți se țineau unii de alții, ca să nu cadă, și aproape jumătate dintre ei aveau orbul găinilor. Alimentarea cădea noaptea – erau duși cu lămpile, încălcând astfel regula de camuflare a obiectelor luminoase.

Foamea i-a desfigurat, fețele unora păreau cranii acoperite cu o piele albă-albăstruie ca laptele smântânit de

proastă calitate. Alții aveau pielea galbenă ca ceara, lipsită de viață. Odată Nerjin stătea în ungherul roșu al unei gări și citea un ziar – se apropie o bătrână subțirică, trecută de cincizeci de ani, și-l rugă să-i dea ziarul, să se uite pe el. Nerjin îi întinse ziarul, dar nu ajunse până la ea. Ea își întinse mâna, însă o trase imediat înapoi, din jenă, dar mai mult de frică. Atunci el se apropie și-i puse ziarul în față. Ea începu să citească buletinul în fugă și lacom, iar el îi văzu mâinile, pe care ea se temu să le arate: erau complet negre, strâmbe pe toată suprafața, însă nu de murdărie, ci foamea le strâmbase astfel – iar verigheta de aur strălucea mai viu pe degetul inelar. Atunci Gleb privi altfel fața ei întunecată: avea puțin mai mult de treizeci de ani.

În haltele de încrucișare, în gările mici, babele din împrejurimi umblau pe lângă convoaiele din Leningrad. Ușile vagoanelor se dădeau la o parte, și în cadrul deschis al intrărilor, la marginea podelii vagonului, se strângeau alături femeile din Leningrad – exact așa cum un sfert de veac în urmă femei *de atunci* se strângeau în halele de vechituri: cu veste, fuste, diverse haine împletite aruncate peste umeri și pe brațe. Stăteau nemișcate, sprijinindu-se unele de altele, neavând puteri să propună hainele, să convingă – babele mergeau și alegeau singure, fixau prețurile în produse alimentare. O fată cu chipul fin și blând și cu ochii de culoarea albăstriței a primit pentru perechea sa de ciorapi două pârjoale de cartofi calde, pe care le mâncă îndată, fără să se ducă în fundul vagonului.

Erau femei care au depășit limita, care și-au pierdut rușinea. La o haltă cu un clopot de aramă sonor și cu o pereche de felinare vechi stinse pe stâlpii turnați de fontă, o femeie tânără se îndepărtă de garnitură la cincisprezece pași și se așeză lângă troianul de zăpadă. O vedeau toți, însă îi era totuna. Supraveghetorul bărbos îi făcu vânt,

amenințând-o cu mătura, și o alungă. Stângace și neîmbrăcată, ea făcu zece pași și se așeză după un alt troian. O alungă și de acolo, însă ea trecu la al treilea troian.

Astfel treceau convoaiele din Leningrad.

Și lui Nerjin i se făcu rușine pentru traiul său fericit în convoi, pe care adineauri îl credea un lanț de nenorociri.

Eh, mai repede în artilerie! În artilerie!

Da, mai repede, însă noaptea vei adormi trudit în vagonul cu sobă. Și te vei trezi dimineața înfrigurat, cu picioarele strânse, înțepenite, când ferestruicile vagonului de marfă deja luminează, iar vântul șuieră sub roțile amuțite.

– Am mers mult peste noapte?

– Tot pe-acolo...

Ah, fir-ar să fie! Ah, ce neghiob! Ce lipsă de curaj să rămâi peste noapte în vagon! Ca să nu se enerveze pe el însuși, Gleb coborî și se duse să caute ceva care mișcă.

Totuși, vagonul cu sobă e un vagon întreg, chiar dacă are crăpături. Însă printre înjurăturile macagiilor, ale celor care ungeau roțile, printre vorbele argotice ale dispecerilor, auzi tot mai des un cuvânt nou, te obișnuiești cu el și-l pui deoparte pentru zile negre: *vagonul descoperit*. O îmbinare destul de stranie. Și cum să ți-l imaginezi în mers? Trebuie să aibă ceva de la vagon? Încerci să-l vezi, pentru orice eventualitate, să pipăi cu ochii măcar unul. Cât ai călătorit în copilărie cu trenul, niciodată nu ai văzut vagonul deschis.

Dar niciodată nu l-ar fi găsit fără îndrumare. Pe dinafară crezi că e vagon monolit, doar că, nu se știe de ce, nu are nicio ușă. Apoi vei observa, ori oamenii buni îți vor arăta, scărița de fier ce duce în sus. Și cațără-te pe ea până pe acoperiș, iar acoperiș nu găsești acolo, ci doar o altă scăriță abruptă ce duce în jos. O cutie deschisă de fier – ăsta-i vagonul descoperit. Uneori e plin, și atunci nu câștigi

nimic – e ca o platformă. Iar uneori e deșert, și-atunci cobori la fund, fără să fii văzut de niciun controlor sau escortă – însă cum accelerează trenul, se învolbură gerul în el și resturile prafului de cărămidă încep să se învârtă, îți acoperă mantaua prețioasă, încât n-o mai recunoști. Și joacă în cizme și într-o singură obială! Nu, soldățelule, asta nu-ți convine. Să fie jumătate de vagon, dar acoperiș trebuie să existe.

Totuși, Nerjin înainta pe zi ce trecea. Iar într-o noapte se epuizase. Lumea era dată afară din dispecerat. Iar pe linii, în negură, nu mai înțelegi care și încotro va merge. Sunt rare hornurile vagoanelor cu sobă care scânteiază, dar ce rost mai au dacă trenul n-are locomotivă. Vreo două ore în noapte Nerjin a hoinărit așa pe numeroase linii, riscând să fie reținut de patrulă, și plecă la gară să se culce pe podeaua de ciment murdară – sacul de călătorie sub cap, geanta în brațe. A dormit ceva timp, visând că cineva îi spune: „Scoală-te! Pleacă trenul." Nerjin sări și ieși în grabă, nevăzând nimic după încăperea luminoasă. Iar în depărtare era cenușarul locomotivei lucind în direcția Stalingradului și se auzea zgomotul greu al locomotivei ce se pregătește de drum. Fugi înainte de-a lungul garniturii – nicio scânteie de vagon cu sobă, niciuna –, tot trenul era negru și mort. Știa deja că pe gerul ăla nu poate să urce pe platformă. Când locomotiva anunță urlând plecarea, ajunse lângă vagoanele din față. Și lumina cenușarului locomotivei părea atât de vie, fălindu-se nu cu căldura, ci cu dogoreala, încât îi veni o idee. O figură întunecată cu un gresor lung în mâini se ridica pe scărița locomotivei.

– Tovarășe mașinist, întârzii în unitate! O să mă judece! Lăsați-mă să ajung! Lăsați-mă să intru în locomotivă!

Acela, fără să se întoarcă, bombăni:

– Întreabă de mașinist.

– Dar dumneavoastră cine sunteți?

Nerjin a înțeles imediat că a întrebat prostește. Noi, orășenii, pasagerii, ne-am obișnuit să fim duși, să nu conducem – cât de indiferenți față de necunoscut trăim, până nu suntem zdruncinați! De mic, Gleb călătorise cu trenul, dar ce învățase despre mașiniști? Numai faptul că pornesc lin sau brusc. La opririle lungi se plimba de-a lungul trenului, ca să vadă împrejurimile, plopii, apusul. Dar ce atribuții au acești oameni posomorâți, cu scurtele pline de păcură, cu gresoare, claxoane, steguleț? De câte ori, aflându-se în tambur, citea: „frâna lui Kazanțev", „frâna lui Matrosov", și-i venea în minte doar ca să râdă în gând de ortografia veche: „frîna". Iar inscripția era simplă: trage de mâner, însă e periculos dacă tragi fără motiv. A admirat de-atâtea ori locomotivele în copilărie, însă n-a meditat niciodată la atribuțiile fiecărui lucrător al locomotivei și la esența lucrului lor. Cu fiecare generație ce trece, munca utilă – sau vizibilitatea muncii utile – căreia omul i se dedică atinge un domeniu tot mai îngust. Și nimeni nu vrea să cunoască nemărginitul vârtej al muncilor prin care se mișcă veacul – și, chiar de-ar voi, n-ar fi în stare.

Omul pe care Nerjin îl numi mașinist se cufundă în cortina de prelată, ce acoperă intrarea în locomotivă. Nu trebuia să ezite nicio clipă. Nerjin se ridică pe scăriță după el și pocăni în paravanul gros ca într-o ușă:

– Tovarășe mașinist!

I-a ieșit probabil timid, tipic unui intelectual. Nimeni nu răspunse. După paravan, se auzea doar zgomotul muncii, scrâșnetul lopeții de cărbune. Și Gleb, din disperare, smulse un strigăt brutal:

– Mașinist!

Paravanul se întredeschise:

– Ce?

– Tovarășe mașinist! Întârzii în unitate...

– Mulți sunt cei care întârzie. Interzis.

– Astăzi trebuia să fiu în unitate. N-am reușit.

– În locomotivă e interzis.

– Poate civililor le e interzis. Eu sunt militar...

– Votcă ai?

– Am tutun. De casă.

– Cât?

– Trei pahare.

Mașinistul dădu la o parte prelata fără să scoată un cuvânt, și Nerjin trecu pe sub el încovoindu-se. Și nu văzu nimic, doar aburul dens învălurându-se, căruia îi simțeai umezeala cum inspirai.

– Dă tutunul!

– Îndată.

Primind tutunul, mașinistul negru și posomorât, cu sprâncenele și părul precum cărbunele, spuse cuiva prin aburi:

– Haide!

Se auzi un sunet șuierător, locomotiva tresări, prin zgomotul de acolo ajunse huruitul slăbit al vagoanelor mișcate brusc – și se porniră.

Nerjin stătea acolo unde a intrat și se temea să nu-l deranjeze pe cazangiu. Aburii învălurați acopereau în continuare totul, astfel încât nu putea înțelege cât e de mare spațiul locomotivei și unde e mai bine să stea, ca să nu deranjeze pe nimeni. Nu se întrezărea o ladă pe care se putea așeza. Clăbucii de aburi abia erau luminați sub lampa atârnată la înălțime, iar uneori străluceau în scânteierea fierbinte a focarului deschis. Cazangiul se urcă pe lângă Nerjin sus pe tender și începu să zvârle de acolo mărunțișul de cărbune cu lopata mare, împroșcând pasagerul cu praf de cărbune. Iar mașinistul și asistentul s-au făcut nevăzuți în aburi.

Mergeau, mergeau! Asta îi încălzea inima lui Gleb. Însă spinarea şi picioarele au obosit în scurt timp din pricină că stătea întins şi încordat. Gleb a vrut să se rezeme într-o parte, însă acolo era prelată şi se mişca din loc. A vrut în altă parte, însă peretele era tot negru de fum. În sfârşit, se reazemă de o ţeavă, dar nu reuşi să se bucure de odihnă, simţi cum picură apă pe el: era robinetul pentru udarea cărbunelui.

Mai şovăi aşa ceva timp, temându-se să nu deranjeze pe cineva, şi visa doar cum să se aşeze. Până la urmă, voinţa de rezistenţă slăbise: se aşeză cu mantaua ferită atâta direct pe grămada de cărbune, se rezemă de peretele plin de funingine, puse sacul de călătorie sub apa ce picura din robinet şi adormi.

În somn simţea opririle lungi, apoi iarăşi mişcarea. Abia spre dimineaţă cineva l-a scuturat de umăr: Nu mergem mai departe, coboară.

În acea gară, câteva ceasuri bune, nu avusese noroc. Ba lăsau să treacă doar convoaiele din Leningrad, ba platformele cu tunuri şi santinelă, ba nimeni nu mergea în acea direcţie, doar în cea opusă. Din dispecerate tot îl dădeau afară. Şi nici în locomotivă nu putea să ceară voie – nu mai avea tutun. Abia către sfârşitul zilei, Nerjin văzu şi-şi dădu seama, din experienţa sa bogată, ce tren va pleca îndată spre Stalingrad. Locomotiva pufăia. Alergă de-a lungul garniturii – niciun vagon cu sobă. Încă puţin, şi se porneşte! Voia să se urce pe rampă, să îngheţe, însă văzu imediat un comandant ce ieşise pentru nevoile vagonului rece fără horn, intrând iarăşi acolo ferm şi grăbit. Ce mai e şi asta? Se urcă şi Nerjin în urmă, după ce a aruncat geanta, atârnând piciorul pe treapta din sârmă ce se balansa, mai să-şi strângă degetele în uşa ce se închidea.

Dar ați văzut vreodată un mărfar de dormit de comunicație directă? Ei bine, asta era! Pur și simplu în acel vagon erau depuse sute de plăpumi vătuite noi-nouțe. Erau legate în baloturi, însă baloturile le scuturaseră, cine cum voia. Probabil pe ușă era odată un sigiliu, însă a fost rupt, acea persoană nu se mai afla acolo și nimeni nu ducea răspunderea. De unde a răsărit acest paradis pe roți, cine îl păzea? Înfundându-se în plăpumi cu tot cu cap și cizme, punând deasupra lor câte voiau, după bunul plac – așa mergeau soldații invizibili, și nu vedeai câți erau.

Și Nerjin făcu la fel: își săpă o vizuină în plăpumi, se băgă acolo până la brâu, apoi izbuti să mai îngrămădească deasupra câteva plăpumi, să se înfășoare cu tot cu servită, astfel încât să nu rămână nicio crăpătură. Obișnuiește-te cu hibernarea ursului! Căldura căldurilor! Acum pot să nu meargă deloc. Ori să meargă chiar și-n Arctica! Totuși, se porniră, se mișcară. Iată, recupera tot drumul nedormit.

Se trezi ceva mai târziu – se trezi fericit datorită căldurii. Deasupra capului cineva, iritat, vorbea cu un accent gruzin:

– Cebotar, nu mașânâst. Ce crăde că duce? Sânge consărvat duce. Și cum duce? Oare sângele se duce așa?

Nerjin își scoase capul afară. Ușa vagonului era deschisă. Gruzinul – locotenentul posomorât, cu mantaua mototolită de la dormit și cu muniția răvășită – sări și se duse să se certe. Pe ici și colo ieșeau din plăpumi fețele umflate de somn, pârpălite. Cineva începu să fumeze fără să iasă din vizuina comodă. Altul îi strigă:

– Neghiobule! Ai aprins plapuma! Ieși afară dacă vrei să fumezi!

Fumătorul stinse fumul de pe plapumă și continuă să fumeze. Cel care l-a luat la rost întinse mâna.

– Dă-mi să termin țigara.

Gruzinul se întoarse.

– I-am avărtizat! Toți văți ajunge la trăbunal! Acuși mărgem. Duc sânge – nu înțălăg.

Într-adevăr, oare transporta sânge conservat în unul dintre vagoane, chiar se strică el din pricina întârzierii (și frigul?), oare amenințările lui aveau vreo influență asupra șefiei gării? Se mai ducea apoi la stații să se certe, după care mergeau din nou.

Nerjin iarăși adormi strâns.

Iar când se trezise din pricina foamei și a liniștii mute, simți dintr-odată, își dăduse seama că liniștea stătea nu de două ore și nici de trei, ci de mult timp. Sub vagonul încremenit șuiera vântul. Prin crăpături răzbătea în vagon lumina slabă a zilei, și nu putea să înțeleagă dacă mai doarme cineva în grămezile de plăpumi împrăștiate haotic sau toți au plecat deja.

Se eliberă, se descotorosi, se ridică, dădu la o parte ușa de fier grea și scârțâitoare a vagonului și încremeni: stătea pur și simplu în mijlocul unei câmpii înzăpezite, iar alături nu erau șine și niciun indicator de gară, nici urme de oameni – totul era întroienit, și roțile vagonului erau acoperite mai sus de butuc. Era o zi cu soarele ca o pată pâcloasă topindu-se deasupra zidului uniform și gros al norilor. De la tren, cât vedeai cu ochii, se întindea o stepă netedă și înzăpezită – nu vedeai nicio construcție, niciun copac, doar dunga pronunțată a parazăpezilor întroieniți. Chiar și trenul se încovoia puțin mai departe, iar continuarea lui se pierdea după troiene, și nu puteai pricepe dacă locomotiva mai există.

Nerjin își dădu seama că pierduse acolo o noapte întreagă. Furios și înfometat, sări din tren în troian, apoi se băgă sub vagon și găsi acolo a doua pereche de șine ascunse – deci e o haltă de încrucișare. Se porni de-a lungul

garniturii neînsuflețite a marfarului. Încovoindu-se, întrezări câteva căsuțe în spatele dâmbului. Se îndreptă într-acolo.

Garnitura i se păru atât de lungă, aproape de două ori mai lungă decât în ajun. Iar în față locomotiva nu era.

Pe prima casă de un roșu-întunecat, de tip feroviar, descifră inscripția lăturalnică, cu litere negre, spălăcite de-a lungul vremii: *Konnaia*[23].

Și râse în sinea lui de soarta sa cavalerească ce-l găsise și acolo. (Nimic altceva nu-i spuse acea inscripție. Abia după zece luni, denumirea acelei halte rusești necunoscute făcu înconjurul lumii: acolo au venit parlamentarii generalului Paulus, ca să declare capitularea Armatei a șasea germane.)

Halta era ca oricare alta, dar în acel moment avea ceva trist și deznădăjduit. Toată garnitura stătea pe unica dungă de cale ferată a haltei, lăsând linia principală liberă. Nu era niciun suflet, nu vedeai nicio mișcare în clădirile gării. Nerjin merse poticnindu-se până la căsuța principală, intră prin singura ușă. Ușa se deschise ușor în odaia pustie, semiobscură, în care iarăși nu se afla nimeni. Atunci trecu în a doua odaie. Acolo erau un geam, un grilaj protector interior vitrat până la jumătate, cum se obișnuiește în stații, iar în fund iarăși nu era nimeni, dar se afla un divan aspru tipic gărilor, cu o spetează masivă și cu o banchetă largă. Pe acel divan, nici că stătea întins, nici că zăcea pe jumătate ridicat, însă ocupând toată lungimea, un bărbat în cojoc dormea sforăind din răsputeri. Mai mult lat decât lung, era îmbrăcat, probabil, în două cojoace, iar deasupra era încins cu un brâu gros. În picioare avea niște pâsle înalte, cu talpa de un cot, ce-i ajungeau mai sus de genunchi. Pe cap avea o căciulă cu urechi strânse sub bărbie cu șireturi de piele.

[23] „Cavalerie."

Mâinile băgate în niște mănuși căptușite și le întinsese pe pântece. În acele straie nici nu avea nevoie să intre în încăpere – n-ar fi înghețat nici afară. N-ai fi zis că e lucrător feroviar dacă din buzunarul cojocului de deasupra, la fel de ros și negru ca și el, nu ar fi atârnat steagurile, unul roșu și altul galben (decolorat până la verde), învălătucite împreună.

Ușa grilajului era încuiată. Nerjin bătuse, însă nimeni nu răspunse. Aparatul de telegraf stătea mort. Nerjin ieși afară, înconjură casă pe unde era cărărușa, mai bătu într-o fereastră, și nimeni nu răspunse. Fu nevoit să se întoarcă. Lovi cu zgomot coșul de gunoi de podea – adormitul nu se clintise. Îl trase, îl zdruncină de umăr – niciun efect. De câteva ori trânti ușa dinadins – sforăitul deveni mai puternic. Atunci Nerjin puse coșul de gunoi pe o parte de-a lungul divanului, se așeză pe el și începu să-l lovească pe adormit cu piciorul în pâslă, luând după fiecare lovitură o înfățișare detașată, de parcă îi păzea somnul, dar nu-l trezea. După vreo douăzeci de lovituri, cel ce dormea deschise ochii – la început păreau mici, apoi se făceau tot mai mari, și apăru în ei ceva cunoscut, un chip pe care-l cunoscuse nu demult. Gleb se uita atent, încercând să înțeleagă acei ochi, și brusc se însenină: în acei ochi liniștiți, umili, buni, era ceva din îngăduința cailor.

Cum Nerjin stătea cu o mimică indiferentă, de parcă nu era implicat în hurducătură, nici bătrânul n-a fost uimit câtuși de puțin văzând că un soldat stă alături de el. Îl cercetă mult timp nemișcat, apoi măcăi, tuși scuipând și-și coborî încet picioarele pe podea, iar spinarea și-o târșâi pe speteaza divanului. Apoi mai privi cinci minute în tăcere. Desfăcu poala primului cojoc, apoi pe a celui de-al doilea, scoase din buzunar o bucată de pâine, înfășurată într-o batistă colorată și murdară, și o bucățică de slănină. Din celălalt

buzunar luă un briceag cu mânerul de lemn. Pusese toate astea pe genunchi. Începu să taie bucăți și din una, și din alta. Și mâncă.

Foamea îl încinse pe Gleb cu o nouă putere înțepătoare și trecu iute la discuție.

– Spune-mi, nene, aici lucrezi?

Neîncetând să rumege, bătrânul feroviar mugi negând:

– M-m-m-m.

– Unde i-aș putea găsi pe muncitorii haltei?

Curățându-și dinții după mâncare, bătrânul țocăi:

– Ț-ț-ț-ț?

Nerjin crezu că poate bătrânul e mut. Însă acesta îi spulberă presupunerea, pentru că își șterse buzele groase și întrebă:

– Ce, soldățelule, n-ai de fumat?

Nerjin se supărase tare pe bătrân, însă tutunul lui s-a dus la mașinist, păstră doar foarte puțin – o să-i mai fie de folos.

– Nu fumez, nene.

Obrajii și cearcănele bătrânului atârnară în jos ca niște saci:

– Hm... – Tăcere. – Nu fumezi. – Iar tăcere. – Și ce soldat mai ești tu?

Iar zâmbetul ieșise frumos, și lui Nerjin îi păru rău că nu-l servise cu restul de tutun.

– Spuneți-mi, tovarășe, cui să mă adresez? Trebuie să plec urgent.

Bătrânul nu vorbea imediat, de parcă cuvintele i se năș-teau în pântece și ar avea nevoie de ceva timp până ar ajunge în gură. Scoțând câteva cuvinte, se oprea, obrazul zvâcnea puțin, de parcă îl durea să vorbească, apoi mai scotea câteva cuvinte:

– Să te adresezi? Cui? Poți să te adresezi cui vrei, oricum nu vei pleca.

– Cum așa nu voi pleca? Trebuie să plec urgent! Merg în deplasare! Nu pot să rămân aici nicio oră!

– Uite-așa. Ce grăbit ești! Eu, la vârsta mea, se cuvine să stau pe sobă. Dar, precum vezi, sunt aici.

– Ei bine, dacă nu puteți să mă ajutați, atunci cine ar putea, spuneți-mi! Ce fel de haltă e asta cu niciun superior?

Bătrânul pufni și luă un aer cam supărat.

– Halta? Nu, frate. Nu mustra halta. Halta înseamnă putere. Tu ce crezi că e halta? Așa și așa? Nu-u.

Mai scoase grăbit dintr-un buzunar o bucată de cretă, se plecă cu greu înainte, icnind tare, înfășurat așa, încât părea că se va prăbuși pe podea. Nu, nu se prăbuși. Și începu să deseneze pe bucata liberă a podelei.

– Uite-o sarcină pentru tine. Halta. Așa? Iar tu, să zicem, ești șef în ea.

Desenă pe podea linia căii comune care se bifurca în două linii și apoi iar se unea.

– Și acum fă în așa fel încât să nu se întâlnească. Să nu se întâlnească două trenuri. Locomotivele fiecăruia sunt în față. Iar cozile sunt mai lungi decât liniile. Fiecare. Ai înțeles?

El miji viclenește ochii și se lăsă pe spetează mulțumit de problemă.

– Acum rezolvă. Dacă rezolvi, îți dau alta. O să vezi cum trece timpul.

Însă Gleb nu avea chef de rezolvat – și-așa pierduse mult timp. Ridică fără să vrea vocea și începu să vorbească cu bătrânul de parcă acela era surd.

– O să rezolv problema pe urmă. Puteți să-mi spuneți cum să plec? Aici opresc trenurile?

Bătrânul parcă se supără că soldatul îi ignoră problema. Și răspunse în silă:

– Ce tâmpit va opri aici? Uite, ai arătat că nu pricepi nimic în haltă.

– Cum adică?

– Vrei să se blocheze traficul pentru tine? Isteț mai ești! Ce vrei dacă săgeata e ocupată, ce mai vrei?

– Care săgeată?

– Care? Și zici că-i haltă. Uite, trenul a ocupat o săgeată. Ai văzut? Stă acolo. Du-te și te uită.

– Pentru ce să mă uit, dacă am venit cu el?

Fără să-și dea seama, Nerjin striga tot mai tare.

– Și pentru ce țipi? Ce fel de șef ești?

– Scuzați-mă. Eu...

– Tocmai. Scuzați-mă. Ești încă tânăr. Nepoții mei sunt mai în vârstă.

Însă, văzând tulburarea soldatului, bătrânul zâmbi șiret:

– Și în ce ai mers acolo, pui de câine? Vagoane cu sobe nu-s.

– Și dumneata ai fost și te-ai uitat?

– Ce să mă uit – eu știu. Îl conduc din Arceda.

– Deci sunteți conductorul acestui tren? își dădu seama Nerjin abia acum.

Bătrânul ridică degetul.

– Conductor-șef! Șef.

Nerjin se bucură de parcă aflase că sunt rude sau că nimerise în aceeași nenorocire.

– Nene! Și când se va porni trenul nostru?

Conductorul-șef își ridică mâinile ca pentru rugăciune, reușind să tragă mănușile îmblănite pe înăuntru, iar pe dinafară de piele și mânjite de păcură.

– Nimeni nu știe.

– Cum adică nu știe? Poate să plece peste câteva ore?

Bătrânul ridică imensele sprâncene stufoase și cărunte:

– Când ne vor da locomotivă, vom pleca.

– De unde trebuie să ne dea?

– Păi, de unde vor găsi.

– Și dacă nu vor găsi?

– Nu vor găsi? Vom sta și o săptămână aici.

Pe chipul bătrânului care, se vede, a slujit cincizeci de ani pe căile ferate, se citea respectul profund pentru stihiile lor. Așa cum sacerdotul din epoca primitivă respecta voința zeilor.

Lui Nerjin îi încremeni inima.

– Înseamnă că nu pot pleca? Atunci voi prinde alt tren.

– Care altul?

– Care va opri.

– Iaca, n-ai vrut să rezolvi problema. Cum poate să oprească altul acum? Nicicum.

– De ce?

– Păi, ce, să blochez tot traficul pentru tine? Dacă mai oprește unul, toată linia va fi blocată.

O groază și mai mare îi strânse inima lui Nerjin: nimerise de tot în capcană? Abia acum înțelese. Toată acea grabă a fost în zadar? Acum, în halta neîncălzită și fără punct alimentar, el poate să rămână câteva zile.

Iar bătrânul își pierdu interesul pentru el. Se puse pe gânduri și încremeni privind în colțul întunecat al odăii. În sprijinul cuvintelor sale, după geam hurui în sens contrar un tren ce nu oprise.

– Dar cât a mai rămas până la Stalingrad?

Bătrânul nu răspundea.

– Nene, cât mai e?

– A?

– Întreb: cât a mai rămas?

– Ce să rămână?

– Ce distanță a rămas? Cât drum?

– Încotro?

– Până la Stalingrad.

– A... Douăzeci de verste de la cotitură.

– De la ce cotitură?

– Mergi în dreapta căii ferate și-ai să vezi.

Bătrânul închise ochii pregătindu-se să doarmă iarăși.

Nerjin îl părăsi supărat și plecă să mai caute pe cineva: trebuie să mai fie un superior, un operator de serviciu. Deși cum ar putea să-l ajute, dacă trenurile n-au voie să oprească?

Întâlni în gospodărie o femeie cu chipiu de feroviar deasupra fularului legat, cu stegulețe și o căldare. Se pare că dădea voie trenurilor să treacă. Nerjin se apropie de ea cu insistențe și rugăminți – era trudită, obosită și confirmă doar ceea ce spuse bătrânul. Îi mai spuse că de partea cealaltă a căii, la un kilometru, se află un aerodrom militar mic și că de-acolo va pleca peste o jumătate de oră un camion spre Stalingrad. Poate, dacă deplasarea e urgentă, vor fi de acord să-l ia.

Și cât e de urgentă! Cu sacul în spate și servieta sub braț, Nerjin fugi pe țelina înzăpezită.

Și ce ger era! N-ai fi zis că e martie. Nu alergă nicio sută de pași, că-i și intră în gât ceva înțepător, neplăcut, și se umflă – nu trebuie să fugă! Merse la pas pe cărarea îngustă, înfundându-se uneori adânc. Norii se întinseră puțin, se întrezărea soarele, iar viscolul trăgea, nu se potolea.

Ajunse la aerodrom stors de puteri și cu zăpadă în cizme. Într-adevăr, camionul deschis se pregătea să pornească, și cincisprezece ostași așteptau, iar pe o porțiune bătătorită lângă două avioane mici se plimba un sublocotenent chipeș cu înfățișare caucaziană, cu mustăcioara îngrijită, și lovea cu bastonul „Memoria Caucazului" de carâmb. Totul era gata, însă mașina nu pornea. Șoferul transpirat în pofida

gerului ba învârtea maneta, ba se cufunda sub camion, iar maneta era învârtită de ostaşi – motorul nu cloncănea.

Sublocotenentul era supărat şi nu voia să ia un soldat străin, întreba ce fel de deplasare urgentă e, căci nu are voie să întârzie cu jumătate de zi. Nerjin se pregătea să arate hârtiile şi să mintă pe lângă toate, când îndată auzi dinspre haltă şuieratul trenului ce se apropia. Îşi întoarse privirea, temându-se de ceea ce îşi dorea adineauri: ca trenul să nu fie de Stalingrad şi să nu oprească.

Ce să facă? Nerjin se agită.

Maşina nu pornea.

Iar trenul nu pleca!

Nerjin se aruncă iarăşi în stepă, străduindu-se să înghită mai puţin aerul înţepător şi insuportabil şi de aceea îl inspira prin smucituri mai adânci şi mai dureroase.

De undeva căzu un bumb. Se rupse mânerul servietei – şapte ani n-a avut nimic, şi-a şi găsit când să se rupă! Obielele din cizme se mototoliră – ce mai soldat era! Uite-aşa trebuie să-i înveţe să fugă la GMA*! La jumătatea drumului, picioarele nu se ridicau deloc, voia să se întindă pe zăpadă. I se părea că n-a înaintat aproape deloc. Unul mai odihnit ar fi mers mai repede decât fugea el. S-a mai uitat o dată în urmă: nu, aerodromul era deja departe.

Iar trenul, în pofida convingerii bătrânului, a explicaţiilor femeii şi a raţiunii măreţe şi necunoscute a căilor ferate, stătea locului, blocând întreaga magistrală Povorino–Stalingrad doar pentru Nerjin!

Pieptul i se despica din pricina avalanşei imense şi înţepătoare de aer rece. Gleb se ruga trenului: Scumpule, nu

* „Gata pentru muncă şi apărare" – exerciţii fizice pe care toţi tinerii cetăţeni sovietici erau obligaţi să le facă, constituind una dintre normele prin care erau consideraţi apţi de muncă şi, în caz de război, apţi de a-şi apăra ţara (n.a.).

pleca! Trenul râdea de el pufnind în sus curenți ascuțiți de aburi: „Vin! Vin!" Și, lăsându-l pe Nerjin să se apropie la vreo sută de metri, gemu din sirenă, iar vagoanele zăngăniră. Pornise. Însă încet, foarte încet. Accelerând doar treptat.

Nerjin fugea și fugea! Trenul e lung, o să-i ajungă coada, numai să nu accelereze atât de repede. Însă chiar în fața benzii de pietriș fu nevoit să se scufunde în șanțul înzăpezit, iar apoi să urce pe panta abruptă. Nerjin se cățără în patru labe pe ea, tremurând din pricina zgâlțâielii, și credea că nu se va dezdoi din pricina slăbiciunii. Însă îl pătrunse vântul de sub roți și-i dădu putere. El văzu platforma deschisă cu pietre, pe care se aflau mulți oameni – și iată că se apropia scărița din urmă, care nu era foarte înaltă. Gleb își făcu vânt, aruncă servieta prețioasă acolo, spre oamenii de pe pietre și, apucându-se cu ambele mâini de bara scăriței, fugind câțiva pași împreună cu trenul, își avântă picioarele la nivelul pântecelui cu ultimele puteri și se lăsă cu pieptul pe treapta de jos. O femeie strigă îngrozită, de parcă el sau ea însăși nimeri sub tren, și în acel moment Nerjin simți pe spinarea lui o forță ce-l trăgea. Și probabil și-a pierdut cunoștința, fiindcă nu ținea minte totul în ordine, el stătea deja întins pe spate pe bolovanii neuniformi, pietrele îl îmbrânceau, îl zguduiau, iar sub ei tremurau roțile. În jur nu se vedea nimic, nici cerul – totul era în fum. Era învăluit în aburii deși ai locomotivei care se întindeau pe toată platforma.

Iar când aburii s-au împrăștiat, văzu alături un bătrânel cărunt, cu o barbă rusească veche foarte lungă, însă cu trăsăturile feței ferme și neramolite.

Primul gând al lui Nerjin: picioarele. Și când își văzu picioarele întregi, zâmbi de bucurie. Și-apoi al doilea gând: merg! Al treilea: unde-i servieta? Al patrulea: de ce au încărcat platforma cu pietre? Chiar n-au găsit ceva mai util de transportat? Și, în sfârșit: ce față bună are bătrânul!

Era îmbrăcat într-un cojoc de oaie, avea opinci și obiele. Ochii albaștri și spălăciți erau foarte limpezi. Iar sprâncenele – cărunte.

Se uita straniu la Nerijn, de parcă îl ierta pentru ceva. Și când văzu cum își scrută picioarele, zise:

– Mulți se roagă pentru tine, copil nepriceput. E fericit Dumnezeul tău.

Și după zeci de hurducări ale platformei, când ceilalți îi dăduseră servieta din mână-n mână, întrebă:

– Și unde te grăbești așa nechibzuit?

Lui Nerjin îi era greu să vorbească – atât de tare i se înfundă gâtul. Dar îi era greu și să răspundă – într-adevăr, unde se grăbea așa? În artilerie? Să nu întârzie în deplasare? Răspunse evaziv:

– La unitate.

Bătrânul reflectă asupra acelui răspuns și clătină din cap.

În jur, pe pietrele reci și colțuroase, se cuibăriseră femeile cu saci, în mare parte bătrâne. Și ele oftau uitându-se la soldatul viteaz.

Iar deasupra platformei șuiera vântul geros, uneori și cu umezeala aburilor. Și oamenii se așezară în gropile găsite, adăpostindu-se de vânt cu sacii și rezemându-se cu spinările și cu șoldurile unii de alții, gârbovindu-se în cojoace și broboade ca să le fie mai cald – toți păreau să-și fi lăsat capul în jos sub greutatea gândurilor lor. Și câte porțiuni de cale ferată au parcurs ei așa? Iată cum trebuie să călătorească oamenii simpli. Nerjin trecuse prin multe în drum, însă niciodată nu călătorise așa.

Dar nu-și dăduse seama să întrebe numele bătrânului care-l salvase. Abia apoi pricepuse: îl înscrise, fără nume, al patrulea în lista sa de aur.

Nerjin fu nevoit să parcurgă pe acea platformă doar distanța dintre două gări, încât nici nu reușise să tremure de frig. Urma o gară destul de mare – Gumrak. Locomotiva a fost decuplată; țăranii s-au împrăștiat prin gară și Nerjin s-a dus să găsească un tren spre Stalingrad.

[textul se întrerupe]

Marfino, 1948

Din capitolul șase

În ștabul Districtului, nu trebuie să te închini, să arăți ca un solicitant. În vestibul, unde se primesc coletele, hârtiile, prin ferestruică, din interior nu se vede mantaua scurtă, mototolită și mânjită complet de păcură. Iar *budionovka* era destul de bună. Nerjin se aplecă spre ferestruică strângând și aranjând apărătorii căștii. Printre căruțași, suferea din pricina limbajului orășenesc, iar acum e taman bun.

– Deci, tovarășe! Am un colet urgent pentru căpitanul Gorohov. Trebuie să i-l înmânez personal și confidențial!

Intenția a fost corectă: ...țial? oficial? sau dracu' știe cum, dar soldatul e unul foarte citit, așa că nu te pune în poară.

L-au lăsat imediat să treacă.

Și iute pe trepte până să se răzgândească. Camera nr... „Departamentul personalului din comandament". Intră imediat. E doar anticamera. Doi comandanți stau și așteaptă. Iar la biroul secretarului ședea un sergent. Îi repetă lui și-i arătă inscripția de pe colet:

– Foarte important și urgent.

Un moment periculos – trebuie doar să aștepte răbdător până vor trece acei comandanți, pentru ca niciun nou-venit să nu reușească să intre înaintea lui. A șezut nervos vreo douăzeci de minute. Între timp, se apropiară încă un sergent și un căpitan, însă sergentul secretar confirmă rândul:

– Treceți.

Acolo, Nerjin se îndreptă, salută cum putu și-i înmână imediat scrisoarea.

Căpitanul Gorohov, cu părul bălai, înalt, chiar dacă stătea la birou, auzi doar numele de familie al locotenentului Titarenko și zâmbi:

– Dați-mi! – Desfăcu coletul. – Ei bine, uite care-i treaba! Luați loc.

Citea scrisoarea. Nerjin nu se lăsă rugat și se așeză, ca să nu se vadă poala mototolită. Puse pachetul pe colțul mesei.

Gorohov:

– Să-i transmiteți că voi interveni pentru numire imediat! Să nu se îndoiască, să aștepte!

Asta era tot?

Dar, observând buna-dispoziție, Nerjin nu mai luă poziția de drepți și, șezând în continuare, spuse ca un înțelept altui înțelept:

– Am absolvit Facultatea de Fizică și Matematică... Vă rog să fiu îndreptat în artilerie... Și eu mă prăpădesc în convoi.

Căpitanul Gorohov ridică creionul la dinți și stătu o clipă pe gânduri:

– Cu plăcere. Doar că artileria nu este în competența mea.

Îi trecu un fier roșu prin inimă.

Iar Gorohov, cu o privire veselă:

– Bine. Îți eliberez o autorizație de trecere în ștabul artileriei. Către maiorul Ciubukov.

Impunătoarea autorizație de trecere o eliberă sergentul secretar, iar Gorohov semnă. Și ce ditamai ștampila au jnăpăit!

Acum, mergând vioi, ferm din clădire în clădire, nimeni nu-l va reține la posturile de trecere! Chiar și cu servieta ruptă!

Iar în anticamera maiorului Ciubakov inima i se ruină lent: epoleții tuturor comandanților erau cei prețioși – negri, cu râvnitele puști încrucișate. Și Nerjin avea onoarea să se afle printre ei? Se așeză timid într-un colțișor, ascunzând poala mantalei mânjite în locomotivă.

Erau vreo cinci comandanți, și rândul ținea mai mult de o oră. Însă Gleb stătea ferm.

Maiorul Ciubukov, cu aceiași epoleți și puști, cu părul negru, scund, ascultă atent. Diploma de universitate n-o avea la mână, rămăsese acasă, însă Ciubukov îl crezu îndată.

Cugetă.

Se tot gândea.

Și-i spuse oarecum cu blândețe:

– Da, doar n-o să vă trimit la școala militară, timp pierdut. Ce-ar fi să vă trimit la CPPCA.

Ceva foarte important și înfiorător!

Cursurile de Perfecționare ale Personalului de Comandă al Artileriei.

– Acolo se țin cursuri pentru comandant de baterie. Sunt instruiți cei care nu au destule cunoștințe. Iar dumneavoastră o să vă fie ușor – acolo e numai matematică.

Și imediat ordonă secretarului să întocmească un ordin.

O, minune, minune! Atât de ușor te-ai săvârșit? (De fapt, toate minunile se fac ușor, de aia și sunt minuni.)

Doar o mică remarcă:

– Vă înmânez ordinul, dar nu am dreptul să vă disponibilizez din batalion: ștabul Districtului nu are autoritate asupra soldaților.

E-e-e-e, ce mai înseamnă și asta...

Dar îl înscrise în lista de aur: Căpitanul Gorohov! Maiorul Ciubukov!

Mai rămăsese secțiunea financiară, acolo totul e simplu.

Ce puteai să mai vezi în Stalingrad? N-ai ce vedea – un oraș ca toate orașele. Mai repede! Înapoi la gară! Măcar să prindă trenurile de întoarcere.

[textul se întrerupe]

Locotenentul Titarenko s-a arătat foarte mulțumit de felul în care Nerjin și-a îndeplinit misiunea, iar căpitanul Gorohov i-a promis că-l va lua în curând în infanteria motorizată. Aplecat deasupra hârtiei, maiorul Ciubukov dădea din cap uimit:

– Cum se poate așa ceva: un soldat obișnuit să fie trimis la cursurile de perfecționare pentru comandanți de baterie? Acolo toți sunt locotenenți superiori sau căpitani. Cum o să te descurci printre ei? E un cerc select. Ei nu te vor accepta.

Miraculoasa hârtie cu ștampila Comandamentului artileriei din statul-major al Districtului, pe care Nerjin o ținea triumfător, își pierduse acum din strălucire, dar foarte puțin, fiindcă maiorul Ciubukov știa ce semnase. Nerjin se gândi iarăși că nu e nimic complicat în parabolele balistice. Fleacuri.

Dar Titarenko îi aminti de încă un obstacol:

– Acum îți vorbesc în postura mea de comandant al batalionului.

În atmosfera măreață a statului-major al Districtului, greșeala lui Ciubukov părea măruntă, neînsemnată. Iar aici, în batalionul de convoi, i se înfățișă în toată amploarea ei.

Comandantul batalionului și comisarul intrară cu cincisprezece minute în urmă în cabinetul lor, după ce trecură prin odăile comune, furierii ridicându-se grăbiți și salutându-i cu mult zel. E timpul să intre la comandantul batalionului.

– S-ar putea nici să nu te primească, îi spuse Titarenko. Trebuie mai întâi să te adresezi comandantului plutonului, al companiei, iar aceștia îi vor raporta lui.

– Păi, ei sunt pe Hopra!

Nerjin ar fi raportat ușor prin Brant, iar pe la comandantul companiei nici n-ar mai trece.

– Bine, scrie raportul – Titarenko îi dădu o coală albă. – Către comandantul de batalion: Rog să fiu detașat în conformitate cu ordinul dat de ștabul artileriei de District.

Nerjin scria sârguincios.

– Așa. Iar ordinul ștabului lasă-l la mine, așa e mai sigur.

– Dar el nu va înțelege fără ordin.

– Nu-i nimic. Mă va chema pe mine și voi confirma.

Și-i porunci soldatului de serviciu al ștabului să raporteze venirea lui Nerjin.

L-au lăsat să intre. În scurta sa cea nouă, se simțea mai sigur, iar mantaua o lăsă pe scaun.

În odaia spațioasă, stăteau doi sublocotenenți la două birouri, puse lângă pereți diferiți – în batalionul de transport cu tracțiune animală sunt niște ranguri nemaivăzute, iar în ștabul Districtului rangurile erau și mai înalte. „Tovarășe sublocotenent, permiteți-mi să mă adresez!" – Nerjin învață perfect această frază, dar nu reuși să treacă jumătate de odaie în pas cadențat și să ridice mâna cu precizie atât în fața lui Gorohov, cât și în fața lui Ciubukov. Însă aceștia l-au iertat.

Comandantul batalionului era cărunt și relaxat; după înfățișare, îți dădeai seama imediat că e un certăreț banal – există astfel de bătrâni. Iar pe fața ștearsă a comisarului nici nu-și mai opri privirea – nu se citea nimic.

Rosti în grabă: am studii superioare în matematică, am ordin din partea ștabului artileriei, rog să fiu detașat – apoi

pași înainte și puse raportul pe biroul comandantului batalionului.

Șuvițele de păr cărunte ale comandantului batalionului erau moi, răsucite, aproape femeiești. Câte chipuri de militari a văzut Nerjin în timpul călătoriei, dar această față n-avea nimic militar în ea. Începu să citească raportul mijindu-și ochii, cu o lentoare de neștiutor de carte.

Iar în timp ce citea, comisarul de alături zise și el iscoditor, cu o voce aproape femeiască:

– Dar de ce nu doriți să slujiți acolo unde patria v-a trimis?

Nerjin primi chiorâș înțepătura acestuia:

– Cred că voi aduce mai mult folos acolo unde e nevoie de cunoștințele mele de matematică.

– De unde știți? zise comisarul cu aceeași răutate. Conducerea știe mai bine decât dumneavoastră.

Din pricina comisarului sau a raportului, comandantul batalionului izbucni și el în strigăte, dar ele ieșeau tot bătrânești și femeiești:

– Ce fel de rapoarte sunt acestea? De ce nu sunt făcute la comandă? De ce evitați să răspundeți? Cine vă credeți?

Și, simțind că nu era atât de intimidant și că soldatul nu se speriase, rupse raportul de două ori și aruncă bucățile de hârtie pe jos și pe biroul său.

– Mergeți imediat în pluton, acolo-i locul dumneavoastră! – Stropea cu salivă în jur. – Și dacă mai faceți un raport fără comandă... vă bag în camera de arest! Stânga-mprejur, înainte marș!

Nerjin rămase absolut uluit, mai ales din cauză că acolo nu se ținea cont de niciun fel de argumente logice. Ar fi putut să-l convingă ușor pe acel sublocotenent invalid doar dacă el i-ar fi ascultat argumentele!

– Dar permiteți-mi... Doar în ștabul Districtului mi s-a vorbit chibzuit și calculat... Nu are sens să mă țineți în convoiul de căruțe, în timp ce...

Îl mai privi o dată cu speranță pe comisar, dar nu văzu decât o față înăcrită, înnegurată.

– Gura! strigă comandantul batalionului, de parcă se năpusti asupra celui mai mare dușman al său. Vi s-a spus: Stânga-mprejur! Marș! Vă bag la zdup, imediat!

Nu-i mai rămăsese nimic, doar stânga-mprejur! Trebuia să plece de-acolo.

Se întoarse la superiorul ștabului. (Bine că alde Gorohov nu s-a repezit în urma lui.) Avea o durere nemăsurată pe chip.

Însă Titarenko nu se descurajă. Îi întinse o coală nouă, îl așeză alături:

– Mai scrie un raport.

Ținându-se din răsputeri să nu cadă în hău, Nerjin mai scrise un raport identic.

– Acum ascunde-te pentru jumătate de oră. Apoi să vii la mine. Lasă servieta, n-o căra după tine.

Nerjin plecă să hoinărească în spatele șoproanelor, apoi ieși din curte. Ce tâmpenie! După o victorie strălucită, a intrat direct în rahat! Ce să facă acum? Să rămână în convoi? Să se angajeze instructor sanitar? Ce viață scârboasă! Așa trecu mai mult de-o jumătate de oră. Se furișă precaut în ștab, ferindu-se să nu dea peste sublocotenenți.

Titarenko zâmbea.

– Iată un raport.

În colț se afla semnătura strâmbă și lăbărțată a comandantului.

Și îi duse comandantului de ștab, așezat la cealaltă masă, un nou ordin de deplasare, pentru ostașul Armatei Roșii Gleb Nerjin: în orașul Semionov din districtul Gorki,

trimis la cursuri de perfecționare pentru comandanți de baterie.

– Cum de ați reușit?

Titarenko râse încet:

– Am adunat zece hârtii diferite și nu i le-am dat să le răsfoiască pe toate, întorceam doar colțul fiecăreia pentru semnătură. Iar el se grăbea, căci trebuia să plece la masă, și a semnat și foaia ta. Uite!

Furierul deja ducea o dispoziție la punctul alimentar: mâncare rece pentru trei zile.

Nerjin se și vedea trecând prin toate acele gări, prin toate punctele alimentare, prin fața ochilor lui treceau vagoanele cu sobe, locomotivele și platformele – toate sunt ale lui. Avea un traseu clar – prin Moscova și Nijni Novgorod. Se vede că nu va călători doar o săptămână. (Nu avea de unde să știe că pe ruta Baku–Moscova, pe scara trenului în care erau transportate utilaje ale unei uzine de aviație, avea să întâlnească un prieten din studenție îmbrăcat în uniformă de însoțitor de vagon, și acesta îl va lăsa să pătrundă în lumea fantastică a unui vagon de tip închis. Gleb nu știa că în Nijni Novgorod va intra într-un teatru și va sta la cald jumătate de noapte, iar spre dimineață va întâlni acolo încă un amic de studenție din Rostov, care-l va duce să doarmă până la răsăritul soarelui în căminul studențesc. Toate drumurile vieții s-au amestecat și s-au suprapus.)

Titarenko îi dădu ordinul prețios, semnat de Ciubukov:

– Ascunde-l mai adânc în servietă și dispari, cât mai ești teafăr. La revedere!

Iar Titarenko? Ce se va-ntâmpla cu el?

[textul se întrerupe]

Din capitolul șapte

Într-o dimineață trandafirie, vioaie și geroasă, Nerjin, nedormit, dar cu sufletul cuprins de bucuria victoriei obținute, coborî de pe cuplajul locomotivei, obosit de atâtea lemne de mesteacăn pe care le azvârlise din tender spre locomotivă, păși clătinându-se pe peron, îmbrăcat în mantaua scurtă și boțită, cu servieta lui ponosită în mâini, și porni prin gara pustie din Semionov.

Plecase din convoi cu trei săptămâni în urmă; de-atunci tot călătorea și călătorea și, în sfârșit, ajunse la cursurile de comandant de baterie. Așadar, va fi primit în artilerie! În jumătate de oră, ajunge acolo!

– Ia fă-te încoa'! îi porunci un lungan cu grad de subofițer, aruncându-i o privire cumplită. Să mergem!

– Unde? Pentru ce? se miră Nerjin.

– Mergem, am zis! ordonă lunganul. Mai iute!

– Unde?

Tipul se apropie amenințător de Gleb.

– Îți dau la bot dacă nu mergi. Mai iute!

Ce putea face Nerjin? Fu nevoit să meargă cu *starșinaua*[24].

Au intrat în gară, au cotit spre ușa cu o inscripție ștearsă: STDPS[25].

---

[24] Grad de subofițer.

[25] Serviciul de Transport al Direcției Politice de Stat.

Nerjin mai văzu inscripția aceasta și prin alte gări, avea idee cam ce-ar putea să însemne Serviciul de Transport DPS. Dar ce legătură are treaba asta cu el?

La birou stătea o persoană la fel de zdravănă ca lunganul. Subofițerul ordonă, arătând spre scaun:

– Pune geanta jos, canalie! Pune și sacul. Trei pași înapoi!

Nerjin făcu imediat trei pași în urmă.

– Zi-i! Vii din Unjlag?

– Scuzați-mă, nu vă înțeleg.

– Ce nu înțelegi? De unde ai mantaua? Casca? Unde-s actele?

– În servietă.

– Stai așa!

Subofițerul se așeză pe scaun, deschise servieta și găsi într-o despărțitură de carton actele. Începu să citească în tăcere.

Apoi le duse nedumerit celui de la birou. Citi și el.

– Când ai ajuns, cu ce?

– Am mers pe cuplajul locomotivei.

– De unde?

– Din Gorki.

Au mai urmat câteva întrebări de control.

Apoi i-au dat drumul în silă.

– Bine, pleacă și să nu te mai prind.

[textul se întrerupe]

[*Urmează planul povestirii*: cursurile CPPCA în Semionov – „Fără grad", printre locotenenți și căpitani. – Maiorul Kojevnikov și îndreptarea în Școala de artilerie din Leningrad. – Viața acolo. Nivelul adolescenților. Educarea prin cruzime. – Instruire pe teren, sărăcia satelor din

Kostroma. – Ordinul nr. 227. – Regimentul artilerist de rezervă de recunoaștere. – În divizion sosesc recruții. – În divizion se face ordine. – Dobrohtov-Maikov, Pașkin. – Locotenenții Ovseannikov, Botnev. – Frontul de nord-vest. – Transferul pe frontul din Breansk. – Staționarea lângă Novosel. – Lupta pentru Orlov. – Cucerirea Orlovului...]

Cuprins

Cronologie 7
Discursul trimis de A. Soljeniţîn Academiei Suedeze, 10 decembrie 1970 15
Discursul rostit de A. Soljeniţîn la ceremonia de înmânare a Premiului Nobel, 10 decembrie 1974 16
Prelegerea lui A. Soljeniţîn la decernarea Premiului Nobel pentru Literatură 19
Îndrăzneală şi geniu – prefaţă de Ion Vianu 25

Iubeşte revoluţia!

Nota editorului 33
I. *Săptămâni măcinate* 37
II. *Vremuri şubrede* 71
III. *Pecenegii* 98
IV. *De-a lungul râului Buzuluk* 150
V. *În misiune* 182
Din capitolul şase 219
Din capitolul şapte 227

„Ca să ajung pe acest podium unde se citesc prelegerile Nobel, podium oferit nu fiecărui scriitor și numai o dată în viață, nu am urcat trei-patru trepte improvizate, ci sute sau chiar mii de trepte neînduplecate, abrupte, înghețate, care ies din întuneric și din frig, de unde mi-a fost dat să mă salvez, și unde alții, poate mai dăruiți și mai înzestrați ca mine, au murit."

Aleksandr Soljenițîn, Premiul Nobel pentru Literatură, 1970

„Iubește revoluția! este un fragment rotunjit, scris în *șaraşka* descrisă în *Primul cerc*. Eroul, Nerjin, vrea să intre în armată spre a-și apăra țara, dar este refuzat din motive medicale. Nerjin este un tânăr sovietic, unul înzestrat cu o judecată sănătoasă, deci cu simț critic. Cititorul va înțelege cum s-a format viitorul disident și va aprecia simplitatea totodată rafinată și proaspătă a scrierii tânărului Soljenițîn."

Ion Vianu

„Biblioteca pentru Toți" inițiază prima serie de literatură universală dedicată scriitorilor laureați ai Premiului Nobel pentru Literatură. Colecția „Nobel" cuprinde selecția celor mai reprezentative opere ale lor.

www.editura-art.ro
ISBN 978-973-124-742-7
9 789731 247427
EDITURA ART